Genderneutraal onderwijs

“We nemen niks weg, met genderneutraal onderwijs voegen we juist iets toe”

Bron: Rajalin, Lotta (2017) “*Gender-neutral Swedish Preschools Produce More Successful Children”*

“Hoe kan genderneutraal onderwijs een bijdrage leveren aan het doorbreken van stereotype beelden?”

Profielwerkstuk maatschappijwetenschappen
Door Susana Arias en Anna van Delden
Onder begeleiding van mevrouw F.C.W. van Zwol-Riedeman
Comenius College Hilversum 2018-2019

INHOUDSOPGAVE

ABSTRACT **3**

INLEIDING 4

1. **DEELVRAAG 1: Wat wordt verstaan onder gendergelijkheid en genderneutraliteit?** **7**
   - 1.1 Gender en gendergelijkheid 7
     - 1.1.2 Het belang van gendergelijkheid 7
   - 1.2 Wetten en verdragen 8
     - 1.2.1 Nederland 8
     - 1.2.2 Europa 8
     - 1.2.3 Internationaal 9
   - 1.3 Genderneutraliteit 11

2. **DEELVRAAG 2: In hoeverre is er sprake van genderongelijkheid? 13**
   - 2.1 Internationaal 13
     - 2.1.1 Gender Inequality Index 13
     - 2.1.2 Global Gender Gap Report 15
   - 2.2 Europa 16
   - 2.3 Nederland en andere Europese landen 17
     - 2.3.1 Nederland 17
     - 2.3.2 Zweden 18
     - 2.3.3 Verenigd Koninkrijk 19

3. **DEELVRAAG 3: Wat zijn de oorzaken van stereotypering?**
   - 3.1 Nurture-nature-debat 20
   - 3.2 Oorzaken en functies stereotypering 22
     - 3.2..2 Stereotypering als oorzaak voor genderongelijkheid 23

4. **DEELVRAAG 4: Op welke manier kan genderneutraal onderwijs een rol spelen bij het bevorderen van gendergelijkheid? 24**
   - 4.1 Socialisatieproces/ cultuuroverdracht
     - 24
     - 4.1.1 Socialisatoren en genderontwikkeling 24
   - 4.2 Genderneutraal onderwijs 26
   - 4.3 Visies op genderneutraal onderwijs 27
     - 4.3.1 Annemijcke Coppes, orthopedagoog en docent basisonderwijs 27
     - 4.3.2 Daniël Wigboldus 28

5. **DEELVRAAG 5: In hoeverre speelt het onderwijs in op het bevorderen van gendergelijkheid? 29**
   - 5.1 Nederland 29
     - 5.1.1 Beleid in Nederland 29
     - 5.1.2 Resultaten van het beleid in Nederland 29
     - 5.1.2.2 Huidige verschillen tusen jongens en meisjes 30
     - 5.1.2.3 Andere invloeden 31

5.2 Zweden 31
5.2.1 Beleid in Zweden 32
5.2.2 Resultaten van het beleid in Zweden 33
5.2.3 Effecten van genderneutraal onderwijs 33
5.3 Onderzoek in Verenigd Koninkrijk naar de invloed van genderneutraal onderwijs 34

6. EIGEN ONDERZOEK: Zijn stereotype beelden te beïnvloeden in het onderwijs? 36
6.1 Onderzoek 36
6.1.1 Onderzoeksvraag 36
6.1.2 Hypothese 36
6.1.3 Onderzoeksmethoden 37
6.1.4 Powerpoint genderneutrale les 39
6.2 Onderzoeksresultaten 41
6.2.1 Resultaten gesprekken 41
6.2.2 Groep 3/4 Paulusschool 42
6.2.3 Groep 4/5 Paulusschool 44
6.2.4 Klas 1A2 Comenius College 46
6.2.5 Klas 1G1 Comenius College 48
6.3 Conclusie eigen onderzoek 50

7. ANTWOORD OP DE HOOFDVRAAG 51

8. EIGEN MENING 57

9. AANBEVELINGEN 58

10. BRONNENLIJST 59

BIJLAGEN[1]

1. Interview met Annemijcke Coppes, orthopedagoog en docent basisonderwijs
2. Vragen aan de Swedish Equality Ombudsman
3. Vragen de Swedish National Education Agency
4. Vragen aan Egalia Preschool
5. Gesprekken in de klassen
6. Onderzoeksresultaten
7. Kleurplaten
8. Plan van aanpak
9. Logboek
10. Reflectie
11. Onderzoek genderneutraal taalgebruik 5vwo

[1] Voor de bijlagen hebben wij een apart bijlagenboekje.

Abstract

Our main question for our research is: *“How could gender neutral education contribute to put an end to stereotypes?”*

First we looked at what gender equality is and how gender equality is promoted by laws and conventions. That showed us that many international organisations such as the European Union and the United Nations emphasize the importance of gender equality. With this information in mind we could formulate the coherence between gender equality and gender neutrality. To have a better overview of the current situation concerning gender equality in the world we collected data from several resources. This data showed us that there still is a lot of gender inequality around the world.

There are various causes for this inequality. Both biological and environmental influences can cause differences in the way men and women are treated. There are several initiatives that try to belittle gender inequality. One of these initiatives is gender neutrality. Gender neutrality can be implemented in society in many different ways. We specify on gender neutral education. Gender neutral education focuses on removing all differences between boys and girls and treating them as equal as possible. One of the countries that takes lead in implementing gender neutrality in education is Sweden. Research at the gender neutral pre-school Egalia in Stockholm showed that the gender neutral policies indeed have influence on the stereotype images children have.

We also did research on how to reduce the gender stereotype images of children in the Netherlands. We did this by doing an experiment in four classes in different schools and children of different ages. While this experiment was really small-scaled, it showed us that the stereotype images of jobs by young children (aged 5-8 years) changed when we had conversations about those jobs.

Our conclusion is that gender neutral education indeed influences the stereotype images that children have. However this form of education is very time-consuming and intensive, other types of education, such as gender conscious education, could also influence stereotypes by children in a less intensive way. Gender conscious education is a form of education where the differences between boys and girls are not fully removed, but where people try to emphasize those differences as little as possible.

Inleiding

Op de Equal Pay Day 2018, een dag georganiseerd door verschillende vakbonden waar gelijke betaling voor mannen en vrouwen centraal staat, vroeg het FNV aandacht voor het feit dat vrouwen gemiddeld per uur nog steeds 15,5% minder verdienen dan mannen[2]. Toen wij dit lazen, vroegen wij ons af wat dat voor ons betekent als wij over een paar jaar zelf de arbeidsmarkt op gaan. Na verder onderzoek bleek dat er Nederland ook op andere vlakken, zoals politieke vertegenwoordiging, nog geen gelijkheid tussen mannen en vrouwen is. Dat terwijl internationale organisaties als de Europese Unie en de Verenigde Naties het belang van gendergelijkheid benadrukken[3]. Van gendergelijkheid is er sprake wanneer mannen, vrouwen, jongens en meisjes gelijke rechten, verantwoordelijkheden en kansen hebben.[4]

Er bestaan verschillende manieren om deze gendergelijkheid te bevorderen. Naast dat er wetten en verdragen zijn, worden er ook andere initiatieven aangedragen. Een van deze initiatieven is een genderneutrale aanpak.

Genderneutraliteit is[5]: *"geen onderscheid makend tussen de seksen en de daaraan toegeschreven eigenschappen, gedragingen en voorkeuren."*
Veel definities van genderneutraliteit zijn gericht op een specifieke toepassing van het begrip, bijvoorbeeld in overheidsbeleid. Zo gebruikt het Europese Instituut voor Gendergelijkheid als definitie[6]: "*a policy, programme or situation that has no differential positive or negative impact in terms of gender relations or equality between women and men*." Deze definitie is niet makkelijk toe te passen op de dagelijkse keuzes die mensen maken. Om die reden hanteren wij de eenvoudigere definitie van Van Dale, zoals hierboven genoemd.

In de vijfde klas deden wij voor het vak maatschappijwetenschappen onderzoek naar genderneutraal taalgebruik[7]. Tijdens dit onderzoek stuitten wij ook op het begrip genderneutraal onderwijs. Genderneutraal onderwijs[8] houdt in dat verschillen tussen jongens en meisjes zoveel mogelijk worden weggehaald om zo voor gelijke kansen en gelijke behandeling voor hen te zorgen.

---

[2] FNV VROUW (2018) *"Equal Pay Day 2018"* Geraadpleegd op 12 januari 2019, van https://www.fnvvrouw.nl/blog/events/equal-pay-day-2018/
[3] The Global Goals For Sustainable Development (2019) *"Goal 5: gender equality"* Geraadpleegd op 3 januari 2019, van https://www.globalgoals.org/5-gender-equality
[4] UN Women - United Nations Entity for Gender Equality and the Empowerment of Women (2019) *"Concepts and definitions"* Geraadpleegd op 3 januari 2019, van: http://www.un.org/womenwatch/osagi/conceptsandefinitions.htm
[5] Van Dale (2018) *"Betekenis 'genderneutraal'* Geraadpleegd op 12 oktober 2018 via: https://www.vandale.nl/gratis-woordenboek/nederlands/betekenis/genderneutraal#.W8BdB1KiGRs
[6] European Institute for Gender Equality (1998) *"gender-neutral"* Geraadpleegd op 5 januari 2019 via: https://eige.europa.eu/rdc/thesaurus/terms/1190
[7] Zie bijlage 11
[8] Javid Abdelmoneim (21 oktober 2018) *"No More Boys and Girls"* Geraadpleegd op 5 januari 2019 via: https://www.npostart.nl/no-more-boys-and-girls/21-10-2018/VPWON_1294104

Wij vroegen ons af of genderneutraal onderwijs een bijdrage zou kunnen leveren aan gelijkheid tussen mannen en vrouwen en het doorbreken van de stereotype beelden. Stereotype beelden zijn: sterk gegeneraliseerde, vaak vereenvoudigde en vertekende beelden van een groep[9]. Deze vraag formuleerden wij aan de hand van de volgende hoofdvraag:

"Hoe kan genderneutraal onderwijs een bijdrage leveren aan het doorbreken van stereotype beelden?"

Om deze hoofdvraag zo goed mogelijk te kunnen beantwoorden stelden wij een aantal deelvragen op:

1. Wat wordt verstaan onder gendergelijkheid en genderneutraliteit?
2. In hoeverre is er sprake van genderongelijkheid?
3. Wat zijn de oorzaken van stereotypering?
4. Op welke manier kan genderneutraal onderwijs een rol spelen bij het bevorderen van gendergelijkheid?
5. In hoeverre speelt het onderwijs in op het bevorderen van gendergelijkheid?

In deze deelvragen onderzoeken wij als eerste wat er onder gendergelijkheid wordt verstaan en hoe deze gendergelijkheid is vastgelegd in wetten en verdragen. Daarnaast kijken we naar het begrip genderneutraliteit, en hoe de belangstelling voor gendergelijkheid geleid heeft tot het ontstaan van genderneutraliteit. Daarna kijken we naar cijfers van genderongelijkheid in de wereld, in Europa en in Nederland en enkele andere Europese landen waarbij het goed gaat met de gendergelijkheid. Bij deelvraag drie onderzoeken we de oorzaken van stereotypering, zo kunnen wij een beter beeld krijgen van de mogelijke oplossingen die gevonden kunnen worden voor de nadelen die stereotypering met zich mee kan brengen.
Vervolgens bestuderen wij in deelvraag vier een mogelijke oplossing: genderneutraal onderwijs. Bij deze deelvraag analyseren we de achterliggende ideeën en invloed van genderneutraal onderwijs op het bevorderen van de gendergelijkheid. Tot slot vergelijken we in deelvraag vijf, Nederland, Zweden en het Verenigd Koninkrijk om te kijken welk onderwijsbeleid zij voeren en hoe dit inspeelt op het bevorderen van gendergelijkheid.

Om al deze vragen te kunnen beantwoorden hebben wij literatuuronderzoek gedaan en interviewden wij de volgende mensen:

- Annemijcke Coppes[10] orthopedagoog en docent basisonderwijs.
- Clas Lundstedt[11], persvoorlichter van de Equality Ombudsman in Zweden.
- Kerstin Jansson[12], internationaal coördinator van de Equality Ombudsman in Zweden.

[9] van den Broeke, J. Hagers, M. Schuijt, B. Rijpkema, T. Schuurman, T. (2013) *Massamedia - maatschappijwetenschappen*. Uitgeverij Essener
[10] Zie bijlage 1
[11] Zie bijlage 2
[12] Zie bijlage 2

- Anita Shum[13], medewerker bij ‘National Agency for Education Sweden’.

Ana Rodriguez Garcia[14], coördinator van de kleuterschool Egalia in Stockholm.

Na het literatuuronderzoek en de interviews die we gedaan hadden, waren we benieuwd of stereotype beelden te beïnvloeden zijn in het onderwijs. We besloten daarom zelf een kleinschalig onderzoek onder negentig leerlingen van zowel de basis- als de middelbare school te houden. Dit deden we aan de hand van de volgende onderzoeksvraag:

“Zijn stereotype beelden te beïnvloeden in het onderwijs?”

We gingen langs bij twee klassen op de basisschool en twee klassen op de middelbare school. In twee klassen gaven we vooraf een les waarin we ons richtten op de stereotype beelden die kinderen bij bepaalde beroepen hebben. In de andere klassen deden we dit niet. Op deze manier konden we onderzoeken of onderwijs de stereotype beelden van kinderen beïnvloedt. Ons onderzoek en de resultaten bespreken we later in ons profielwerkstuk uitvoerig.

[13] Zie bijlage 3
[14] Zie bijlage 4

1. Wat wordt verstaan onder gendergelijkheid en genderneutraliteit?

1.1 Gender en gendergelijkheid

De afdeling van de Verenigde Naties die gaat over 'Gendergelijkheid en Versterking van Vrouwen' verstaat het volgende over het begrip **gender**: "*Gender verwijst naar alle sociale kenmerken en kansen die worden verbonden aan het man- en vrouwzijn. Daarnaast slaat gender op de relaties die mannen en vrouwen met elkaar hebben*."[15] Sociale kenmerken, kansen en relaties aangeleerd worden in het socialisatieproces en sociaal geconstrueerd zijn. Ze zijn veranderbaar door de tijd en de context. Gender bepaalt wat verwacht, geaccepteerd en gewaardeerd wordt bij mannen en vrouwen in bepaalde situaties. In de meeste samenlevingen zijn er verschillen en ongelijkheden tussen mannen en vrouwen met betrekking tot welke verantwoordelijkheden ze krijgen, activiteiten die ze ondernemen, de toegang en het gebruik van bepaalde middelen en de mogelijkheden tot besluitvorming. Gender maakt deel uit van de bredere sociaal-culturele context.[16]

*"Wanneer mannen, vrouwen, jongens en meisjes gelijke rechten, verantwoordelijkheden en kansen hebben is er sprake van **gendergelijkheid**.*[17]" Benadrukt wordt bij dit begrip dat gelijkheid niet betekent dat mannen en vrouwen hetzelfde zijn, maar dat de rechten, verantwoordelijkheden en kansen die zij hebben niet afhangen van hun geslacht. Daarbij betekent gendergelijkheid dat de verschillen in interesses, behoeftes en prioriteiten van zowel mannen als vrouwen worden erkend. Gendergelijkheid is een zaak die mannen en vrouwen evenveel aangaat. Gelijkheid tussen mannen en vrouwen wordt gezien als een mensenrechtenkwestie, maar ook als een voorwaarde en indicator voor een duurzame mensgerichte ontwikkeling. Echter is er in veel landen van de wereld sprake van ongelijkheid in rechten, verantwoordelijkheden en kansen tussen man en vrouw (genderongelijkheid).[18] In hoofdstuk twee van ons profielwerkstuk behandelen wij de omvang hiervan op nationaal en internationaal niveau.

1.1.2 Het belang van gendergelijkheid

---

[15] UN Women - United Nations Entity for Gender Equality and the Empowerment of Women (2019) *"Concepts and definitions"* Geraadpleegd op 3 januari 2019, van: http://www.un.org/womenwatch/osagi/conceptsandefinitions.htm

[16] UN Women - United Nations Entity for Gender Equality and the Empowerment of Women (2019) *"Concepts and definitions"* Geraadpleegd op 3 januari 2019, van: http://www.un.org/womenwatch/osagi/conceptsandefinitions.htm

[17] UN Women - United Nations Entity for Gender Equality and the Empowerment of Women (2019) *"Concepts and definitions"* Geraadpleegd op 3 januari 2019, van: http://www.un.org/womenwatch/osagi/conceptsandefinitions.htm

[18] World Economic Forum (2019) "*Global Gender Gap Report 2018"* Geraadpleegd op 3 januari 2019, van: http://reports.weforum.org/global-gender-gap-report-2018/

Hoewel er in de wereld vooruitgang geboekt is in het kader van gendergelijkheid en emancipatie onder de millenniumdoelstellingen, hebben vrouwen en meisjes nog steeds mindere kansen in grote delen van de wereld[19]. Volgens de Verenigde Naties[20] is gendergelijkheid niet alleen een fundamenteel mensenrecht, maar een essentiële bouwsteen voor een vreedzame, welvarende en duurzame wereld. Wanneer vrouwen en meisjes gelijke kansen op onderwijs, gezondheidszorg, banen en vertegenwoordiging op politiek en economisch niveau krijgen zal dit leiden tot duurzame economieën en zullen samenlevingen en grote groepen mensen hier profijt van hebben[21]. Volgens de Verenigde Naties is het ontzettend belangrijk om door middel van wetten gendergelijkheid op de werkvloer en discriminatie van vrouwen uit te bannen in veel landen op de wereld.

1.2 Wetten en verdragen

Om de gendergelijkheid te bevorderen zijn er op zowel nationaal als internationaal niveau een aantal wetten en verdragen.

1.2.1. Nederland

In Nederland hebben alle burgers gelijke rechten en recht op gelijke behandeling. Dit wordt ook wel het gelijkheidsbeginsel genoemd en wordt beschreven in Artikel 1 van de Nederlandse grondwet.

"Allen die zich in Nederland bevinden, worden in gelijke gevallen gelijk behandeld. Discriminatie wegens godsdienst, levensovertuiging, politieke gezindheid, ras, ***geslacht*** *of op welke grond dan ook, is niet toegestaan."* [22]

In dit grondwetsartikel wordt discriminatie op basis van geslacht verboden.

1.2.2. Europa

Op internationaal niveau is gendergelijkheid door de Europese Unie verankerd in een aantal internationale afspraken en verdragen. Zo ook in het **Europese Verdrag voor de Rechten van de Mens** (EVRM). Het EVRM is opgesteld door de Raad van Europa en kwam voort uit de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens, op dit laatste komen wij later terug bij Hoofdstuk 1.2.3. Internationaal. Veel mensenrechten die in de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens worden aangekaart, worden in het Europese Verdrag voor de Rechten van de Mens geregeld. Het verdrag is bindend voor alle lidstaten die deelnemen aan de Raad van Europa. In artikel 14 van het EVRM wordt beschreven dat discriminatie verboden is.

---

[19] United Nations - Sustainable Development Goals (2019) "*Goal 5: Achieve gender equality and empower all women and girls*" Geraadpleegd op 5 januari 2019, van https://www.un.org/sustainabledevelopment/gender-equality/

[20] SDG Nederland (2018) *"Doel 5. gendergelijkheid"* Geraadpleegd op 12 oktober 2018 via: http://www.sdgnederland.nl/sdgs/doel-5-vrouwen-en-mannen-gelijk/

[21] United Nations - Sustainable Development Goals (2019) "*Goal 5: Achieve gender equality and empower all women and girls*" Geraadpleegd op 5 januari 2019, van https://www.un.org/sustainabledevelopment/gender-equality/

[22] De Nederlandse Grondwet (2018) *"Artikel 1:gelijke behandeling en discriminatieverbod"* Geraadpleegd op 12 oktober 2018 via: https://www.denederlandsegrondwet.nl

Artikel 14

"*Het genot van de rechten en vrijheden die in dit Verdrag zijn vermeld, moet worden verzekerd zonder enig onderscheid op welke grond ook, zoals geslacht, ras, kleur, taal, godsdienst, politieke of andere mening, nationale of maatschappelijke afkomst, het behoren tot een nationale minderheid, vermogen, geboorte of andere status. - Verbod van discriminatie*" - Artikel 14, EVRM[23]

Binnen de Raad van Europa is er een apart intergouvernementeel orgaan opgezet, de Stuurgroep voor Gelijkheid tussen Vrouw en Man (CDEG). Dit orgaan voert analyses, studies en evaluaties uit over de gelijkheid tussen vrouwen en mannen in de wereld. Verder definieert het strategieën en politieke maatregelen en neemt het beslissingen over de gepaste wettelijke middelen[24].

1.2.3. Internationaal

De Verenigde Naties, waar op het moment 193 landen aan deelnemen, houden zich ook bezig met het bevorderen van de gelijke rechten tussen mannen en vrouwen. Op 10 december 1948 werd de **Universele Verklaring van de Rechten van de Mens** ondertekend. In dit handvest staan 30 artikelen met mensenrechten die door de Verenigde Naties fundamenteel worden geacht en die de ondertekenende landen moeten naleven.

Doordat veel vrouwenorganisaties zich hebben ingezet voor het tot stand komen van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens is er in het verdrag ook aandacht gekomen voor het bevorderen van de gendergelijkheid. Dit komt terug in verschillende artikelen. Hier volgen drie voorbeelden waarin er wordt gepleit voor gelijke behandeling:

Artikel 1

"Alle mensen worden vrij en gelijk in waardigheid en rechten geboren. Zij zijn begiftigd met verstand en geweten, en behoren zich jegens elkander in een geest van broederschap te gedragen." - Artikel 1, UVRM[25]

Artikel 2

"Eenieder heeft aanspraak op alle rechten en vrijheden, in deze Verklaring opgesomd, zonder enig onderscheid van welke aard ook, zoals ras, kleur, ***geslacht****, taal, godsdienst, politieke of andere overtuiging, nationale of maatschappelijke afkomst, eigendom, geboorte of andere status.*

Verder zal geen onderscheid worden gemaakt naar de politieke, juridische of internationale status van het land of gebied, waartoe iemand behoort, onverschillig of het een

[23] Overheid.nl (2018). "Verdrag tot bescherming van de rechten van mens en de fundamentele vrijheden, Rome, 04-11-1950." Geraadpleegd op 4 november 2018, van https://wetten.overheid.nl/BWBV0001000/2010-06-10

[24] Kompas (juni 2016) *"Gendergelijkheid"* Geraadpleegd op 2 januari 2019 via: https://wo-men.nl/wp-content/uploads/2016/06/gendergelijkheid-Kompas-Raad-van-Europa.pdf

[25] Amnesty International (2018) *"Universele Verklaring van de Rechten van de Mens (volledige tekst)"* Geraadpleegd op 2 januari 2019 via: https://www.amnesty.nl/encyclopedie/universele-verklaring-van-de-rechten-van-de-mens-uvrm-volledige-tekst

onafhankelijk, trust-, of niet-zelfbesturend gebied betreft, dan wel of er een andere beperking van de soevereiniteit bestaat." - Artikel 2, UVRM[26]

Artikel 23

"Je hebt recht op werk in het beroep wat je zelf kiest. Je hebt ook recht op een rechtvaardig loon voor je werk. Mannen en vrouwen moeten voor hetzelfde werk evenveel betaald worden - Artikel 23, UVRM[27]"

Ondanks dat de resoluties van de UVRM niet bindend zijn, en er geen sancties kunnen worden opgelegd wanneer de afspraken niet worden nageleefd. Heeft het handvest een grote betekenis bij het tot stand komen van huidige wetten op zowel nationaal als internationaal niveau[28].

Het eerste bindende verdrag[29] van de Verenigde Naties dat de gelijkheid tussen mannen en vrouwen zou moeten bevorderen is het Verdrag inzake de Uitbanning van alle Vormen van Discriminatie van Vrouwen (CEDAW)[30], ook wel het Vrouwenverdrag genoemd. Het verdrag werd in 1981 ingevoerd. In het verdrag, bestaande uit 30 artikelen, wordt discriminatie jegens vrouwen gedefinieerd, worden de rechten van een vrouw opgesomd en worden er maatregelen genoemd die overheden verplicht zijn te nemen om ongelijkheid tegen te gaan. Nederland participeert sinds 1991[31] aan dit verdrag. In artikel 10 van dit verdrag gaat in op gelijke kansen voor mannen en vrouwen in het onderwijs.

Artikel 10

"*The elimination of any stereotyped concept of the roles of men and women at all levels and in all forms of education by encouraging coeducation and other types of education which will help to achieve this aim and, in particular, by the revision of textbooks and school programmes and the adaptation of teaching methods*" - Artikel 10 .. C, CEDAW[32]

Vertaling:

---

[26] Amnesty International (2018) *"Universele Verklaring van de Rechten van de Mens (volledige tekst)"* Geraadpleegd op 2 januari 2019 via: https://www.amnesty.nl/encyclopedie/universele-verklaring-van-de-rechten-van-de-mens-uvrm-volledi https://www.amnesty.nl/encyclopedie/universele-verklaring-van-de-rechten-van-de-mens-uvrm-volledige-tekst

[27] Amnesty International (2018) *"Universele Verklaring van de Rechten van de Mens: eenvoudige versie"* Geraadpleegd op 14 oktober 2018 via: https://www.amnesty-international.be/subthema/universele-verklaring-van-de-rechten-van-de-mens-eenvoudige-versie/841

[28] Amnesty International (2018) *"Universele Verklaring van de Rechten van de Mens (UVRM)"* Geraadpleegd op 2 januari 2019 via: https://www.amnesty.nl/encyclopedie/universele-verklaring-van-de-rechten-van-de-mens-uvrm

[29] Kompas (juni 2016) *"Gendergelijkheid"* Geraadpleegd op 2 januari 2019 via: https://wo-men.nl/wp-content/uploads/2016/06/gendergelijkheid-Kompas-Raad-van-Europa.pdf

[30] UN Women (2009) *"Convention on the Elimination of All forms of Discrimination against Women"* Geraadpleegd op 2 januari 2019 via: http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/

[31] UN Treaty Collection (2 januari 2019) *"8.Convention on the Elimination of All forms of Discrimination against Women"* Geraadpleegd op 2 januari 2019 via: https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-8&chapter=4&lang=en

[32] UN Women (2019) *"Full text of the Convention in English"* Geraadpleegd op 2 januari 2019 via: http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/text/econvention.htm#article10

“De eliminatie van elk stereotype concept van de rollen van mannen en vrouwen op alle niveaus en in alle vormen van onderwijs door het bevorderen van co-educatie en andere vormen van onderwijs die dit doel helpen bereiken, en in het bijzonder door de herziening van studieboeken en schoolprogramma's en de aanpassing van lesmethoden”

Ook in de Sustainable Development Goals[33], die de Verenigde Naties in 2015 opstelde, wordt er gestreefd naar een kleinere kloof tussen mannen en vrouwen. De Sustainable Development Goals zijn 17 doelen die er wereldwijd voor moeten zorgen dat we een duurzame toekomst tegemoet gaan, en moeten in 2030 bereikt zijn. Het vijfde doel op deze lijst is gendergelijkheid. Volgens de Verenigde Naties[34] is het belangrijk om deze gendergelijkheid te bereiken omdat er anders geen vreedzame, welvarende en een duurzame wereld kan bestaan. Echter is het naleven van deze doelen wettelijk vastgelegd, en dus niet bindend, en kan een land daarom geen sancties worden opgelegd wanneer het de doelen niet probeert na te leven.

1.3 Genderneutraliteit

Door de groeiende belangstelling voor gendergelijkheid, wordt er gezocht naar andere manieren om gendergelijkheid te bevorderen.[35]

Een van deze manieren is door de verschillen tussen mannen en vrouwen niet te benoemen. Dit wordt ook wel genderneutraliteit genoemd.

Veel definities van genderneutraliteit zijn gericht op een specifieke toepassing van het begrip, bijvoorbeeld in overheidsbeleid. Zo gebruikt het Europese Instituut voor Gendergelijkheid als definitie[36]: “*a policy, programme or situation that has no differential positive or negative impact in terms of gender relations or equality between women and men*.” Deze definities is niet makkelijk toe te passen op de dagelijkse keuzes die mensen maken. Daarom hanteren wij de eenvoudigere definitie van Van Dale, zoals hierboven genoemd.

Genderneutraliteit[37]: *"Geen onderscheid makend tussen de seksen en de daaraan toegeschreven eigenschappen, gedragingen en voorkeuren."*

Door de verschillen tussen jongens en meisjes weg te halen, kunnen stereotype beelden van mensen worden doorbroken. Stereotype beelden zijn sterk generaliserende, vereenvoudigde en vertekende beelden van een groep. Dit kan bijdragen aan het bevorderen van de gendergelijkheid. Wanneer uitingen, teksten of reclame duidelijk gefocust

[33] SDG Nederland (2018) *"Doel 5. gendergelijkheid"* Geraadpleegd op 12 oktober 2018 via: http://www.sdgnederland.nl/sdgs/doel-5-vrouwen-en-mannen-gelijk/
[34] SDG Nederland (2018) *"Doel 5. gendergelijkheid"* Geraadpleegd op 12 oktober 2018 via: http://www.sdgnederland.nl/sdgs/doel-5-vrouwen-en-mannen-gelijk/
[35] Javid Abdelmoneim (21 oktober 2018) *“No More Boys and Girls”* Geraadpleegd op 9 januari 2019 via: https://www.npostart.nl/no-more-boys-and-girls/21-10-2018/VPWON_1294104
[36] European Institute for Gender Equality (1998) *“gender-neutral”* Geraadpleegd op 5 januari 2019 via: https://eige.europa.eu/rdc/thesaurus/terms/1190
[37] Van Dale (2018) *"Betekenis 'genderneutraal'* Geraadpleegd op 12 oktober 2018 via: https://www.vandale.nl/gratis-woordenboek/nederlands/betekenis/genderneutraal#.W8BdB1KiGRs

zijn op een stereotype rolverdeling tussen man en vrouw, wordt dit genderstereotypering[38] genoemd. In deelvraag drie lichten we stereotypering verder toe.

Door geen onderscheid te maken tussen de seksen en door de traditionele rolpatronen van mannen en vrouwen te doorbreken kan er worden bijgedragen aan het creëren van gelijke kansen voor iedereen. Met traditionele rolpatronen bedoelen wij dat er bepaalde eigenschappen worden toegeschreven aan een man of vrouw. Zo worden mannen gezien als rationeel en onafhankelijk. Het is ongebruikelijk om als jongen te huilen en jongens worden geacht sterk te zijn. Bij vrouwen horen meer beelden als emotioneel, verzorgend en afhankelijk. Deze rolpatronen hoeven echter helemaal niet van toepassing te zijn op een persoon. De verschillen die wij tussen mannen en vrouwen maken worden vanaf de geboorte al benadrukt en bepalen uiteindelijk ons zelfbeeld en de manier waarop wij naar elkaar kijken. Dit zorgt voor een ongelijke behandeling tussen de seksen[39].

Genderneutraliteit kan op verschillende manieren worden toegepast[40], bijvoorbeeld in het taalgebruik, speelgoed en onderwijs.

[38] Wij-leren.nl (2019) "*Genderstereotypering"* Geraadpleegd op 5 januari 2019, van https://wij-leren.nl/genderstereotypering.php
[39] Roets, A. (2007) 'Klaar voor klare taal' Geraadpleegd op 12 februari 2018. Via: http://www.k-point.be/uploads/2/3/9/2/23924438/rapport_enquete_klare_taal.pdf
[40] NOS (2017) "*Wat als de hele wereld genderneutraal zou zijn"* Geraadpleegd op 9 januari 2019, van https://nos.nl/op3/artikel/2185424-wat-als-de-hele-wereld-genderneutraal-zou-zijn.html

2. In hoeverre is er sprake van genderongelijkheid?

Ondanks de vele afspraken die zijn gemaakt op nationaal en internationaal niveau over het bevorderen van gendergelijkheid is er nog steeds geen gelijkheid tussen mannen en vrouwen. Zo is het eerder genoemde Verdrag inzake de Uitbanning van alle Vormen van Discriminatie van Vrouwen (CEDAW) ondertekend door 143 landen (van de 195) maar is er volgens de Verenigde Naties nog steeds sprake van discriminatie jegens vrouwen op het gebied van wet- en regelgeving, genderstereotypering en in sociale normen en waarden[41].

Om te kijken in hoeverre er sprake is van genderongelijkheid gebruiken wij cijfers van onder andere de Verenigde Naties, het Europees Instituut voor Gendergelijkheid en het World Economic Forum.

2.1 Internationaal

2.1.1 Gender Inequality Index

Het **United Nations Development Programme** (Verenigde Naties-ontwikkelingsprogramma) is een organisatie binnen de Verenigde Naties die zich inzetten om de eerder genoemde Sustainable Development Goals (SDG's) te halen.

Het United Nations Development Programme verzamelt gegevens over gendergelijkheid in de wereld en verwerkt deze in de **Gender Inequality Index** (GII)[42]. Om de genderongelijkheid te meten, worden de volgende indicatoren gebruikt; percentage moedersterftes, percentage tienermoeders, percentage vrouwen in het parlement, opleidingsniveau van vrouwen en arbeidsparticipatie. Op basis van deze indicatoren krijgt elk land een cijfer tussen de 0 en 1. Hoe dichter het cijfer bij de 0 ligt, hoe meer gendergelijkheid er in een land is.
De landen worden vervolgens gerangschikt op basis van deze cijfers. Hieronder staan de huidige scores voor alle landen samen[43]:

1. Naar: Human Development programme | Human Development Reports: *Table 5: Gender Inequality index*

[41] UN Women (8 december 2015) *"Infographic: human rights of women"* Geraadpleegd op 3 januari 2019 via: http://www.unwomen.org/en/digital-library/multimedia/2015/12/infographic-human-rights-women
[42] United Nations Development Programme (2019) *"Human development reports: Table 5. Gender Inequality Index"* Geraadpleegd op 3 januari 2019 via: http://hdr.undp.org/en/composite/GII
[43] United Nations Development Programme (2019) *"Human development reports: Table 5. Gender Inequality Index"* Geraadpleegd op 3 januari 2019 via: http://hdr.undp.org/en/composite/GII

HDI rank	Country	Gender Inequality Index: Value	Gender Inequality Index: Rank
		2017	2017
	World	0.441	—

2. Naar: Human Development programme | Human Development Reports: *Table 5: Gender Inequality index*

Maternal mortality ratio (deaths per 100,000 live births)		Adolescent birth rate (births per 1,000 women ages 15–19)		Share of seats in parliament (% held by women)
2015		2015-2020	b	2017
216	T	44.0		23.5

3 .Naar: Human Development programme | Human Development Reports: *Table 5: Gender Inequality index*

Population with at least some secondary education (% ages 25 and older)				Labour force participation rate (% ages 15 and older)	
Female		Male		Female	Male
2010–2017	c	2010–2017	c	2017	2017
62.5		70.9		48.7	75.3

Zoals uit de tabellen blijkt, is er wereldwijd sprake van ongelijkheid tussen mannen en vrouwen. De gemiddelde score van alle landen samen op de index is 0,44. Dat wil zeggen dat de gewenste gelijkheid wereldwijd voor minder dan de helft wordt gerealiseerd. Wij zien bijvoorbeeld dat vrouwen wereldwijd gemiddeld slechts 23,5% van de zetels in parlementen bezetten, dat ze gemiddeld gezien lager opgeleid zijn en dat de arbeidsparticipatie aanzienlijk lager is dan bij mannen.

Verder heeft de organisatie voor de vrouwen binnen de Verenigde Naties, de **UN Women**, een aantal gegevens verzameld dat dieper ingaat op de cijfers[44]:

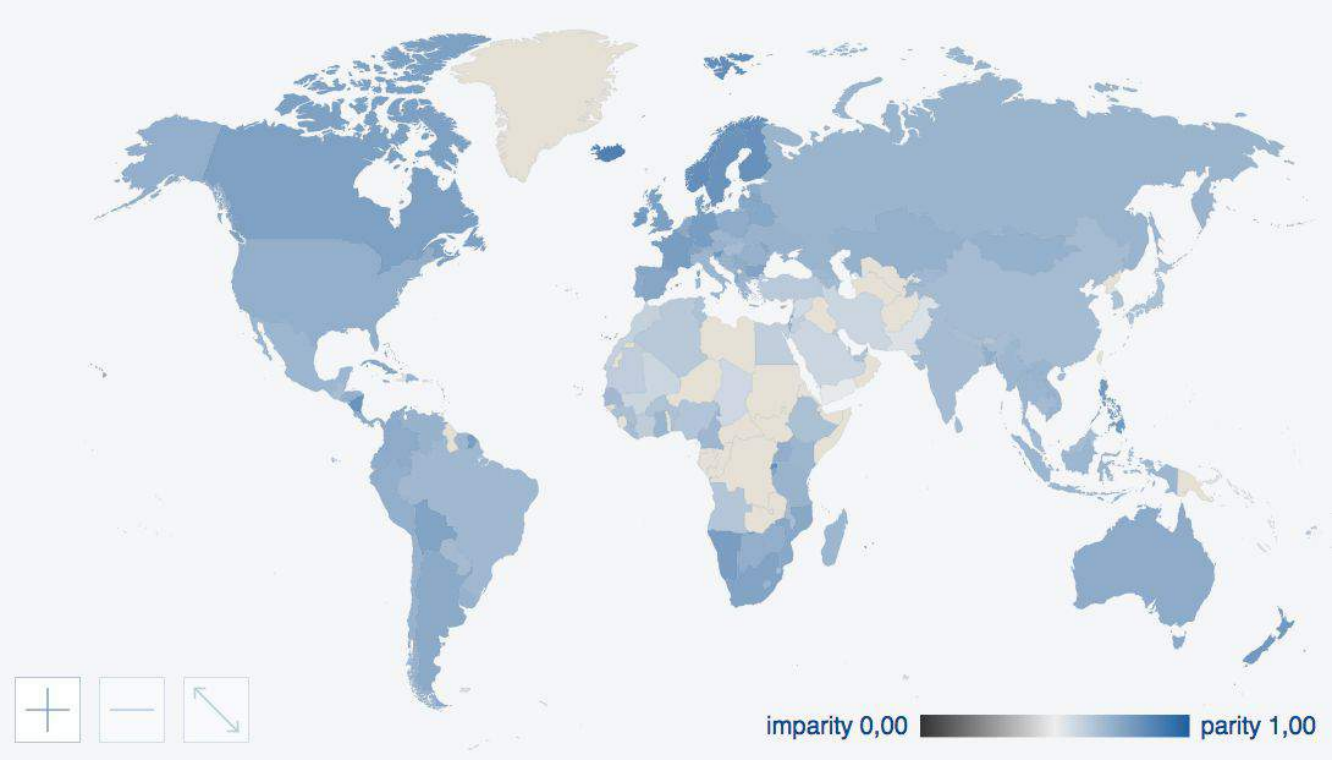
[44] UN Women (8 december 2015) *"Infographic: human rights of women"* Geraadpleegd op 3 januari 2019 via: http://www.unwomen.org/en/digital-library/multimedia/2015/12/infographic-human-rights-women

- In 60 landen hebben vrouwen geen recht om hun nationaliteit te krijgen, te veranderen of te behouden.
- In 29 landen zijn mannen juridisch hoofd van het gezin.
- Van de 781 miljoen volwassenen en de 126 miljoen jongeren wereldwijd die geen onderwijs hebben gevolgd, is 60% vrouw.
- 1 op de 3 vrouwen wereldwijd is slachtoffer geweest van fysiek of seksueel geweld, meestal door een gewelddadige partner.
- 133 miljoen meisjes en vrouwen zijn genitaal verminkt.

2.1.2 Global Gender Gap Report

Verder verzamelt ook het **World Economic Forum**[45] cijfers over de gendergelijkheid in de wereld. Het World Economic Forum is een organisatie die verschillende rapporten publiceert waarin gegevens over vele mondiale vraagstukken worden verwerkt. Zo wordt er elk jaar een rapport gepubliceerd waarin de mate van gelijkheid tussen mannen en vrouwen wordt gemeten in 144 landen in onze wereld. Deze worden verwerkt in het **Global Gender Gap Report**. De organisatie meet op basis van 4 indicatoren; economische participatie en kansen, educatieniveau, gezondheid en overlevingskansen en politieke vertegenwoordiging. Op basis van deze vier indicatoren krijgt elk land een score tussen 0 en 1. Hoe dichter het cijfer bij de 1 komt, hoe meer gendergelijkheid er gemeten wordt.
In de volgende afbeelding is een wereldkaart te zien waarin de landen waarvan gegevens bekend zijn blauw gekleurd zijn. Hoe donkerder de kleur blauw, hoe meer gendergelijkheid er in een land is. Van de grijze landen zijn geen gegevens bekend.

[45] World Economic Forum (2019) *"Reports"* Geraadpleegd op 3 januari 2019 via: http://reports.weforum.org/

World Economic Forum, Global Gender Gap Report 2018[46]

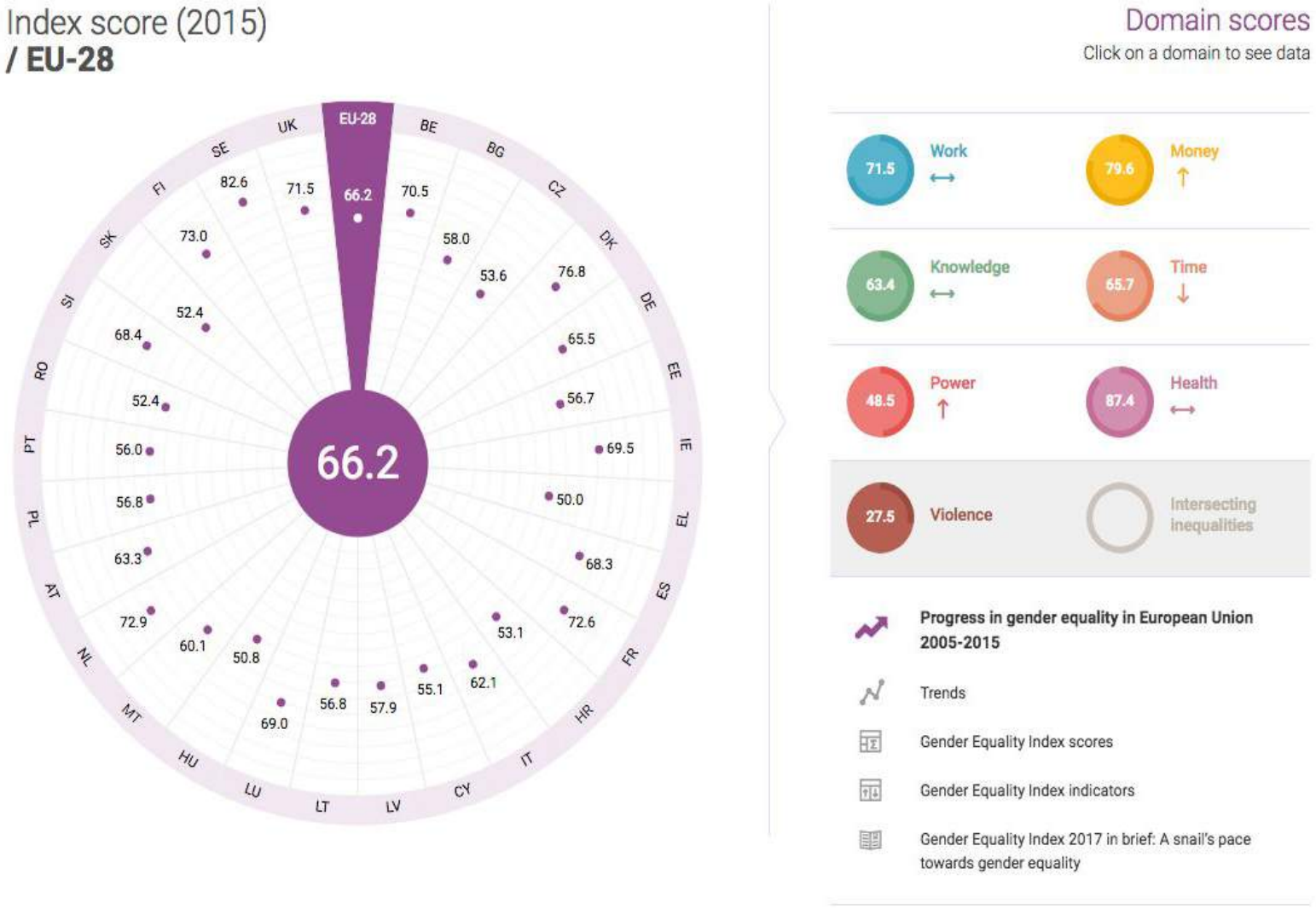
Op de afbeelding is te zien dat Noord-Amerika en een aantal (Noord-)Europese landen het meest donker gekleurd zijn. Daar is dus sprake van grotere gendergelijkheid in vergelijking met landen in bijvoorbeeld het noordwesten van Afrika.

2.2 Europa

Binnen de Europese Unie verzamelt het **Europees Instituut voor Gendergelijkheid**[47] (EIGE) gegevens over gendergelijkheid. Deze organisatie meet de gendergelijkheid in landen op 7 verschillende terreinen; werk, inkomen, kennis, vrije tijd, macht, gezondheid en geweld. Hier baseert het instituut vervolgens een cijfer op waarmee het de Europese lidstaten rangschik. Met deze cijfers wordt de **Gender Equality Index** opgesteld. Het cijfer ligt tussen de 0 en de 100. Hoe dichter het cijfer bij de 100 komt, des te meer gelijkheid er is.

Bron: *EIGE (2015) Gender equality index 2015* [48]

[46] World Economic Forum (12 december 2018) *"Global Gender Gap Report 2018"* Geraadpleegd op 3 januari 2019 via: http://reports.weforum.org/global-gender-gap-report-2018/data-explorer/
[47] EIGE (2018) *"Gender Equality Index 2017: About"* Geraadpleegd op 14 oktober 2018 via: https://eige.europa.eu/gender-equality-index/about
[48] European institute for Gender Equality (2018) *"About EIGE"* Geraadpleegd op 27 november 2018 via: https://eige.europa.eu/gender-equality-index

Het Europese gemiddelde was in 2015, wat de meest recente cijfers zijn, een 66,2. Hieruit blijkt dat er ook in Europa nog geen volledige gendergelijkheid is. In bovenstaande afbeelding is te zien dat geweld jegens vrouwen de grootste genderongelijkheid vormt.

2.3 Nederland en andere Europese landen

We zullen hieronder wat dieper ingaan op de cijfers voor Nederland, Zweden en het Verenigd Koninkrijk.
Uit de cijfers van het World Economic Forum van 2018 blijkt dat Zweden en het Verenigd Koninkrijk goed scoren op gendergelijkheid. Zweden krijgt zelfs de derde plaats op de ranglijst voor gendergelijkheid van het World Economic Forum. Om deze reden nemen we deze landen onder de loep.

2.3.1 Nederland

World Economic Forum, Global Gender Gap Report 2018[49]

[49] World Economic Forum (2019) *"Global Gender Gap Report"* Geraadpleegd op 5 januari 2019 via: http://reports.weforum.org/global-gender-gap-report-2018/data-explorer/

Naar: *World Economic Forum, Global Gender Gap Report 2018*[50]

Volgens het Global Gender Gap Report is er in Nederland geen volledige gendergelijkheid. Nederland krijgt van het World Economic Forum een 0,747 en krijgt daarmee de 27ste plek op de lijst van 149 deelnemende landen.
In de volgende diamant tabel is te zien dat Nederland het hoogst scoort op gelijkheid met betrekking tot educatie en gezondheid. Maar de rol van vrouwen in de economie is nog niet gelijk aan die van mannen. Het laagst scoort Nederland op gelijke vertegenwoordiging in de politiek. De donkerblauwe lijn in de tabel is het gemiddelde van de gemeten landen. Nederland scoort op alle gebieden wel op of boven het gemiddelde.

2.3.2 Zweden

World Economic Forum, Global Gender Gap Report 2018[51]
Naar: *World Economic Forum, Global Gender Gap Report 2018*[52]

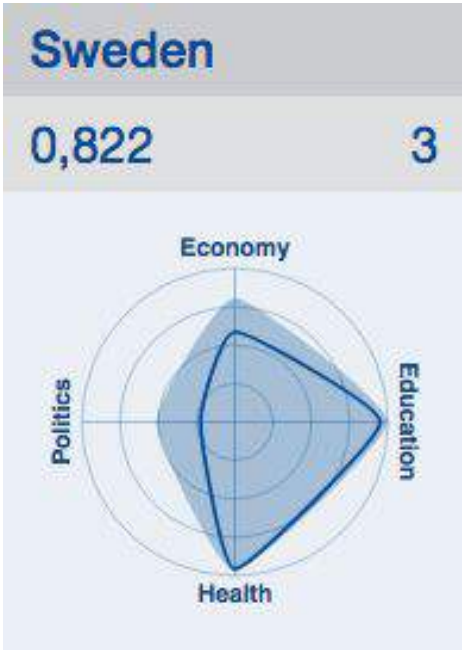

dpleegd op 5 januari 2019 via:
er/
lpleegd op 5 januari 2019 via:
er/#economy=SWE
lpleegd op 5 januari 2019 via:
er/#economy=SWE

preken van stereotype

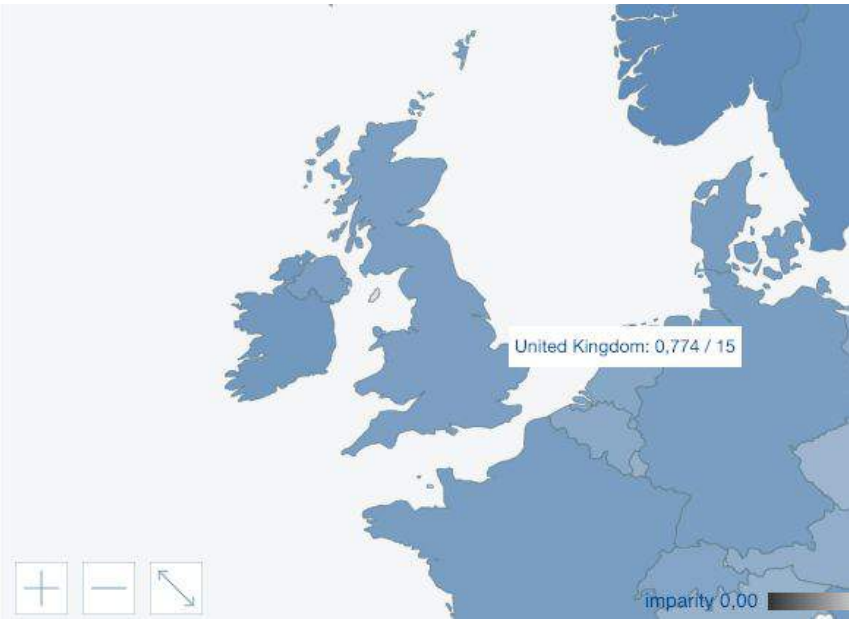
Op de ranglijst van het World Economic Forum krijgt Zweden een derde plaats. Zweden behaalt een score van 0,822.

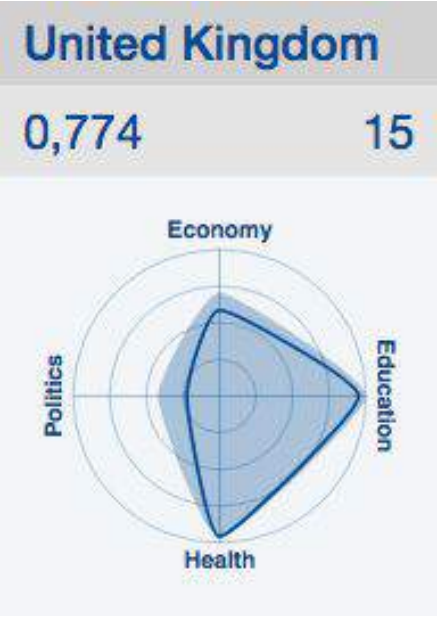
Zweden scoort het hoogst op het gebied van educatie en gezondheid, gevolgd door arbeidsparticipatie en gelijke kansen voor vrouwen. Ook in Zweden ligt de laagste score op het gebied van politieke vertegenwoordiging van vrouwen. Zweden scoort op alle gebieden boven gemiddeld.

2.3.3 Verenigd Koninkrijk

World Economic Forum, Global Gender Gap Report 2018[53]
Naar: *World Economic Forum, Global Gender Gap Report 2018[54]*

[53] World Economic Forum (2019) *"Global Gender Gap Report"* Geraadpleegd op 5 januari 2019 via: http://reports.weforum.org/global-gender-gap-report-2018/data-explorer/#economy=GBR
[54] World Economic Forum (2019) *"Global Gender Gap Report"* Geraadpleegd op 5 januari 2019 via: http://reports.weforum.org/global-gender-gap-report-2018/data-explorer/#economy=GBR

Het Verenigd Koninkrijk staat op de ranglijst van het World Economic Forum boven Nederland op de 15e plek.

Net als in Nederland en in Zweden wordt de grootste gendergelijkheid in het Verenigd Koninkrijk op het gebied van educatie en gezondheid behaald. En ook hier volgt daarna de arbeidsparticipatie en komt gelijke politieke vertegenwoordiging als laatst. Engeland scoort op alle gebieden boven gemiddeld.

3. Wat zijn de oorzaken van stereotypering?

Stereotypering: is een sterk generaliserend, vaak vereenvoudigd en vertekend beeld van een groep[55].

In het kader van genderongelijkheid kan men ook spreken van **genderstereotypering**[56]. Genderstereotypering staat voor uitingen, teksten of reclames waarin duidelijk gefocust wordt op een stereotype rolverdeling tussen man en vrouw.[57]

Voorbeelden van genderstereotypering zijn bijvoorbeeld duidelijke stereotypes in reclames op televisie omdat dit voor veel mensen snel herkenbaar is, of genderstereotypering in het onderwijs waarbij leerkrachten bij bepaalde vakken hogere verwachtingen hebben van jongens of juist van meisjes[58].

3.1 Nurture-nature-debat

[55] van den Broeke, J. Hagers, M. Schuijt, B. Rijpkema, T. Schuurman, T. (2013) *Massamedia - maatschappijwetenschappen*. Uitgeverij Essener
[56] Wij-leren.nl (2019) "*Genderstereotypering"* Geraadpleegd op 5 januari 2019, van https://wij-leren.nl/genderstereotypering.php
[57] Wij-leren.nl (2019) "*Genderstereotypering"* Geraadpleegd op 5 januari 2019, van https://wij-leren.nl/genderstereotypering.php
[58] Wij-leren.nl (2019) "*Genderstereotypering"* Geraadpleegd op 5 januari 2019, van https://wij-leren.nl/genderstereotypering.php

Stereotypering kent veel mogelijke oorzaken[59]. Niet iedereen is het altijd eens over deze oorzaken. Sommigen[60] stellen dat deze verschillen ontstaan in de hersenen, terwijl andere onderzoekers denken dat deze verschillen aangeleerd zijn. De gedachtegang is dan bijvoorbeeld dat meisjes meer aanleg hebben om te zorgen dan jongens en dat zij daarom van nature de zorg voor kinderen op zich nemen en niet of minder gaan werken. Het gevolg is dan een lage score op arbeidsparticipatie en politieke vertegenwoordiging.

De vraag of het gedrag van mensen is aangeboren of aangeleerd (of een combinatie is), wordt aan de orde gesteld in het nurture-nature-debat.

Bij dit debat stellen psychologen zich de vraag of eigenschappen ontstaan doordat ze bij de geboorte al bepaald zijn (nature), aangeleerd zijn (nurture) of dat er sprake is van een samenhang.
Nature[61]: alle eigenschappen van het individu zijn bepaald door aanleg, bijvoorbeeld het genetisch materiaal, de blauwdruk die bij de geboorte vastligt.
Nurture[62]: alle eigenschappen van het individu zijn bepaald door de opvoeding en de sociale leefomgeving.

Het nurture-nature-debat[63] is al jarenlang een belangrijke discussie in de psychologie.
Het debat hierover begon jaren geleden en speelde in verschillende culturen een rol. De term voor het debat komt uit de publicatie '*English Men of Science'* van Francis Galton uit 1874. Hij dacht dat het gedrag van mensen bepaald werd door erfelijke factoren, hiermee stond hij lijnrecht tegenover de filosoof John Locke. John Locke stelde dat mensen als een 'onbeschreven blad' geboren werden.

Gedurende de 20ste eeuw zette het debat zich voort.[64] Er waren twee scholen als het aankwam op menselijk gedrag. The eerste school 'behaviorism' stelde het belang van leerprincipes bij de vormbaarheid van gedrag voorop. De tweede school is 'psychoanalysis', die voortkwam uit de ideeën van Sigmund Freud. Hij stelde dat mensen voor een belangrijk

---

[59] Randstad (3 april 2018) *"genderongelijkheid: waarom krijgen vrouwen minder kansen?"* Geraadpleegd op 5 januari 2019 via: https://www.randstad.be/nl/workforce360/detail/s/news/af8876fa-1b27-431c-8217-7f7af900bfe8/genderongelijkheid:-waarom-krijgen-vrouwen-minder-kansen?
[60] Rettew M.D. (2017) "*Nature Versus Nurture: Where we Are in 2017"* Geraadpleegd op 5 januari 2019, van https://www.psychologytoday.com/intl/blog/abcs-child-psychiatry/201710/nature-versus-nurture-where-we-are-in-2017
[61] van der Ploeg, P. *Nurture-nature-debat* (2017) Geraadpleegd op 27 november 2018, van https://www.ensie.nl/piet-van-der-ploeg/nature-nurture-debat
[62] van der Ploeg, P. *Nurture-nature-debat* (2017) Geraadpleegd op 27 november 2018, van https://www.ensie.nl/piet-van-der-ploeg/nature-nurture-debat
[63] Rettew M.D. (2017) "*Nature Versus Nurture: Where we Are in 2017"* Geraadpleegd op 5 januari 2019, van https://www.psychologytoday.com/intl/blog/abcs-child-psychiatry/201710/nature-versus-nurture-where-we-are-in-2017
[64] Rettew M.D. (2017) "*Nature Versus Nurture: Where we Are in 2017"* Geraadpleegd op 5 januari 2019, van https://www.psychologytoday.com/intl/blog/abcs-child-psychiatry/201710/nature-versus-nurture-where-we-are-in-2017

deel door hun seksuele driften geleid werden. Hoewel deze twee scholen op sommige vlakken lijnrecht tegenover elkaar stonden, deelden ze beiden het idee dat de omgeving en ervaringen van een persoon leidend waren in de ontwikkeling (nurture).

Vanaf de jaren zeventig van de vorige eeuw veranderde de aard van het debat,[65] vanaf die tijd was het mogelijk om onderzoek te doen naar hersenen en genen. Er kwamen nieuwe onderzoeksmethoden. Hierbij konden onderzoekers kijken wat de invloed van erfelijke factoren en omgevingsfactoren was. Uit vele onderzoeken bleek de verhouding ongeveer 50/50. .
Door dit soort en vele andere onderzoeken bleek het nog steeds moeilijk te bepalen welke invloed, nature of nurture, hebben op menselijk gedrag.
Vandaag de dag zijn de meeste onderzoekers het erover eens dat nature en nurture met elkaar verbonden zijn en ook van elkaar afhankelijk zijn. De genen die mensen hebben beïnvloeden de manier waarop zij naar een bepaalde situatie kijken, en sommige ervaringen kunnen ertoe leiden dat sommige genetische eigenschappen naar buiten komen. Dit wordt ook wel interactionisme[66] genoemd.

3.2. Oorzaken en functies van stereotypering

Over de oorzaken van stereotypen bestaan twee belangrijke theorieën. Waarbij de vraag centraal staat of stereotype beelden aangeboren of aangeleerd zijn.

De eerste theorie[67] stelt dat stereotypen in de hersenen ontstaan. Ons brein werkt met algemene categorieën om alle informatie die we ontvangen te kunnen verwerken. Hierdoor kunnen mensen snel een beeld vormen van nieuwe en onbekende situaties en personen.

Professor Doctor Daniël H.J Wigboldus (hoogleraar Sociale en Cultuurpsychologie aan de Radboud Universiteit in Nijmegen) beschrijft ook deze zelfde oorzaak van stereotypering in de werking van de hersenen. In een college dat hij in 2017 gaf bij de Universiteit van Nederland[68] - een internet-, radio- en televisieprogramma waar wetenschappers een bepaald onderwerp bespreken - lichtte hij toe waarom het nodig is voor mensen om te categoriseren en te denken in stereotypes.

Mensen plakken vanaf hun geboorte al labeltjes op alles en iedereen. Dit is volgens Wigboldus nodig om goed te kunnen functioneren. Wanneer mensen niet zouden

---

[65] Rettew M.D. (2017) "*Nature Versus Nurture: Where we Are in 2017"* Geraadpleegd op 5 januari 2019, van https://www.psychologytoday.com/intl/blog/abcs-child-psychiatry/201710/nature-versus-nurture-where-we-are-in-2017

[66] Sparks, Joseph (2019)"*Issues & Debates: Evaluating the Nature-Nurture Debate - Interactionist Approach"* Geraadpleegd op 5 januari 2019, van https://www.tutor2u.net/psychology/reference/issues-debates-evaluating-the-nature-nurture-debate-interactionist-approach

[67] College voor de Rechten van de Mens (2019) "*Stereotypering: wat is dat en hoe werkt het?"* Geraadpleegd op 5 januari 2019, van https://publicaties.mensenrechten.nl/file/da9636c0-ce34-45a6-a3e6-2a9d7906678c.pdf

[68] Universiteit van Nederland (27 januari 2017) *"Waarom hokjesdenken juist goed is."* Geraadpleegd op 29 oktober 2018 via: https://universiteitvannederland.nl/college/waarom-is-hokjesdenken-juist-goed

categoriseren, zouden ze elke keer opnieuw moeten uitvinden wat iets is. Wigboldus zegt: "*als we iets categoriseren wordt de kennis die actief is met die categorie meteen geactiveerd"* en *"als je iets niet kunt categoriseren, weet het brein niet wat het met de categorie kan en gebruikt men de categorie dus ook niet*"[69]. Dat houdt in dat onze kennis over een bepaald object wordt opgeslagen in 'vakjes' met een bepaald label en dat zo'n vakje pas opengaat als je de link legt tussen een object en dat label. Bijvoorbeeld: In het vakje *auto* zit kennis als: vier wielen, een stuur, snelheid en gemak. Als we iets herkennen als een auto denken we meteen aan die kenmerken. Dat betekent niet dat elke auto aan deze kenmerken voldoet.

Wigboldus zegt dat categoriseren heel belangrijk is en dat mensen niet kunnen functioneren als ze niet in hokjes denken. Maar hij waarschuwt ook dat hokjesdenken ertoe kan leiden dat we de verschillen binnen een categorie niet meer zien. In het geval van mensen is het gevaar dus dat "*we de heterogeniteit van de mensen, de verschillen, helemaal over het hoofd gaan zien.* Volgens Wigboldus is de oplossing niet dat we moeten stoppen met categoriseren, maar dat we ons bewust zijn dat we dit doen.

Volgens de tweede theorie[70] horen stereotypen tot de standaard manieren van hoe mensen met elkaar omgaan. De wereld wordt verdeeld in twee groepen: een groep waar ze zelf bij horen en alle andere groepen. De eigen groep, die mensen het beste kennen, krijgt een positief en genuanceerd beeld. Over de andere groepen denken mensen vaak ongenuanceerd en negatief, alle mensen uit die groep worden als hetzelfde beschouwd. Hierdoor ontstaan er algemene, stereotype beelden.

3.2.2 Stereotypering als oorzaak voor genderongelijkheid

Hoewel stereotypen op zichzelf een belangrijke functie hebben, mensen kunnen hierdoor namelijk categoriseren, de wereld ordenen en hoeven niet elke keer alles opnieuw uit te vinden, kunnen ze ook leiden tot discriminatie (het maken van onderscheid op grond van kenmerken die mensen niet kunnen of die mensen niet willen veranderen, maar die er in de gegeven situatie niet toe doen[71]). Discriminatie kan bewust zijn, maar kan ook het gevolg zijn van onbewuste stereotypering. Dit werkt via snelle onbewuste verbindingen die in de hersenen worden gemaakt van een groepskenmerk (zoals bijvoorbeeld 'vrouw' of 'Afrikaans') met bepaalde eigenschappen. De hersenen hebben bij sommige combinaties positieve associaties en bij andere weer negatieve. Het leggen van deze verbanden is een natuurlijk proces, maar kan dus wel leiden tot discriminatie. [72]

---

[69] Universiteit van Nederland (27 januari 2017) *"Waarom hokjesdenken juist goed is."* Geraadpleegd op 29 oktober 2018 via: https://universiteitvannederland.nl/college/waarom-is-hokjesdenken-juist-goed

[70] College voor de Rechten van de Mens (2019) "*Stereotypering: wat is dat en hoe werkt het?"* Geraadpleegd op 5 januari 2019, van https://publicaties.mensenrechten.nl/file/da9636c0-ce34-45a6-a3e6-2a9d7906678c.pdf

[71] van den Broeke, J. Hagers, M. Schuijt, B. Rijpkema, T. Schuurman, T. (2013) *Massamedia - maatschappijwetenschappen*. Uitgeverij Essener

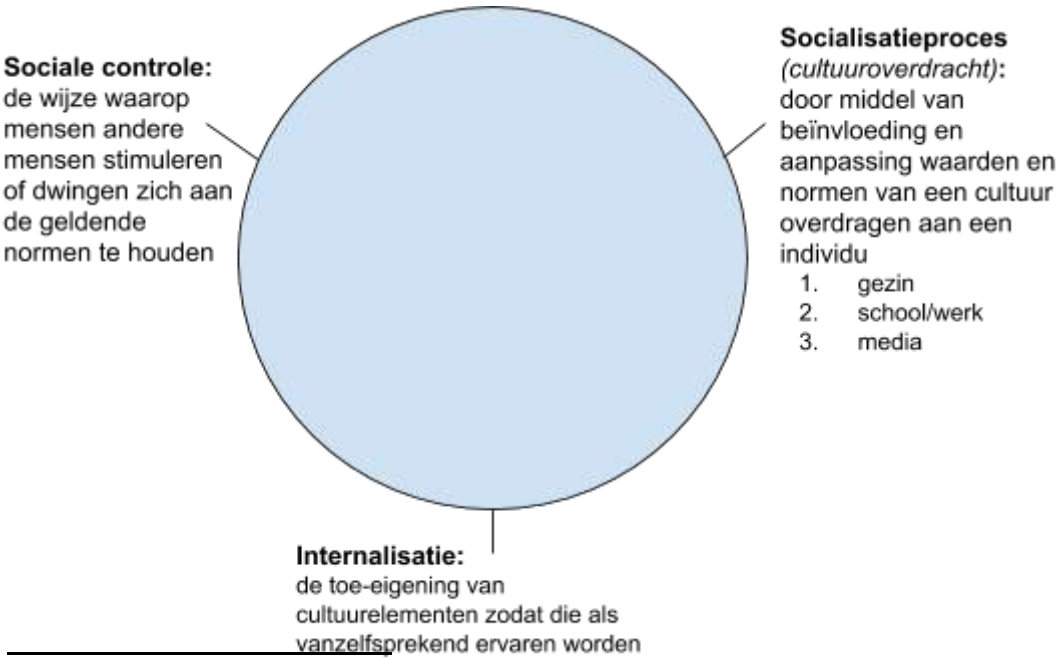
[72] College voor de Rechten van de Mens (2019) "*Stereotypering: wat is dat en hoe werkt het?"* Geraadpleegd op 5 januari 2019, van https://publicaties.mensenrechten.nl/file/da9636c0-ce34-45a6-a3e6-2a9d7906678c.pdf

Dit kunnen we tegengaan door ons hier bewust van te zijn. Voorstanders van een genderneutraal beleid wijzen erop dat het belangrijk is om de bestaande stereotypes ter discussie te stellen[73]. Stereotypes van mannen en vrouwen waren immers lange tijd meer in lijn met de werkelijkheid dan nu; mannen verdienden het geld en vrouwen zorgden voor de kinderen. Maar deze traditionele rolpatronen zijn op onze huidige maatschappij, waar mannen en vrouwen volgens de wet gelijke rechten hebben, niet meer van toepassing[74].

4. Op welke manier kan genderneutraal onderwijs een rol spelen bij het bevorderen van gendergelijkheid?

4.1 Socialisatieproces/cultuuroverdracht[75]

Een groot deel van de ontwikkeling van een kind wordt beïnvloed in het socialisatieproces. Het gaat hier over aangeleerde eigenschappen en kenmerken. Kinderen ontwikkelen in het socialisatieproces onder andere hun eigen genderexpressie, de manier waarop zij hun gender uiten.

[73]Javid Abdelmoneim (21 oktober 2018) *"No More Boys and Girls"* Geraadpleegd op 29 oktober 2018 via: https://www.npostart.nl/no-more-boys-and-girls/21-10-2018/VPWON_1294104
[74] Javid Abdelmoneim (21 oktober 2018) *"No More Boys and Girls"* Geraadpleegd op 7 november 2018 via: https://www.npostart.nl/no-more-boys-and-girls/21-10-2018/VPWON_1294104
[75] van den Broeke, J. Hagers, M. Schuijt, B. Rijpkema, T. Schuurman. (2013). *Massamedia - maatschappijwetenschappen*. Uitgeverij Essener.

Het **socialisatieproces** (cultuuroverdracht) is een proces waarbij door middel van beïnvloeding en aanpassing waarden en normen van een cultuur overgedragen aan een individu. Hierbij zijn drie socialisatoren van belang: het gezin, school/werk en de media. Door middel van socialisatoren vindt internalisatie plaats. **Internalisatie** is het onbewust toe-eigenen van cultuur elementen. Internalisatie op het gebied van gender wordt **gender zelfsocialisatie genoemd**[76]: het proces waarmee kinderen zich leren gedragen op de manier die bij hun gender hoort. De **sociale controle** is de wijze waarop mensen andere mensen stimuleren of dwingen zich aan de geldende normen te houden.

4.1.1 Socialisatoren en genderontwikkeling

Zoals uitgelegd bij het socialisatieproces is een aantal socialisatoren van belang bij de genderontwikkeling van kinderen. Twee socialisatoren die een grote rol spelen zijn het gezin en school.
Ouders reageren vanaf de geboorte van hun kinderen al anders op jongens dan op meisjes [77]. Bijvoorbeeld doordat ouders voor meisjes andere kleding aanschaffen dan voor jongens. Kinderen worden op die manier bevestigd in hun eigen sekse en de verschillen die er zijn met het andere geslacht. Ook in andere groepen ervaren kinderen dat ze behoren tot de groep “jongens” of de groep “meisjes”. Buitenshuis wordt de gender-identiteit versterkt en bevestigd, vooral wanneer kinderen zich prettig voelen bij hun gendergroep. [78]
De eigenschappen die een kind heeft versterken dat hij of zij zich prettig voelt binnen een bepaald groepsklimaat. Dat zij zich op hun gemak voelen in de passende omgeving, bevestigt de eigenschappen van een kind en versterkt vervolgens weer in die al bestaande voorkeur.

Wat betreft het totale neurologische en hormonale gestel verschillen jongens en meisjes vanaf de geboorte met elkaar. Er worden andere gedragingen van jongens en meisjes verwacht, in welke cultuur van de wereld dan maar ook[79]. Deze verwachtingen sluiten meestal aan bij wat hen het makkelijkst afgaat door hun lichamelijke kenmerken. De traditionele rolverdelingen hebben dan ook veel te maken met biologische aanleg verschillen. Ander gedrag is mogelijk, maar wordt vermoeilijkt doordat de biologische aanleg niet per definitie meewerkt[80].

Invloed van ouders en leraren op de genderontwikkeling[81]
Interview met Annemijcke Coppes, orthopedagoog en leerkracht basisonderwijs:

[76] Info.nu (2018) *“Gender ontwikkeling”* Geraadpleegd op 1 december 2018, van https://mens-en-samenleving.infonu.nl/pedagogiek/16341-gender-ontwikkeling.html
[77] Golombok, S. & Fivush, R. (1994). *Gender development*. Cambridge, UK; Cambridge University Press, geraadpleegd op 28 oktober 2018.
[78] Kohnstamm, R. (2009). *“Kleine ontwikkelingspsychologie I, het jonge kind.”* Springer uitgeverij bv.
[79] Kohnstamm, R. (2009). *“Kleine ontwikkelingspsychologie I, het jonge kind.”* Springer uitgeverij bv.
[80] Kohnstamm, R. (2009). *“Kleine ontwikkelingspsychologie I, het jonge kind.”* Springer uitgeverij bv.
[81] Zie bijlage 1

“Van jongs af aan leren kinderen door imitatie, namelijk het nadoen van hun omgeving. Om de wereld te leren begrijpen zie je kinderen al op jonge leeftijd vragen stellen, soms tot ergernis van ouders (denk maar aan de vraag “waarom dan?” die kinderen aan ouders stellen). Onder meer de antwoorden op deze vragen helpen kinderen om meningen te kunnen vormen met de kennis en ervaringen die ze hebben opgedaan. Ouders en leerkrachten spelen daarin een actieve voorbeeldrol en hebben door hun kijk op de wereld, regels die ze opstellen en het gedrag dat ze dagelijks ‘voorleven’ ook invloed op o.a. gewetensvorming (wat is goed/fout), het zelfbeeld van kinderen en de mening die kinderen over veel onderwerpen proberen te vormen. Naarmate kinderen ouder worden en in de puberteit komen, gaan ze het gedrag van volwassenen met meer afstand bekijken en wordt de invloed van o.a. ouders geleidelijk minder sterk.”

Invloed van onderwijs op kinderen
Om de invloed van onderwijs op kinderen te achterhalen hebben wij een interview gedaan met Annemijcke Coppes. Zij is orthopedagoog en leerkracht basisonderwijs.[82]

“Kinderen spenderen een groot deel van hun dag op school. Binnen het onderwijs krijgen kinderen de kans om zich verder te ontwikkelen en in mijn ogen gebeurt dat op verschillende vlakken. Aan de ene kant door het vergaren van kennis en vaardigheden en aan de andere kant op sociaal vlak. Door het volgen van onderwijs worden kinderen geholpen om mee te komen in de samenleving, denk maar aan boodschappen doen in de supermarkt: etiketten kunnen lezen, kennis over voedsel, met geld kunnen afrekenen. Het oefenen van “echte situaties” uit de samenleving begint al vroeg op school, vaak door rollenspellen bij de kleuters. Op deze manier leren kinderen de wereld om hen heen, zoals deze binnen een samenleving is ingericht, begrijpen en daarin mee te (kunnen) doen.”

4.2 Genderneutraal onderwijs
Genderneutraal onderwijs houdt in dat alle vormen van onderscheid tussen de seksen en de daaraan toegeschreven eigenschappen, gedragingen en voorkeuren worden weggelaten. Het doel van deze methode is om de verschillen tussen jongens en meisjes en de bijbehorende genderstereotyperingen op dat moment én in de toekomst te verkleinen. Daarnaast hoopt men dat een kind zich volledig kan ontwikkelen zoals hij of zij is, in plaats van dat een kind wordt gevormd op basis van de maatschappelijke normen.

Dat laatste is uit te leggen aan de hand van de volgende afbeelding[83]. In de eerste cirkel zijn twee helften aangegeven. De eerste helft voor de meisjes; met roze kleuren en vrouwelijke kenmerken die de door de maatschappij als ‘normaal’ worden gezien. Dit zijn de maatschappelijke normen waaraan meisjes horen te voldoen. En de tweede helft voor de jongens; met blauwe kleuren en mannelijke eigenschappen. Dit zijn de maatschappelijke normen die jongens worden opgelegd. In de tweede cirkel staan deze eigenschappen en kleuren echter allemaal door elkaar en is het idee dus dat een kind zelf de eigenschappen krijgt waar hij of zij zich het best mee kan identificeren ongeacht wat de maatschappelijke normen zijn.

[82] Zie bijlage 1
[83] Lotta Rajalin (4 februari 2016) *“Gender-neutral pre-school: something for my kid?”* Geraadpleegd op 21 oktober 2018 via: https://www.youtube.com/watch?v=C1G1K7-kJxY

Het genderneutrale beleid kan op genderneutrale scholen op verschillende manieren geuit worden. Zo kan er bijvoorbeeld gebruik gemaakt worden van genderneutraal taalgebruik: *taalgebruik waarin geen onderscheid wordt gemaakt tussen de seksen. Teksten met genderneutraal taalgebruik zijn op zo'n manier geschreven dat alle lezers zich er in zouden moeten kunnen herkennen, en niet alleen vrouwen of mannen*[84]. Dit betekent dus dat kinderen bijvoorbeeld niet meer worden aangesproken met 'hij' of 'zij' of andere gender bevestigende woorden. Ook zijn er geen plaatsen speciaal ingericht om met blokken of poppen te spelen waardoor de druk op kinderen om met bepaald speelgoed te spelen, volgens de school, wegvalt. Leraren zijn verder bijzonder voorzichtig met het in hokjes stoppen van kinderen. Ze proberen dit zo min mogelijk te doen om een kind zo volledig de ruimte te geven om zich zo te ontwikkelen zoals hij of zij wil. [85]

4.3 Visies op genderneutraal onderwijs

Naast dat er veel voorstanders voor genderneutraal onderwijs zijn, zijn er ook mensen die gelijkheid in het onderwijs op een andere manier invullen.
Zo ook onder andere Annemijcke Coppes en Daniël Wigboldus.

4.3.1 Annemijcke Coppe, orthopedagoog en docent basisonderwijs

Wat is uw mening over genderneutraal onderwijs?

"Wat ik over genderneutraal onderwijs weet, is op basis van literatuur en niet vanuit persoonlijke ervaring. Er zullen veel ervaringsdeskundigen zijn die daar een stuk meer over kunnen vertellen. Persoonlijk denk ik dat de boodschappen van gelijkwaardigheid en het accepteren van onderlinge verschillen – onderwerpen die voor mijn gevoel een rol spelen

[84] Madave (2018). *Wat is de betekenis van genderneutraal?* Geraadpleegd op 28 februari 2018 via: https://www.madave.nl/blog/wat-is-de-betekenis-van-genderneutraal-
[85] Lotta Rajalin (4 februari 2016) *"Gender-neutral pre-school: something for my kid?"* Geraadpleegd op 21 oktober 2018 via: https://www.youtube.com/watch?v=C1G1K7-kJxY

binnen genderneutraal onderwijs – belangrijke waarden zijn om kinderen mee te geven. In mijn ogen betekent dat niet dat er geen verschillen mogen zijn tussen jongens en meisjes, of dat daar geen aandacht voor mag zijn, maar dat je kinderen elkaar helpt om elkaar en bijbehorende verschillen te accepteren. Ik vermoed dat het leren accepteren van elkaar en gelijkwaardigheid onderdeel van vele vormen onderwijs kunnen zijn en niet alleen is bestemd voor genderneutraal onderwijs. Ik zie onderwijs als voorbereiding op en onderdeel van participatie in de samenleving. Als een samenleving genderneutraal is, zonder onderscheid in jongens en meisjes, zou genderneutraal onderwijs daar mooi op aansluiten. Op basis van de definitie die in het profielwerkstuk wordt gebruikt (zie "Daarnaast hoopt men op deze manier dat een kind zich volledig kan ontwikkelen zoals hij of zij is, in plaats van dat een kind wordt gevormd op basis van de maatschappelijke normen"), vind ik het ook een mooie gedachte binnen genderneutraal onderwijs om kinderen zich te helpen ontwikkelen zoals ze zijn en daar een minimale invloed van maatschappelijke normen op te hebben. Voor mijn gevoel is het 'uitbannen van de invloed van maatschappelijke normen' echter onrealistisch. Een kind groeit op binnen een maatschappij en het enige verschil is dat de maatschappelijke normen binnen genderneutraal onderwijs zijn veranderd, namelijk dat er geen onderscheid wordt gemaakt tussen jongens en meisjes. Dat is echter net zo goed een (westerse) maatschappelijke norm die invloed kan hebben op identiteitsvorming, maar een andere dan de huidige norm in Nederland, waar we binnen de samenleving onderscheid maken in jongens en meisjes. In het boek "Jongens zijn 't: van Pietje Bell tot probleemgeval" van Angela Crott wordt gedrag van jongens bekeken door de geschiedenis heen. Het punt dat de schrijfster maakt is dat hoewel het gedrag van jongens hetzelfde is gebleven, wij als maatschappij zijn veranderd. In mijn ogen ligt er vooral een rol voor leerkrachten weggelegd om adequaat op verschillen en veranderingen in te spelen, ongeacht de vorm van onderwijs. Ik denk dat er binnen genderneutraal onderwijs een aantal belangrijke onderwerpen centraal worden gesteld, zoals gelijkwaardigheid, die ook binnen andere vormen van onderwijs een rol kunnen spelen."

4.3.2 Daniël Wigboldus

Genderneutraal onderwijs benadrukt dat álle verschillen tussen jongens en meisjes weggehaald moeten worden om de gendergelijkheid op latere leeftijd te kunnen bevorderen. Echter vindt de heer Daniël Wigboldus[86], hoogleraar sociale- en cultuurpsychologie aan de Radboud Universiteit in Nijmegen, dat belangrijk is om in hokjes te denken[87]. Wigboldus ziet daarom geen mogelijkheid voor mensen om helemaal niet meer in hokjes te denken en helemaal genderneutraal te worden[88]. Wigboldus neigt eerder naar een genderbewuste benadering.

[86] Radboud Universiteit (2019) *"prof. dr. D.H.J. Wigboldus (Daniël)"* Geraadpleegd op 8 januari 2019 via: https://www.ru.nl/personen/wigboldus-d/

[87] Universiteit van Nederland (27 januari 2017) *"Waarom hokjesdenken juist goed is."* Geraadpleegd op 29 oktober 2018 via: https://universiteitvannederland.nl/college/waarom-is-hokjesdenken-juist-goed

[88] Universiteit van Nederland (27 januari 2017) *"Waarom hokjesdenken juist goed is."* Geraadpleegd op 29 oktober 2018 via: https://universiteitvannederland.nl/college/waarom-is-hokjesdenken-juist-goed

Bij genderbewust onderwijs wordt men geacht bewust te zijn van de verschillen tussen jongens en meisjes, maar dienen zij deze bewust zo min mogelijk te benadrukken[89]. Ook bij dit beleid is het wel van belang dat een kind zich kan ontwikkelen zonder dat daar een maatschappelijk norm op wordt gelegd[90].

5. In hoeverre speelt het onderwijs in op het bevorderen van gendergelijkheid?

5.1 Nederland

5.1.1 Beleid in Nederland

Het emancipatiebeleid in het Nederlandse onderwijs had in de jaren zeventig en tachtig het doel om de onderwijsachterstanden van vrouwen te verminderen. Dit was het geval omdat de meeste vrouwen in de tweede helft van de vorige eeuw lager opgeleid waren dan mannen. Bij dit emancipatiebeleid stonden drie doelstellingen centraal: roldoorbreking, herwaardering van aan vrouwen toegeschreven kwaliteiten en het inhalen van achterstanden door meisjes en vrouwen.[91] Aanvankelijk was dit beleid vooral gericht op het voortgezet onderwijs, later werd dit verbreed naar alle soorten onderwijs.

Vanaf 1998 is gendergelijkheid bij het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW) een doelstelling die in alle onderdelen van het onderwijsbeleid wordt meegewogen.[92] Toen rond het jaar 2000 de achterstanden in het opleidingsniveau van meisjes waren verdwenen[93], verschoof de focus van de overheid in het emancipatiebeleid van het inhalen

---

[89] Universiteit van Nederland (27 januari 2017) *"Waarom hokjesdenken juist goed is."* Geraadpleegd op 8 november 2018 via: https://universiteitvannederland.nl/college/waarom-is-hokjesdenken-juist-goed

[90] Steven de Baerdemaeker (2017) *"Dossier: gendergelijkheid"* Geraadpleegd op 8 januari 2019 via: https://demens.nu/wp-content/uploads/2017/11/Magazine-jg5nr4-Dossier.pdf

[91] Rapportage ongezien onderscheid in het onderwijs (2006) Geraadpleegd op 20 september 2018, van https://www.rijksoverheid.nl/binaries/rijksoverheid/documenten/kamerstukken/2007/07/20/bijlage-rapport-rapportage-ongezien-onderscheid-in-het-onderwijs/24103a.pdf

[92] Emancipatie.nl (2018) "*Gendermainstreaming: feiten/ontwikkelingen tot aan 2003"* Geraadpleegd op 20 september 2018, van http://www.emancipatie.nl/home/Den_Haag/Emancipatiebeleid/Gendermainstreaming/

[93] Portegijs, W., van den Brakel, M. (2016) *Emancipatiemonitor 2016.* Geraadpleegd op 11 oktober 2018, van https://www.scp.nl/Publicaties/Alle_publicaties/Publicaties_2016/Emancipatiemonitor_2016

van achterstanden naar het doorbreken van seksesegregatie in de richting van de opleiding. Traditioneel gezien kozen meisjes namelijk vaker voor zorgopleidingen en jongens vaker voor techniekopleidingen. Minister Bussemaker (PvdA) heeft in 2012 de verschillen in opleidingsniveau weer hoog op de agenda gezet met haar Hoofdlijnenbrief Emancipatiebeleid. Tegenwoordig ligt de focus op de achterstanden die jongens ten opzichte van meisjes hebben. Ook benadrukt de minister de onwenselijkheid van de grote verschillen in de opleidingsrichting, zoals bijvoorbeeld de gekozen vakkenpakketten en opleidingen, van mannen en vrouwen. Deze verschillen zijn volgens haar niet goed voor de 'genderbalans in bedrijven'. Zo zijn vrouwen onder gerepresenteerd in de techniek- en bètaberoepen en mannen in de zorg en het primair onderwijs. De overheid voert beleid om deze verschillen zo veel mogelijk weg te nemen.

5.1.2 Resultaten van het beleid in Nederland[94]:
Hoewel er in het Nederlandse onderwijssysteem aandacht besteedt wordt aan gelijke kansen voor jongens en meisjes zijn er tegenwoordig toch verschillen tussen hen in het onderwijs en is er daarnaast ook sprake van genderstereotypering in het onderwijs[95].

Vanaf het jaar 2000 publiceert het Sociaal Cultureel Planbureau (SCP) elke twee jaar de emancipatiemonitor[96], zij gaat hierin na of het emancipatiebeleid van de Nederlandse overheid zich in de goede richting ontwikkelt. Toename van het aantal vrouwen met betaald werk, vergroting van de economische zelfstandigheid van vrouwen en verkleining van beloningsverschillen tussen mannen en vrouwen zijn enkele van de kerntaken. De monitor laat op verschillende terreinen zien hoe het staat met de emancipatie, onder andere op het gebied van de onderwijsloopbanen van meisjes en jongens.

De conclusies van de emancipatiemonitor (2016) in het kader van onderwijs zijn de volgende:

- In het voortgezet en middelbaar beroepsonderwijs volgen meisjes vaker dan jongens de hogere onderwijsniveaus, ook nemen meisjes vaker deel aan het hoger onderwijs.
- Meisjes hebben in alle onderwijsniveaus een lagere voortijdige schooluitval dan jongens. In het hoger onderwijs studeren meisjes sneller af.
- Het verschil in richtingskeuze tussen jongens en meisjes, waarbij meisjes relatief vaker voor zorg kiezen en jongen techniek- en bèta opleidingen, neemt in meer of mindere mate af. Op het vmbo en het mbo is deze seksesegregatie het grootst.

5.1.2.2 Huidige verschillen tussen jongens en meisjes in het Nederlandse onderwijs
Uit verschillende onderzoeken blijkt dat jongens en meisjes anders behandeld worden in de klas. Een verklaring hiervoor is dat docenten (onbewust) verwachtingen hebben van het

[94] Portegijs, W., van den Brakel, M. (2016) *Emancipatiemonitor 2016.* Geraadpleegd op 11 oktober 2018, van https://www.scp.nl/Publicaties/Alle_publicaties/Publicaties_2016/Emancipatiemonitor_2016
[95] Timmermans, F. (2016) "*Wat is bekend over genderstereotypering in het onderwijs en de invloed daarvan op de ontwikkeling van jongens en meisjes?"* Geraadpleegd op 14 oktober 2018, van https://www.nro.nl/wp-content/uploads/2016/12/109-Antwoord-Wat-is-bekend-over-genderstereotypering-in-het-onderwijs-en-de-invloed-daarvan-op-de-ontwikkeling-van-jongens-en-meisjes.pdf
[96] Geraadpleegd op 11 oktober 2018, van https://www.scp.nl/Publicaties/Terugkerende_monitors_en_reeksen/Emancipatiemonitor

gedrag en de prestaties van jongens en meisjes.[97] Uit een studie uitgevoerd door de OECD[98] (The Organisation for Economic Co-operation and Development) in 2015, waarbij gekeken is naar meer dan 60 landen, blijkt dat het gedrag van meisjes in de klas beloond wordt door leraren door ze hogere cijfers te geven. Dit komt omdat meisjes zich gedisciplineerder gedragen op school, ze beschikken over betere zelfregulatievaardigheden en zijn meestal gemotiveerder om goede prestaties te behalen. Jongens zijn daarentegen minder sterk in zelfregulatie en hun prestaties in de klas wordt ondermijnt door hun prestaties.
Daarnaast verwachten docenten dat jongens beter zijn in wiskunde en rekenen en dat meisjes beter zouden zijn in taalvakken. Hierdoor versterken de leraren de al bestaande stereotyperingen.

Uit andere onderzoeken blijkt echter dat docenten geen onderscheid maken in hoe zij jongens of meisjes beoordelen. De docent is juist erg bewust bezig met de beurten gelijkmatig te verdelen. [99]

Er zijn nauwelijks aanwijzingen dat de verschillen tussen jongens en meisjes worden veroorzaakt of versterkt door de docent en hoe hij of zij de beurt geeft.
Uit het proefschrift van Bossaert[100] blijkt wel dat leraren vaak uitspraken doen die als rolbevestigend beschouwd kunnen worden. Hiervoor geeft zij verschillende voorbeelden, docenten vertellen dat mannen voornamelijk de kost verdienen binnen het gezin, vrouwen zouden het huishouden doen en voor de kinderen zorgen. Hoewel de meeste docenten de traditionele rolpatronen willen doorbreken, geven sommigen van hen onbewust toch een norm mee.

5.1.2.3 Andere invloeden[101]

Verschillende onderzoeken tonen echter aan dat er ook andere verklaringen zijn voor het verschil tussen jongens en meisjes in resultaten en schoolcarrière. Zo lijken meisjes in vergelijking met jongens banger te zijn om fouten te maken, en hebben minder vertrouwen in hun eigen vaardigheden wanneer het gaat om de prestaties bij wiskunde of natuurwetenschap.

Ook spelen de ouders een grote rol: ouders hebben vaak andere verwachtingen in het kader van de studiekeuze van hun zoon of dochter. Zoons worden vaker richting een loopbaan in de techniek geduwd. Bij vergelijkbare prestaties kiezen jongens vaker een exact profiel dan meisjes. Daarnaast speelt het schoolbeleid een rol in de profielkeuze van leerlingen. Als

---

[97] OECD (2015) *Education at a Glance 2015: OECD Indicators.* Geraadpleegd op 14 oktober 2018, van http://www.oecd.org/education/education-at-a-glance-2015.htm
[98] OECD (2015) *"Education at a Glance 2015: OECD Indicators"* Geraadpleegd op 14 oktober 2018, van:https://read.oecd-ilibrary.org/education/education-at-a-glance-2015/netherlands_eag-2015-71-en#page1
[99] Bossaert, S. (2009). "*Taal en gender in de eerste klas."* Geraadpleegd op 14 oktober 2018, van https://rjh.ub.rug.nl/genderstudies/article/viewFile/1445/1439
[100] Bossaert, S. (2009). "*Interactie in het eerste leerjaar vanuit het genderperspectief*". Geraadpleegd op 14 oktober 2018, van http://www.vub.ac.be/events/2009/interactie-eerste-leerjaar-vanuit-genderperspectief
[101] Timmermans, F. (2016) *"Wat is bekend over genderstereotypering in het onderwijs en de invloed daarvan op de ontwikkeling van jongens en meisjes?"*Geraadpleegd op 2 december 2018 , van https://www.nro.nl/kennisrotondevragenopeenrij/genderstereotypering-in-het-onderwijs/

scholen ervoor kiezen de keuzevrijheid te minimaliseren (‘wie het vak kan volgen, moet het volgen’) zorgt dat voor meer sekseneutrale keuzes dan wanneer de individuele voorkeur van leerlingen voorop gesteld wordt.

Uit het onderzoek van Timmermans ‘*Wat is bekend over genderstereotypering in het onderwijs en de invloed daarvan op jongens en meisjes?’* blijkt dat als er al sprake is van stereotypering in het onderwijs, dat dan overwegend onbewust is. Wat het lastig maakt er een verandering in aan te brengen. Volgens Timmermans is het daarom belangrijk om gemengde teams op scholen in te zetten. Zo krijgen leerlingen verschillende rolmodellen.

5.2 Zweden

In Zweden wordt er veel aandacht aan gendergelijkheid besteed. Het is een belangrijk onderwerp in de politiek en er zijn veel organisaties die zich hiervoor inzetten. Zo werd er in 2009 in Zweden een nieuw overheidsorgaan geïntroduceerd; *The Equality Ombudsman*[102]. Dit orgaan zet zich in voor de bestrijding van discriminatie op grond van “*sekse, transgender identiteit of uitdrukking, etniciteit, religie of ander geloof, lichamelijke of geestelijke beperkingen, seksuele oriëntatie of leeftijd*”[103]. Gendergelijkheid is een van de terreinen waarmee deze organisatie zich bezighoudt[104]. Ook de *Swedish National Education Agency* [105] zet zich in voor het bevorderen van gendergelijkheid in het onderwijs. Tot slot is er de *Swedish Gender Equality Agency*[106] die zich inzet voor gendergelijkheid, gendermainstreaming en het tegengaan van geweld jegens vrouwen.

5.2.1 Beleid in Zweden

Tijdens de verkiezingen van 2018 in Zweden werd de *Sveriges socialdemokratiska arbetareparti* (SAP, sociaaldemocraten)[107] met 101 zetels de grootste partij. De SAP is een Zweedse sociaal democratische politieke partij die zich inzet voor de sociale welvaart van de staat. De laatste jaren zet de partij zich echter ook specifieker in voor feminisme en gelijkheid. Het was niet de eerste keer dat de SAP een van de grootste partijen werd. In 1998 behaalde de SAP ook al een forse meerderheid van de stemmen en bezette 131 zetels. Dat zelfde jaar kwam de Zweedse overheid met een nieuwe wet met betrekking tot het onderwijssysteem, the *Swedish Education Act*.

---

[102] Government Offices of Sweden (6 maart 2015) *“The Equality Ombudsman (DO)”*. Geraadpleegd op 19 september 2018 via: https://www.government.se/government-agencies/equality-ombudsman-do/

[103] European Network of National Human Rights Institution (19 december 2017) *“The Equality Ombudsman”*. Geraadpleegd op 19 september, van http://ennhri.org/The-Equality-Ombudsman

[104] Zie bijlage 3

[105] Swedish National Education Agency (2018) *“This is the Swedish National Agency for Education”* Geraadpleegd op 27 november 2018 via: https://www.skolverket.se/andra-sprak-other-languages/english-engelska

[106] Swedish Gender Equality Agency (2018) *“For a concerted approach to gender equality”*. Geraadpleegd op 19 september 2018, van https://www.jamstalldhetsmyndigheten.se/en

[107] SAP (2018) *“Sociaal demokraterna - beleid”.* Geraadpleegd op 19 september 2018 via: https://www.socialdemokraterna.se

In deze wet staan regels over het Zweedse onderwijssysteem[108]. De regels gaan met name over het doel van educatie, de structuur van educatie, het discriminatiebeleid en de manier van werken. Zo staat er onder andere in dat alle leerlingen, vanaf de kleuterschool tot aan de universiteit, recht hebben op gelijke behandeling. Hierbij wordt discriminatie en vernederend gedrag verboden[109]. Een amendement op deze wet heeft ertoe geleid dat het beleid meer moest gaan werken aan het bevorderen van gendergelijkheid[110]. De *National Agency for Education* vormt op basis van de wetten die door de overheid zijn gemaakt een onderwijs beleid. Zo vormt zij de nationale curricula en streven zij naar het verbeteren van het onderwijs. Volgens de National Agency for Education is de hiervoor genoemde Swedish Education Act, en de wijziging daarop, daarom niet een directe oorzaak van het ontstaan van genderneutrale scholen, maar zorgde deze wel voor veranderingen[111] in de door de National Agency for Education gevormde curricula. Deze veranderingen vonden plaats in juli 2018. Dit betreft met name de curricula en syllabi voor de kleuterscholen en de basisscholen. In de vernieuwde curricula wordt er gepleit voor een genderbewust onderwijssysteem. Dat wil zeggen dat er bij de behandeling van leerlingen geen onderscheid wordt gemaakt op grond van het gender van een persoon. Binnen het onderwijs zou er gestreefd moeten worden naar een minimaal verschil tussen de genders man en vrouw, zonder deze verschillen volledig weg te hoeven halen.

Volgens de National Agency for Education voerden sommige scholen als gevolg van de veranderingen in de curricula en syllabi een systeem in waarbij de individuele behoeften en interesses van kinderen worden gewaarborgd; het **genderneutrale onderwijs**. Zo hoopten ze gelijke kansen te bieden voor kinderen ongeacht hun gender[112]. Net als bij het experiment van Javid Abdelmoneim op de school in Engeland wordt met het inclusieve onderwijs geprobeerd om gendergelijkheid te bevorderen. Met name de zogenaamde Zweedse *Förskola* (kleuterscholen) gingen zich richten op het nieuwe genderneutrale onderwijsbeleid. Op deze manier proberen de kleuterscholen de traditionele rolpatronen van man en vrouw te doorbreken.

5.2.2 Resultaten van het beleid in Zweden

Zo richtte *Lotta Rajalin* ook een genderneutrale kleuterschool op in Stockholm[113]. De kleuterschool, *Egalia Södermalm Förskola*[114], focust zich op het gelijk behandelen van de

[108] Friends international centre against bullying (2010) *"The Swedish Education Act".* Geraadpleegd op 11 oktober 2018 via: http://www.friendsinternationalcenter.com/advice/the-swedish-education-act/
[109] Swedish Institute (Mei, 2015) *"Children's right"*. Geraadpleegd op 19 september 2018 via: https://sweden.se/wp-content/uploads/2015/06/Education-in-Sweden-low-resolution.pdf
[110] Katy Scott (1 november 2018) CNN "These schools want to wipe away gender stereotypes from an early age" Geraadpleegd op 2 december 2018 via: https://edition.cnn.com/2017/09/28/health/sweden-gender-neutral-preschool/index.html
[111] National Agency for Education (1 juli 2018) *"Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet"* Geraadpleegd op 11oktober 2018 via: https://www.skolverket.se/download/18.6011fe501629fd150a27d00/1529335972156/Lgr11_Del1_och_2_Jamstalldhet.pdf
[112] Gender Equality in Sweden (28 juni 2018) *"The swedish approach to gender equality".* Geraadpleegd op 19 september 2018 via: https://sweden.se/society/gender-equality-in-sweden/
[113] Zie bijlage 5
[114] Egalia Söderalm Förskola (17 februari 2018) *"About us"* Geraadpleegd op 19 september 2018 via: http://www.sodermalmsforskolor.se/egalia/extern/english.htm

kinderen en stimuleren de kinderen op zich op alle mogelijke manieren te uiten. In een TEDTalk[115] van Lotta Rajalin benadrukt zij echter wel dat er hierbij gefocust wordt op de culturele aspecten, en niet de biologische aspecten. In deze TEDTalk zegt zij ook: *"we zijn wat we zijn*". Het is belangrijk dat kinderen zich volledig kunnen ontwikkelen zoals zij zelf zijn, zonder dat ze daarbij worden beïnvloed door de sociaal/maatschappelijke norm. Zo worden er meer en gelijkere kansen voor alle jongeren gecreëerd.

Leraren moeten hun eigen en elkaars gedrag volgens Lotta Rajalin verder goed analyseren. Op basis van een goede analyse van hoe zij met kinderen van verschillende geslachten omgaan en welke stereotype beelden zij zelf in hun hoofd hebben, moet een leraar zichzelf volgens Lotta Rajalin leren om deze verschillende behandeling te doorbreken.

5.2.3 Effecten van genderneutraal onderwijs

Volgens Ben Kenward[116], onderzoeker in psychologie aan de Uppsala Universiteit in Zweden en Oxford universiteit in Engeland, heeft het genderneutrale beleid wat op de Zweedse kleuterschool van Lotta Rajalin voor een deel de gewenste resultaten. Ben Kenward onderzocht dit door mee te lopen met de genderneutrale kleuterschool en een reguliere kleuterschool. Hij observeerde de verschillen tussen de kinderen en concludeerde hieruit dat de kinderen van de genderneutrale kleuterschool zich minder aantrokken van de stereotype genderrollen en dat het reguliere onderwijs dus een deel van de gewenste resultaten behaalde.

Ook het onderzoek *Early preschool environments and gender: Effects of gender pedagogy in Sweden,* van het *Journal of Experimental child psychology (2017)*[117] laat zien dat kinderen van de genderneutrale school Egalia in Zweden hun activiteiten kiezen op basis van hun eigen interesses, niet vanuit hun gender. Groepen vrienden zijn gevarieerder, accepteren verschillen meer en vinden dat het oké is om anders te zijn. Ook toont het onderzoek aan dat een groot deel van de kinderen op de genderneutrale school geïnteresseerd zijn om te spelen met onbekende kinderen met een ander gender. De leerlingen scoorden bovendien lager op stereotiepe toetsen in vergelijking met de kinderen van de reguliere scholen. [118]

5.3. Onderzoek in Verenigd Koninkrijk naar de invloed van genderneutraal onderwijs

Tijdens ons onderzoek stuitten wij op een documentaire over genderneutraal onderwijs. In deze documentaire doet Doctor Javid Abdelmoneim onderzoek naar genderneutraal onderwijs en of dit de stereotype beelden die kinderen hebben zou kunnen verbreken. Wij

---

[115] Lotta Rajalin (4 februari 2016) *"Gender-neutral pre-school: something for my kid?"* Geraadpleegd op 2 december 2018 via: https://www.youtube.com/watch?v=C1G1K7-kJxY

[116] Katy Scott (1 november 2018) CNN "These schools want to wipe away gender stereotypes from an early age" Geraadpleegd op 2 december 2018 via: https://edition.cnn.com/2017/09/28/health/sweden-gender-neutral-preschool/index.html

[117] K. Shutts, B. Kenward, H. Falk, A. Ivegran, C. Fawcett (17 april 2017) *"Early preschool environments and gender: Effects of gender pedagogy in Sweden,* van het *Journal of Experimental child psychology (2017)"* Geraadpleegd op 8 januari 2019 via: https://socialkids.wiscweb.wisc.edu/wp-content/uploads/sites/153/2018/10/Shutts-et-al-2017.pdf

[118] Odum, S. (2017). He, she … hen? *IB World, 75.* Geraadpleegd op 29 oktober 2018, van https://issuu.com/internationalbaccalaureate/docs/ibw_oct17-eng-web/1?e=2630412/54202763

hebben zelf geen onderzoek gedaan naar de situatie in het Verenigd Koninkrijk, maar omdat het onderzoek relevant is voor ons profielwerkstuk gaan wij iets verder hierop in.

De Britse onderzoeker Doctor Javid Abdelmoneim[119,120] onderzocht of genderneutraal onderwijs de stereotype beelden die kinderen hebben zou kunnen verbreken door middel van een experiment op basisschool *Lanesend* in The Isle of Wight. In de documentaire 'No More Boys and Girls" wordt dit onderzoek gevolgd. In zijn onderzoek testte Abdelmoneim twéé basisschoolklassen met 7-jarige leerlingen. Dit is namelijk de leeftijd waarop kinderen het meest openstaan voor andere beelden en dus nog het meest vormbaar zijn. Beide klassen werden aan het begin en aan het eind van het experiment getest op 6 gebieden; eigenwaarden, zelfvertrouwen, begrip en inlevingsvermogen, assertiviteit, zelfbeheersing en de grootte van het vocabulaire voor het beschrijven van emoties.

In één van de klassen wordt na de eerste test een serie van interventies ingezet om zo de verschillen tussen jongens en meisjes tegen te gaan. Uit de eerste test bleek dat meisjes zichzelf beduidend vaker onderschatten en jongens zichzelf daarentegen vaker overschatten. Daarnaast bleek dat meisjes vaak minder eigenwaarde en minder zelfvertrouwen hadden en dat jongens het naast boosheid moeilijk vonden om hun emoties te omschrijven.

Abdelmoneim bezocht vervolgens Gina Rippon, Brits expert in neuroimaging. Volgens haar is het duidelijk dat er biologische verschillen zijn tussen jongens en meisjes maar is er in de hersenstructuur maar weinig tot geen verschil te zien tussen jongens en meisjes. Het is makkelijk om het brein te veranderen. Zo zegt Rippon: "*hersenontwikkeling is heel erg verweven met de maatschappij, ervaringen en opvoeding. Verschillen worden niet bepaald tijdens de bevruchting, maar omdat het hongerige brein ter wereld komt en door die wereld meteen wordt overspoeld met tsunami van blauw en roze*[121]". Volgens Rippon zijn er geen duidelijke biologische verschillen tussen jongens en meisjes, maar worden die verschillen gemaakt door de opgedane ervaringen.

Abdelmoneim concludeert daaruit dat wanneer we jongens en meisjes gelijk behandelen, genderneutraal, het mogelijk zou moeten zijn om het beeld wat kinderen van zichzelf en hun toekomst hebben te kunnen veranderen.

[119] Javid Abdelmoneim (21 oktober 2018) *"No More Boys and Girls"* Geraadpleegd op 29 oktober 2018 via: https://www.npostart.nl/no-more-boys-and-girls/21-10-2018/VPWON_1294104
[120] Javid Abdelmoneim (28 oktober 2018) *"No More Boys and Girls"* Geraadpleegd op 29 oktober 2018 via: https://www.npostart.nl/no-more-boys-and-girls/28-10-2018/VPWON_1294105
[121] Javid Abdelmoneim (21 oktober 2018) *"No More Boys and Girls"* Geraadpleegd op 29 oktober 2018 via: https://www.npostart.nl/no-more-boys-and-girls/21-10-2018/VPWON_1294104

6. Eigen onderzoek - experiment

6.1 Onderzoek

Na ons literatuuronderzoek waren wij benieuwd hoe het met de genderstereotypering van kinderen in het Nederland stond. Dit deden wij door onderzoek uit te voeren in twee basisschoolklassen en twee middelbare schoolklassen.

Het onderzoek dat wij uitgevoerd hebben is gebaseerd op een experiment dat wij gezien hebben in de documentaire: *'No more boys and girls'*[122] van Javid Abdelmoneim.
Hierbij kregen twee verschillende klassen de opdracht om een tekening in te kleuren. De tekeningen bestonden uit 4 verschillende poppetjes die een bepaald beroep uitoefenen. De kinderen hadden de taak om deze aan te kleden en een naam te geven. De onderzoekers konden hierdoor zien of kinderen een stereotype beeld bij bepaalde beroepen hebben. In de ene klas had Javid Abdelmoneim al een aantal interventies gedaan om de kinderen bewust te laten worden over hoe zij tegen gender aankijken. In de andere klas was dit niet het geval.

Wij hebben dit experiment op een gelijke manier uitgevoerd. In alle vier de klassen kregen de kinderen een kleurplaat, maar in slechts twee van de klassen hielden wij vooraf een gesprek met hen. In deze gesprekken bespraken we aan de hand van een powerpoint welke stereotype beelden de kinderen bij bepaalde beroepen hadden. We gaan verder in op ons onderzoek in hoofdstuk 6.1.3 over de onderzoeksmethoden.

[122] Javid Abdelmoneim (21 oktober 2018) *"No More Boys and Girls"* Geraadpleegd op 29 oktober 2018 via: https://www.npostart.nl/no-more-boys-and-girls/21-10-2018/VPWON_1294104

6.1.1 Onderzoeksvraag

‘Zijn stereotype beelden te beïnvloeden in het onderwijs?”

Wij spreken bij onze onderzoeksvraag over genderbewust onderwijs. Bij genderbewust onderwijs wordt men geacht bewust te zijn van de verschillen tussen jongens en meisjes, maar dienen zij deze bewust zo min mogelijk te benadrukken. Bij de klassen die wij hebben gesproken hebben we niet geprobeerd alle verschillen tussen jongens en meisjes weg te halen, zoals bij genderneutraal onderwijs gebeurd. Om dit te bereiken zouden wij een langdurig en intensief traject met de kinderen aan moeten gaan. Daarom hebben wij ervoor gekozen om kinderen ongeacht de verschillen tussen jongens en meisjes en mannen en vrouwen, bewust te laten worden van de gelijke kansen die zij hebben in hun carrière/loopbaan. Wij bespraken bijvoorbeeld dat een automonteur niet altijd een man hoeft te zijn en dat een ballerina ook een man kan zijn.

6.1.2 Hypothese

Onze hypothese op de onderzoeksvraag is de volgende:
‘Genderbewust onderwijs vermindert het stereotype beeld van een kind van zes- tot acht jarige leeftijd over beroepen.’

Afhankelijke variabele: Stereotype beeld
Onafhankelijke variabele: Genderbewust onderwijs

6.1.3 Onderzoeksmethoden

De variabelen van ons kwantitatieve onderzoek hebben wij op de volgende manier meetbaar gemaakt:
Wij hebben het onderzoek van Javid Abdelmoneim nagebootst onder 90 leerlingen van verschillende leeftijden. Dit hebben wij op de volgende scholen en klassen gedaan:
Groep 3/4: Paulusschool Hilversum
Groep 4/5: Paulusschool Hilversum
Klas 1A2: Comenius College Hilversum
Klas 1G1: Comenius College Hilversum

Bij zowel groep 4/5 als bij klas 1G1 zijn wij vooraf met de leerlingen in gesprek gegaan over verschillende beroepen en de personen die deze beroepen zouden kunnen uitoefenen.

Allereerst stelden we de kinderen uit groep 4/5 en 1G1 de vraag wat het beroep dat wij op de powerpoint behandelden inhield, op deze manier wisten we zeker dat de leerlingen het juiste beroep voor zich hadden. Daarna vroegen we hen wat voor iemand dit beroep uitoefent. Zo vroegen we ze naar de karaktereigenschappen, het uiterlijk en het geslacht die de kinderen zich voorstelden bij dit beroep. Op deze manier kregen wij een beeld van de stereotype beelden die de kinderen over deze beroepen hadden. De uitkomsten van deze gesprekken zullen wij verder toelichten in hoofdstuk 6.2 onderzoeksresultaten.

Onder stereotype beelden verstaan wij dezelfde stereotype beelden als Javid Abdelmoneim in zijn onderzoek[123] beschrijft:

- Iemand die ballet danst: vrouw
- Iemand die een auto repareert: man
- Iemand die iemands haar knipt: vrouw
- Iemand die goochelt: man

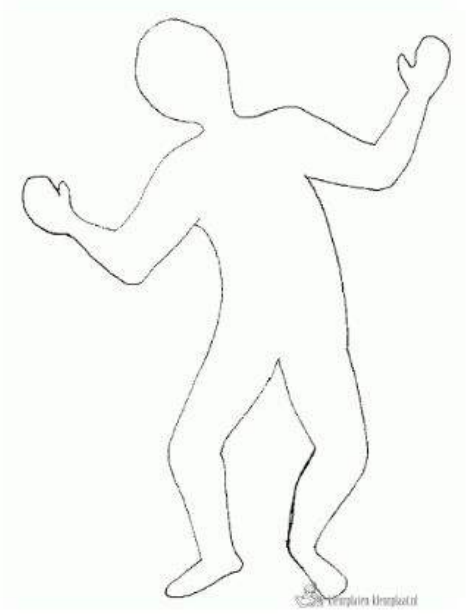
Op de volgende pagina staan de kleurplaten die we aan de leerlingen gaven bijgevoegd. In de bijlage[124] staan alle negentig ingekleurde tekeningen van de leerlingen. Om het stereotype beeld van de leerlingen te onderzoeken vroegen wij hen allereerst om de poppetjes aan te kleden en hen een naam te geven. Door de kleding en de naam konden wij achterhalen of een leerling een man of een vrouw had getekend en konden wij toetsen of er sprake was van een stereotype beeld.

De poppetjes die de kinderen in de klassen die wij onderzochten moesten inkleuren waren dezelfde als in het onderzoek van Javid Abdelmoneim[125], we verbonden er dan ook dezelfde stereotype beelden aan.

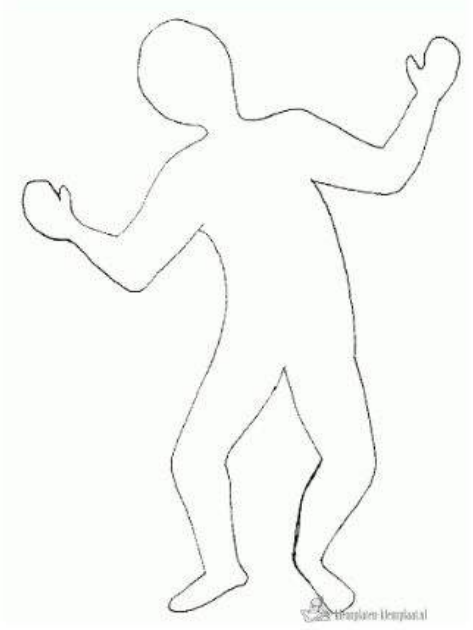
- Iemand die ballet danst: vrouw
- Iemand die een auto repareert: man
- Iemand die iemands haar knipt: vrouw
- Iemand die goochelt: man

Mijn naam is: .....
Ik ben ..... jaar oud

KLEURPLAAT 'BEROEPEN'

Teken iemand die ballet danst

Teken iemand die een auto repareert

Ik ben ..... jaar oud

Wanneer een leerling alle vier de beroepen volgens de bovenstaande stereotypes in kleurde, was er in ons onderzoek sprake van een stereotype beeld. Wanneer een of meer van de vier hier niet aan voldoet, is er geen sprake van een stereotype beeld.
Op de kleurplaten en in de powerpoint die wij lieten zien, gebruikten wij beschrijvingen van de beroepen. Dit deden wij omdat beroepen in Nederland vaak een geslacht impliceren, een danser is een man en een danseres is een vrouw. Om dit te voorkomen gebruikten wij beschrijvingen van het beroep zodat kinderen volledig zelf konden bepalen of ze een man of vrouw zouden tekenen.

Bij groep 3/4 en klas 1A2 zijn wij niet in gesprek gegaan met de leerlingen, maar hebben wij hen direct de kleurplaat gegeven. Op deze manier konden wij toetsen of het in gesprek gaan met leerlingen invloed had op de stereotype beelden die zij over beroepen hadden. Tijdens het inkleuren van de kleurplaten lieten wij de leerlingen volledig hun gang gaan en bemoeiden wij ons niet met wat zij tekenden en welke naam zij aan de tekening gaven.

6.1.4 Powerpoint presentatie (genderbewuste les)

In de klassen waar wij vooraf een gesprek aangingen met de leerlingen over stereotype beelden lieten wij de volgende powerpoint zien.

Architect

- Wat doet een architect?

Automonteur

- Wat doet een automonteur?

Bakker

- Wat doet een bakker?

Kapper

- Wat doet een kapper?

Piloot

- Wat doet een piloot?

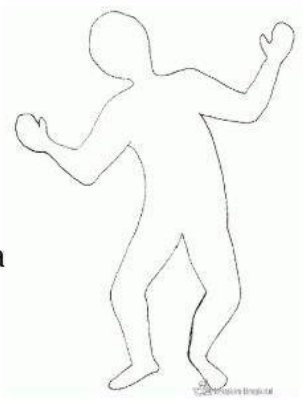

Goochelaar

- Wat doet een goochelaar?

Zelf aan de slag!

- Nu is het de tijd voor een kleurplaat
- Teken vier van de beroepen die net genoemd zijn
  - Iemand die ballet danst
  - Iemand die een auto repareert
  - Iemand die iemands haar knipt
  - Iemand die goochelt
- Bedenk bij elke persoon die je getekend hebt ook een naa

6.2 Onderzoeksresultaten

In dit hoofdstuk bespreken wij onze bevindingen van de gesprekken die wij met de leerlingen voerden. Daarnaast hebben wij alle onderzoeksresultaten[126] van ons onderzoek bijgevoegd. Wij benoemen in dit hoofdstuk alleen de meest relevante onderzoeksresultaten, dit zijn de aantallen stereotype beelden van jongens, meisjes en het totaal per klas.

6.2.1 Resultaten gesprekken

In eerste instantie beschreven leerlingen vaak een beeld dat als stereotype wordt gezien in het onderzoek van Javid Abdelmoneim[127]. Onder stereotype beelden verstaat hij het volgende:

- Iemand die ballet danst: vrouw
- Iemand die een auto repareert: man
- Iemand die iemands haar knipt: vrouw
- Iemand die goochelt: man

Maar wanneer wij doorvroegen[128] over dit stereotype beeld bleek dat kinderen het vaak ook eens waren met het niet-stereotype beeld van een beroep. De stereotype beelden die zij hadden stonden niet vast en door met elkaar in gesprek te gaan kwamen kinderen erachter dat het ook heel goed anders kan. Zo vertelde een van de leerlingen toen wij vroegen naar het beroep automonteur dat haar moeder automonteur is. Daardoor konden we er met de klas over in gesprek gaan en veranderde het beeld van de leerlingen.

[126] Zie bijlage 7
[127] Javid Abdelmoneim (28 oktober 2018) *"No More Boys and Girls"* Geraadpleegd op 29 oktober 2018 via: https://www.npostart.nl/no-more-boys-and-girls/28-10-2018/VPWON_1294105
[128] Zie bijlage 8

6.2.2 Groep 3/4 Paulusschool[129]

In groep 3/4 van de Paulusschool zitten twintig leerlingen. Waarvan 11 jongens en 9 meisjes. De leeftijd van de kinderen uit deze klas lag tussen de 5 en 7 jaar. Bij deze klas hielden wij vooraf geen gesprek met de leerlingen over verschillende beroepen en de personen die deze beroepen uit zouden kunnen oefenen.

Uit de kleurplaten die de kinderen gemaakt hebben bleken de volgende stereotype beelden.

Tabel 1: (Niet-)Stereotype beelden door jongens in groep 3/4 van de Paulusschool

	Aantal	**Percentage**
Stereotype jongens	5	45,45%
Niet-stereotype jongens	6	54,55%
Totaal	11	100%

Tabel 2: (Niet-)Stereotype beelden door meisjes in groep 3/4 van de Paulusschool

	Aantal	**Percentage**
Stereotype meisjes	6	66,67%
Niet-stereotype meisjes	3	33,33%
Totaal	9	100%

Tabel 3: Totaal aantal (niet-)stereotype beelden in groep 3/4 van de Paulusschool

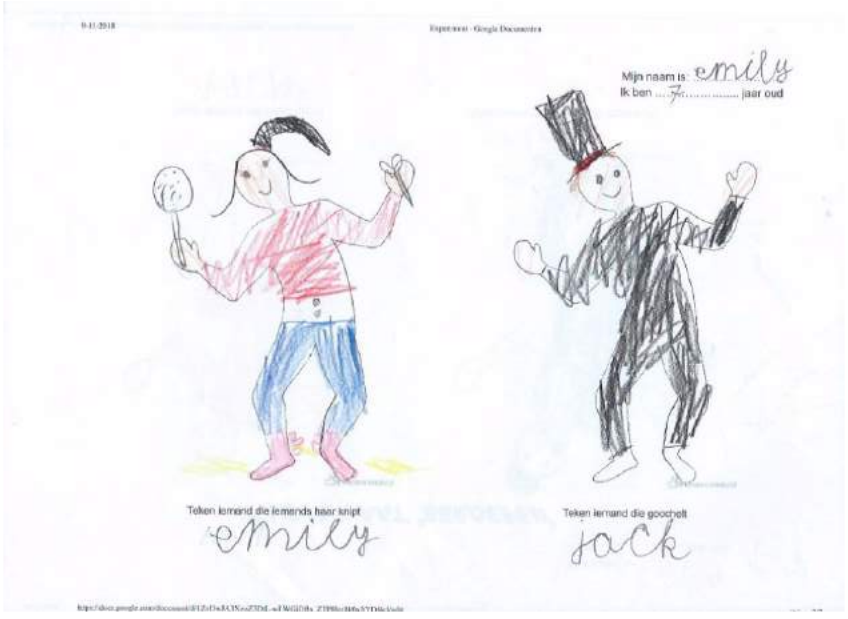
	Aantal	**Percentage**
Totaal stereotype	11	55%
Totaal niet-stereotype	9	45%
Totaal	20	100%

[129] Zie bijlage 6

We zullen per klas een typerende tekening van die klas in ons profielwerkstuk zetten. Alle kleurplaten hebben we achterin bijgevoegd. [130] Een voorbeeld van een stereotype tekening uit groep 3/4 is de volgende:
Tekening van Emily, 7 jaar uit groep 3/4 van de Paulusschool. Haar tekeningen gaven een stereotype beeld weer.

- De ballerina heet Anna: meisje
- De automonteur heet Bob: jongen
- De kapper heet Emily: meisje
- De goochelaar heet Jack: jongen

[130] Zie bijlage 7

6.2.3 Groep 4/5 Paulusschool[131]

In groep 4/5 van de Paulusschool zitten drieëntwintig leerlingen. Waarvan 13 jongens en 10 meisjes. De leeftijd van de kinderen uit deze klas lag tussen de 7 en 9 jaar. Bij deze klas hielden wij vooraf een gesprek met de leerlingen over verschillende beroepen en de personen die deze beroepen uit zouden kunnen oefenen.
Uit de kleurplaten die de kinderen gemaakt hebben bleken de volgende stereotype beelden.

Tabel 4: (Niet-)Stereotype beelden door jongens in groep 4/5 van de Paulusschool

	Aantal	**Percentage**
Stereotype jongens	0	0%
Niet-stereotype jongens	13	13%
Totaal	13	100%

Tabel 5: (Niet-)Stereotype beelden door meisjes in groep 4/5 van de Paulusschool

	Aantal	**Percentage**
Stereotype meisjes	4	40%
Niet-stereotype meisjes	6	60%
Totaal	10	100%

Tabel 6: Totaal aantal (niet-)stereotype beelden in groep 4/5 van de Paulusschool

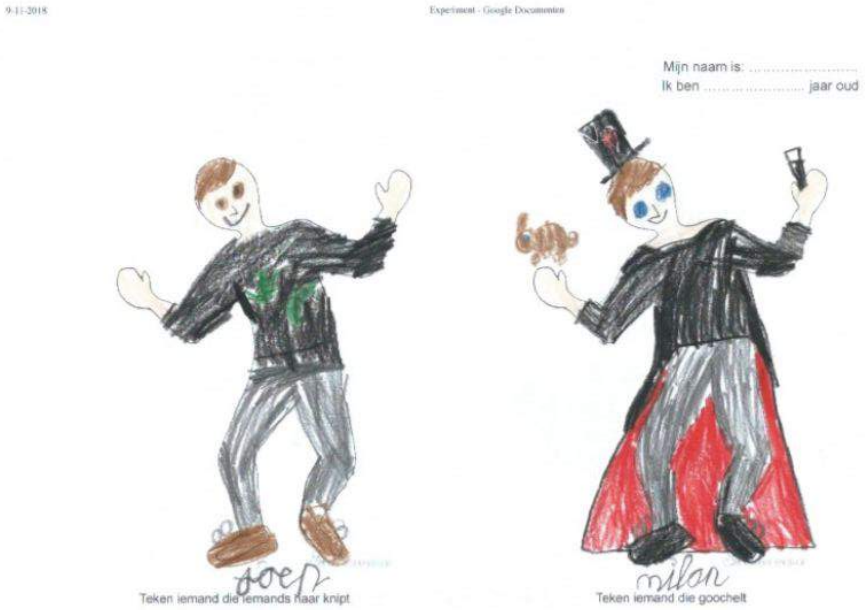
	Aantal	**Percentage**
Totaal stereotype	4	17,39%
Totaal niet-stereotype	19	82,16%
Totaal	23	100%

[131] Zie bijlage 6

De volgende tekening is van Dylan uit groep 4/5 van de Paulusschool. Hij is 9 jaar oud. Zijn kleurplaat is niet-stereotyperend:

- De ballerina heet Sara: meisje
- De automonteur heet Josi: jongen
- De kapper heet Joep: jongen
- De goochelaar heet Milan: meisje

6.2.4 Klas 1A2 Comenius College[132]

In klas 1A2 van het Comenius College zitten vijfentwintig leerlingen. Waarvan 12 jongens en 13 meisjes. De leeftijd van de kinderen uit deze klas was 12 en 13 jaar. Bij deze klas hielden wij vooraf geen gesprek met de leerlingen over verschillende beroepen en de personen die deze beroepen uit zouden kunnen oefenen.
Uit de kleurplaten die de kinderen gemaakt hebben bleken de volgende stereotype beelden.

Tabel 7: (Niet-)Stereotype beelden door jongens in klas 1A2 Comenius College

	Aantal	**Percentage**
Stereotype jongens	2	16,67%
Niet-stereotype jongens	10	83,33%
Totaal	12	100%

Tabel 8: (Niet-)Stereotype beelden door meisjes in klas 1A2 Comenius College

	Aantal	**Percentage**
Stereotype meisjes	7	53,85%
Niet-stereotype meisjes	6	46,52%
Totaal	13	100%

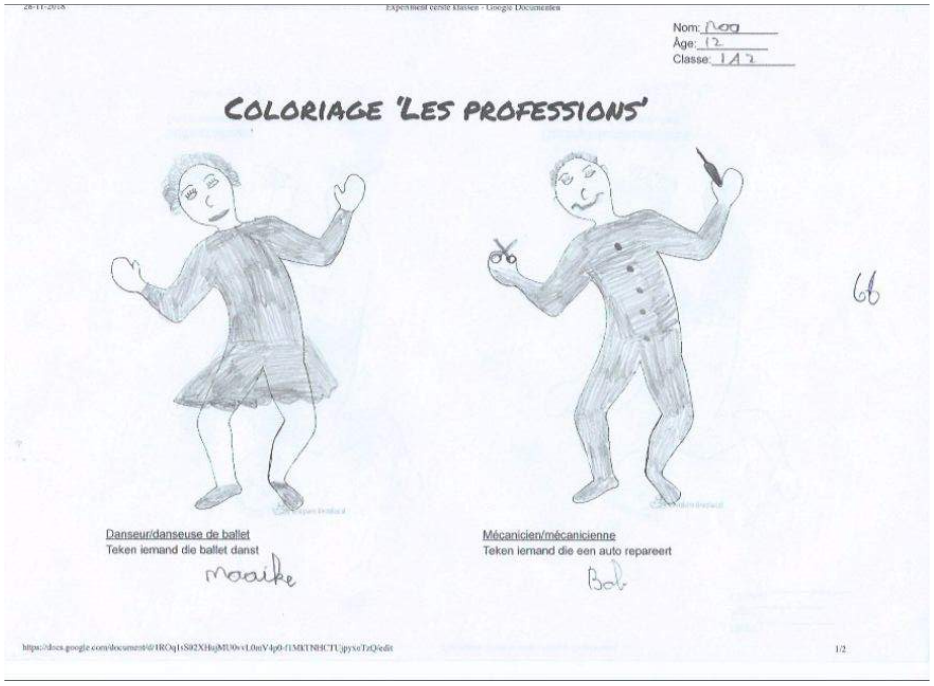
Tabel 9: Totaal aantal (niet-)stereotype beelden in klas 1A2 Comenius College

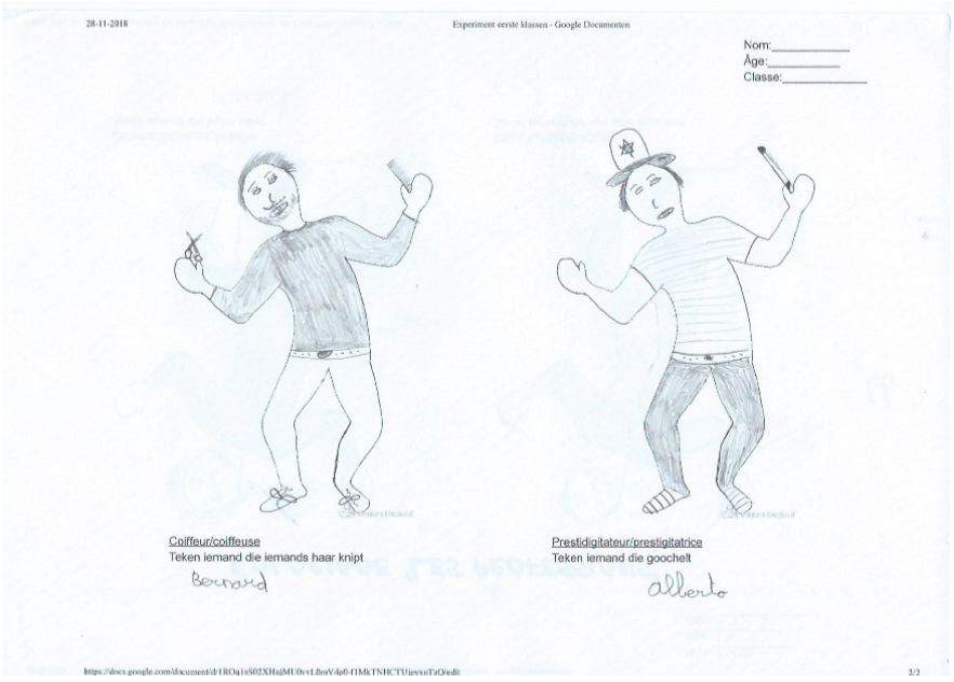
	Aantal	**Percentage**
Totaal stereotype	9	36%
Totaal niet-stereotype	16	64%
Totaal	25	100%

[132] Zie bijlage 6

Een voorbeeld van een tekening uit klas 1A2 is de volgende. Deze tekening is gemaakt door Noa. Noa is 12 jaar oud en zit in klas 1A2. Haar tekeningen zijn niet-stereotyperend.

- De ballerina heet Maaike: meisje
- De automonteur heet Bob: jongen
- De kapper heet Berend: jongen
- De goochelaar heet Alberto: jongen

6.2.5 Klas 1G1 Comenius College [133]

In klas 1G1 van het Comenius College zitten twintig leerlingen. Waarvan 9 jongens en 11 meisjes. De leeftijd van de kinderen uit deze klas was 12 en 13 jaar. Bij deze klas hielden wij vooraf een gesprek met de leerlingen over verschillende beroepen en de personen die deze beroepen uit zouden kunnen oefenen.
Uit de kleurplaten die de kinderen gemaakt hebben bleken de volgende stereotype beelden.

Tabel 10: (Niet-)Stereotype beelden door jongens in klas 1G1 Comenius College

	Aantal	**Percentage**
Stereotype jongens	2	22,22%
Niet-stereotype jongens	7	77,78%
Totaal	9	100%

Tabel 11: (Niet-)Stereotype beelden door meisjes in klas 1G1 Comenius College

	Aantal	**Percentage**
Stereotype meisjes	5	45,55%
Niet-stereotype meisjes	6	54,55%
Totaal	11	100%

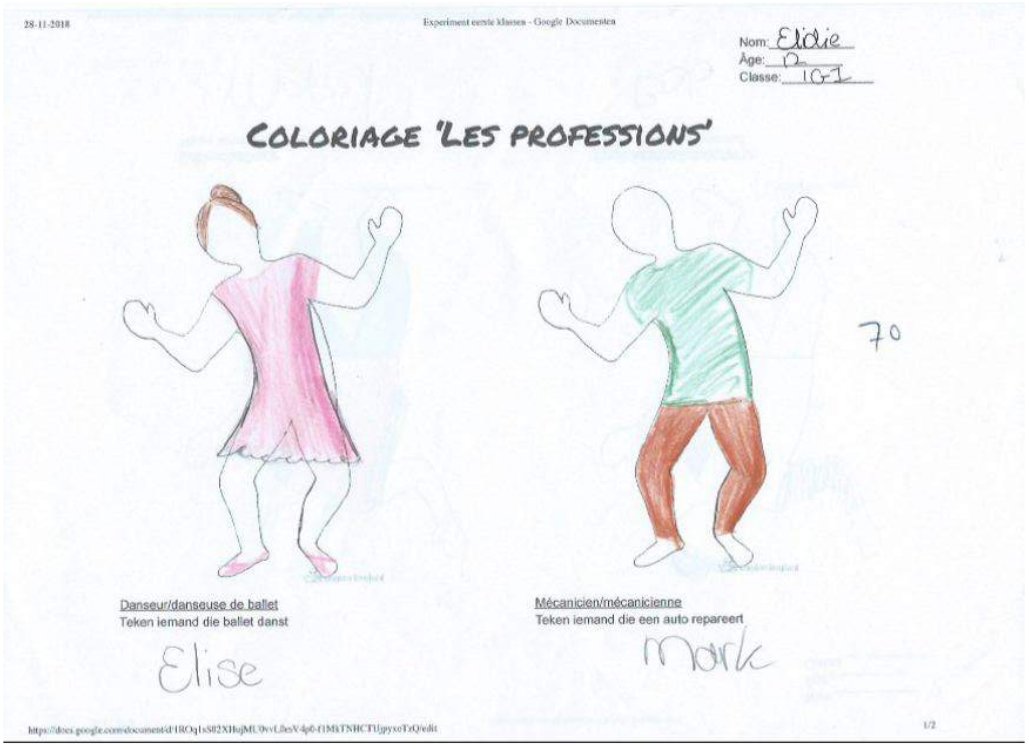
Tabel 12: Totaal aantal (niet-)stereotype beelden in klas 1G1 Comenius College

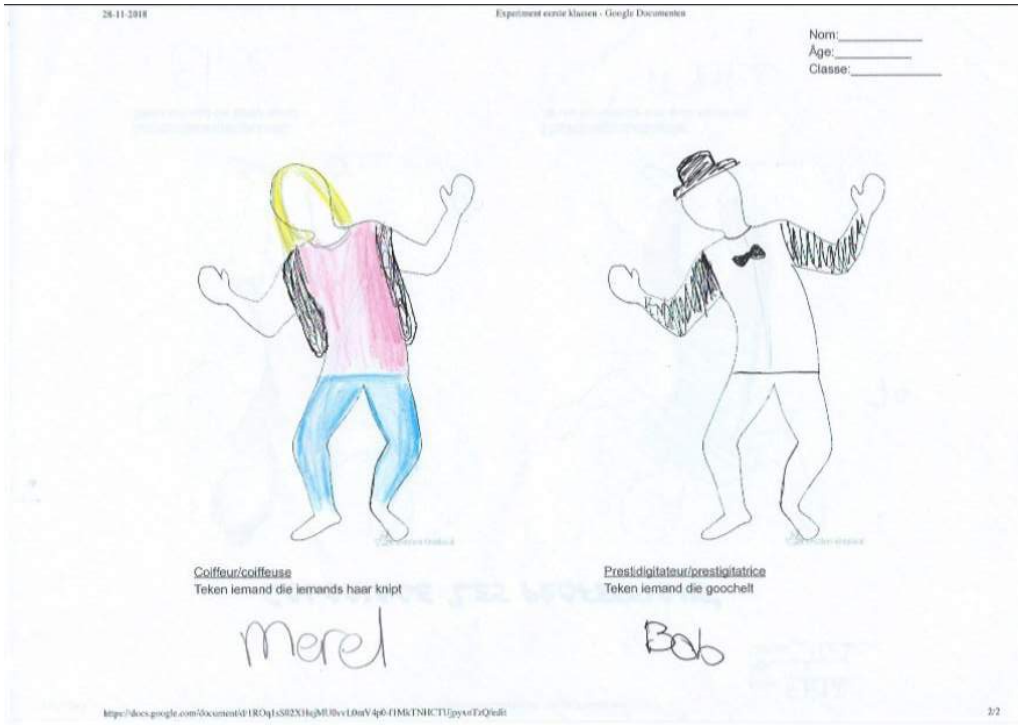
	Aantal	**Percentage**
Totaal stereotype	7	35%
Totaal niet-stereotype	13	65%
Totaal	20	100%

[133] Zie bijlage 6

Deze tekeningen zijn van Elodie uit klas 1G1 van het Comenius College. Ze is 12 jaar oud. Haar tekeningen zijn stereotyperend:

- De ballerina heet Elise: meisje
- De automonteur heet Mark: jongen
- De kapper heet Merel: meisje
- De goochelaar heet Bob: jongen

6.3 Conclusie eigen onderzoek

Uit onze onderzoeksresultaten kunnen wij de volgende conclusies trekken:

- Bij de basisschoolleerlingen: in de klas waarin wij vooraf met de leerlingen in gesprek gingen over verschillende beroepen en de personen die deze beroepen uit zouden kunnen oefenen, was het percentage stereotype beelden 17,39%. In de klas waarin wij vooraf niet met de leerlingen in gesprek gingen was het percentage 55%. Daaruit kunnen wij concluderen dat in gesprek gaan met de leerlingen uit groep 4/5 invloed heeft op de manier hoe zij tegen gender aankijken. Het percentage kinderen met een stereotype beeld is kleiner in vergelijking met de klas waarbij wij vooraf niet in gesprek zijn gegaan met de leerlingen.

- Bij de middelbare scholieren: op de middelbare school laten de onderzoeksresultaten ongeveer gelijke resultaten over de stereotype beelden van leerlingen zien. In de klas waarin wij vooraf geen gesprek voerden met de leerlingen was dit percentage 36%, in de klas waarin wij vooraf wel een gesprek met de leerlingen voerden was dit percentage 35%. In gesprek gaan met kinderen van rond de 12 jaar heeft minder tot geen invloed op het stereotype beeld wat zij hebben over gender.

- Leeftijd: de verschillen in resultaten tussen de twee groepen die wij hebben onderzocht kunnen verklaard worden door de leeftijd van de leerlingen. Zoals wij eerder in ons profielwerkstuk noemden, in hoofdstuk drie, zijn kinderen van jongere leeftijd vormbaarder in hun ideeën dan kinderen van rond de twaalf jaar of ouder waarbij deze meningen al meer vastliggen en die minder beïnvloedbaar zijn.

7. Antwoord op de hoofdvraag

De hoofdvraag van ons onderzoek is: "**Kan genderneutraal onderwijs een bijdrage leveren aan het doorbreken van stereotype beelden?**"
Hiervoor hebben wij een aantal deelvragen beantwoordt, eerst zullen we deze beantwoorden waarna we aan de hand daarvan de hoofdvraag kunnen beantwoorden.

Antwoord op deelvraag 1:

"Wat wordt verstaan onder onder gendergelijkheid en genderneutraliteit?"

Wanneer mannen, vrouwen, jongens en meisjes gelijke rechten, verantwoordelijkheden en kansen hebben is er sprake van gendergelijkheid. Volgens de Verenigde Naties is het behalen van gendergelijkheid belangrijk omdat het ten eerste een fundamenteel mensenrecht is, maar ook omdat gendergelijkheid de hele samenleving ten goede zal komen.

Gendergelijkheid is vastgelegd in een aantal internationale wetten en verdragen.
In Nederland is gendergelijkheid vastgelegd in artikel 1 van de Grondwet.
Op Europees niveau is dit vastgelegd in het Europese Verdrag voor de Rechten van de Mens (EVRM artikel 14).
En internationaal gezien staat in de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens (UVRM) vastgelegd dat mannen en vrouwen gelijke kansen hebben in artikel een, twee en drieëntwintig, deze is echter niet bindend.
Ook de Verenigde Naties besteden aandacht aan gendergelijkheid door middel van het Vrouwenverdrag, deze is tegenstelling tot het UVRM wel bindend.
Daarnaast hebben de Verenigde Naties ook de Sustainable Development Goals opgesteld, waarin het vijfde doel volledige gendergelijkheid is.

Door de toenemende belangstelling voor gendergelijkheid, wordt er gezocht naar andere manieren om genderongelijkheid op te lossen. Een van de manieren om dit te doen is gendergelijkheid. Genderneutraliteit houdt in dat er geen onderscheid wordt gemaakt tussen de seksen en de daaraan toegeschreven eigenschappen, gedragingen en voorkeuren. Door de verschillen tussen jongens en meisjes weg te halen kunnen stereotype beelden van mensen over de traditionele rolpatronen van mannen en vrouwen worden doorbroken. Dit kan bijdragen aan het bevorderen van de gendergelijkheid. Genderneutraliteit kan op verschillende manieren worden toegepast, bijvoorbeeld in het onderwijs.

Antwoord op deelvraag 2:

"In hoeverre is er sprake van genderongelijkheid?"

Verschillende organisaties verzamelen gegevens over de mate van genderongelijkheid in de wereld. De gegevens die wij gebruiken zijn: Verenigde Naties: Global Inequality Index (GDI), Europees Instituut voor Gendergelijkheid: Gender Equality Index (GEI), World Economic Forum: Global Gender Gap Report (GGGR).

Volgens de cijfers van het World Economic Forum is er in landen in Noord-Amerika en een aantal (Noord-)Europese landen sprake van de meeste gendergelijkheid.

Van de drie landen die wij individueel onderzochten scoorde Zweden het beste op gendergelijkheid gevolgd door het Verenigd Koninkrijk en daarna Nederland in 2019. In alle drie de landen is er sprake van de meeste gendergelijkheid op het gebied van onderwijs en gezondheid. De minste gelijkheid is er op de terreinen politieke vertegenwoordiging en arbeidsparticipatie.

Antwoord op deelvraag 3:

"Wat zijn de oorzaken voor stereotypering?"

Stereotypering is een sterk generaliserend vaak vereenvoudigd en vertekend beeld van een groep. In het kader van genderongelijkheid kan men ook spreken van genderstereotypering. Genderstereotypering staat voor uitingen, teksten of reclames waarin duidelijk gefocust wordt op een stereotype rolverdeling tussen man en vrouw.
De oorzaken van stereotypering kunnen toegeschreven worden aan aangeleerde of aangeboren eigenschappen, het debat dat hierover gevoerd wordt wordt het nurture-nature-debat genoemd. Nature: alle eigenschappen van het individu zijn bepaald door aanleg, bijvoorbeeld het genetisch materiaal, de blauwdruk die bij de geboorte vastligt. Nurture: alle eigenschappen van het individu zijn bepaald door de opvoeding en de sociale leefomgeving.
Tegenwoordig zien onderzoekers een samenhang in nurture en nature bij de ontwikkeling, dit wordt ook wel interactionisme genoemd.

Stereotypering heeft een aantal oorzaken en functies. Volgens sommige onderzoekers ontstaat stereotypering in de hersenen, andere onderzoekers stellen dat stereotypering behoort tot de standaard manieren hoe mensen met elkaar omgaan.
Stereotypering kan handig zijn omdat mensen hierdoor de wereld kunnen categoriseren, maar kan ook bijvoorbeeld discriminatie tot gevolg hebben. Voorstanders van een genderneutraal beleid wijzen erop dat het belangrijk is om de bestaande stereotypes ter discussie te stellen, om op deze manier de negatieve gevolgen van stereotypering te verkleinen. Een negatief gevolg is dan bijvoorbeeld een ongelijke behandeling tussen mannen en vrouwen zijn.

Antwoord op deelvraag 4:

"Op welke manier speelt genderneutraal onderwijs een rol bij het bevorderen van gendergelijkheid?"

Een groot deel van de ontwikkeling van een kind wordt beïnvloed door het socialisatieproces. Hierbij ontwikkelen kinderen onder andere hun eigen genderexpressie, de manier waarop zij hun gender uiten. In het socialisatieproces wordt middels beïnvloeding en aanpassing waarden en normen van een cultuur overgedragen aan een individu. Hierbij zijn drie socialisatoren van belang: het gezin, school/werk en de media. Door middel van socialisatoren vindt internalisatie plaats. De sociale controle is de wijze waarop mensen andere mensen stimuleren of dwingen zich aan de geldende normen te houden.
Uit het socialisatieproces blijkt dat ook de ouders en school als socialisatoren grote invloed op de ontwikkeling van kinderen hebben.

De verschillen die wij tussen mannen en vrouwen maken worden vanaf de geboorte al benadrukt en bepalen uiteindelijk ons zelfbeeld en de manier waarop wij naar elkaar kijken. Dit zorgt voor een ongelijke behandeling tussen de seksen. Door de verschillen, bij voorkeur op vroege leeftijd, weg te halen kunnen het zelf- en toekomstbeeld van mensen veranderen en daarmee kunnen de gelijke kansen van jongens en meisjes worden bevorderd. Dit is waar het genderneutrale onderwijs een belangrijke rol in kan spelen.

Genderneutraal onderwijs houdt in dat alle vormen van onderscheid tussen de seksen en de daaraan toegeschreven eigenschappen, gedragingen en voorkeuren worden weggelaten. Hierbij wordt er bijvoorbeeld gebruik gemaakt van genderneutrale taal.

Naast genderneutraal onderwijs bestaat er ook genderbewust onderwijs. Bij genderbewust onderwijs wordt men geacht bewust te zijn van de verschillen tussen jongens en meisjes, maar dienen zij deze bewust zo min mogelijk te benadrukken. Ook bij dit beleid is het wel van belang dat een kind zich kan ontwikkelen zonder dat daar een maatschappelijk norm op wordt gelegd.

Antwoord op deelvraag 5:

"In hoeverre speelt het onderwijs in op het bevorderen van gendergelijkheid?"

Nederland:
Het emancipatiebeleid in het Nederlandse onderwijs had in de jaren zeventig en tachtig het doel om de onderwijsachterstanden van vrouwen te verminderen. Toen rond het jaar 2000 de achterstanden in het opleidingsniveau van meisjes waren verdwenen, verschoof de focus van de overheid in het emancipatiebeleid van het inhalen van achterstanden naar het doorbreken van seksesegregatie in de richting van de opleiding. Tegenwoordig ligt de focus op de achterstanden die jongens ten opzichte van meisjes hebben. Ook benadrukt de minister de onwenselijkheid van de grote verschillen in de opleidingsrichting, zoals bijvoorbeeld de gekozen vakkenpakketten en opleidingen, van mannen en vrouwen.

Echter is er in enige mate ook sprake van genderstereotypering in het Nederlandse onderwijs. Zo zouden leraren onbewust verwachtingen hebben van het gedrag en prestaties

van jongens en meisjes en daardoor hogere cijfers geven en de beurten ongelijk verdelen. Andere onderzoeken ontkrachten dit, en stellen dat docenten bewust bezig zijn met het gelijkmatig verdelen van de beurten. Ook zijn er leraren die uitspraken doen die als rolbevestigend beschouwd kunnen worden. Hoewel de meeste docenten de traditionele rolpatronen willen doorbreken, geven sommigen van hen onbewust toch een norm mee. Toch zijn er nauwelijks aanwijzingen dat de verschillen tussen jongens en meisjes worden veroorzaakt of versterkt door de docent en hoe hij of zij de beurt geeft en door mogelijk rolbevestigende uitspraken.

Daarnaast zijn andere factoren van invloed op het verschil tussen jongens en meisjes in de resultaten en schoolcarrière. Naast docenten kunnen ook ouders, verschillen in gedrag en het algemene schoolbeleid ervoor zorgen dat de verschillen tussen jongens en meisjes vergroot of verkleind worden.

Zweden:
In Zweden wordt veel aandacht besteed aan het bevorderen van gelijkheid tussen mannen en vrouwen. Naast de overheid houden ook een aantal individuele organisaties zich bezig met het verkleinen van de ongelijkheid. In de Zweedse wetten staan een aantal regels die moeten zorgen voor meer gelijkheid tussen mensen in het algemeen. Dit heeft onder anderen te maken met het feit dat de Zweedse partij *Sveriges socialdemokratiska arbetareparti* (SAP, sociaaldemocraten) de grootste partij is in het land. Deze partij kwam in 1998 met een nieuwe wet met betrekking tot het onderwijssysteem, de Swedish Education Act. Recente veranderingen in de syllabi en curricula, die worden opgesteld door de Swedish National Education Agency en streven naar het verbeteren van het onderwijsbeleid, pleitten voor een genderbewust onderwijsbeleid. Dit wil zeggen dat er bij de behandeling van leerlingen geen onderscheid wordt gemaakt op grond van het gender van een persoon. Bij genderbewust onderwijs wordt men geacht bewust te zijn van de verschillen tussen jongens en meisjes, maar dienen zij deze bewust zo min mogelijk te benadrukken.

Als gevolg hierop ontstonden er een aantal genderneutrale scholen. Zo ook Egalia Södermalm Förskola, een genderneutrale kleuterschool opgericht door Lotta Rajalin. De kleuterschool focust zich op het gelijk behandelen van de kinderen en stimuleren de kinderen op zich op alle mogelijke manieren te uiten.

Volgens Ben Kenward[134], onderzoeker in psychologie aan de Uppsala Universiteit in Zweden en Oxford universiteit in Engeland, heeft het genderneutrale beleid wat op de Zweedse kleuterschool van Lotta Rajalin voor een deel de gewenste resultaten. Kinderen die op genderneutrale scholen zitten trekken zich volgens het onderzoek minder aan van de stereotype genderrollen dan kinderen die regulier onderwijs volgen.

Verenigd Koninkrijk:

[134] Katy Scott (1 november 2018) CNN “These schools want to wipe away gender stereotypes from an early age” Geraadpleegd op 2 december 2018 via: https://edition.cnn.com/2017/09/28/health/sweden-gender-neutral-preschool/index.html

Tijdens ons onderzoek stuitten wij op een documentaire over genderneutraal onderwijs. Waarin onderzocht wordt of genderneutraal onderwijs de stereotype beelden die kinderen hebben zouden kunnen doorbreken.
In het onderzoek krijgt een klas op een basisschool in het Verenigd Koninkrijk een aantal weken genderneutraal onderwijs. Hij vergelijkt de klas die genderneutraal onderwijs heeft gehad met een testklas en concludeert dat wanneer we jongens en meisjes gelijk behandelen, genderneutraal, het mogelijk zou moeten zijn om het beeld wat kinderen van zichzelf en hun toekomst hebben te kunnen veranderen.

Antwoord op deelvraag 6:

"Zijn stereotype beelden te beïnvloeden in het onderwijs?"

Uit ons onderzoek kunnen wij concluderen dat genderbewust onderwijs meer invloed heeft op kinderen van rond de zeven jaar. Hun stereotype beelden bleken na uitleg aanzienlijk lager dan bij de leerlingen van rond de twaalf jaar waarbij uitleg bijna geen invloed had.

Ons onderzoek laat een verband zien tussen onderwijs en het stereotype beeld dat kinderen hebben. Er is sprake van correlatie. Ons onderzoek is echter kleinschalig, de groep is te klein om algemeen geldende uitspraken te kunnen doen. Dit geldt ook voor de representativiteit van ons onderzoek. Verder is de validiteit in twijfel te trekken, er zijn namelijk meerdere factoren van invloed op het stereotype beeld van kinderen. Om de echte gevolgen van genderbewust onderwijs bij deze leeftijdsgroepen te onderzoeken, adviseren wij nader onderzoek.

Antwoord op de hoofdvraag:

“Hoe kan genderneutraal onderwijs een bijdrage leveren aan het doorbreken van stereotype beelden?”

Genderneutraal onderwijs kan een bijdrage leveren aan het doorbreken van stereotype beelden doordat genderneutraal onderwijs de verschillen tussen jongens en meisjes niet benoemt en iedereen gelijk behandelt. Hierdoor krijgen kinderen geen opgelegd beeld waaraan zijzelf en anderen moeten voldoen. Dit kan ervoor zorgen dat kinderen meer openstaan voor andere kinderen en visies. Zo blijkt uit onderzoek naar de effecten van genderneutraal onderwijs op de Egalia pre-school.

Stereotype beelden leiden ertoe dat mensen anderen binnen bepaalde categorieën plaatsen. Hierdoor kan stereotypering tot gevolg hebben dat mannen en vrouwen ongelijk worden behandeld. Wanneer door bijvoorbeeld genderneutraal onderwijs deze stereotype beelden worden verminderd, kan dat er eventueel toe leiden dat mannen en vrouwen minder kans hebben dat ze ongelijk worden behandeld.

Echter is genderneutraal onderwijs erg intensief, omdat er op alle terreinen gedacht moet worden aan het weghalen van verschillen tussen jongens en meisjes. Een onderwijsvorm die ook een bijdrage zou kunnen leveren aan het doorbreken van stereotype beelden is genderbewust onderwijs. Hierbij worden de verschillen tussen jongens en meisjes niet volledig weggehaald, maar dienen mensen deze verschillen bewust zo min mogelijk te benadrukken. Uit ons kleinschalige onderzoek blijkt dat dit bij jongere kinderen ook invloed heeft op de stereotype beelden die zij hebben.

Genderneutraal onderwijs kan invloed hebben op het doorbreken van stereotype beelden, maar ook minder intensieve vormen van bewust onderwijs kunnen hier een bijdrage aan leveren.

8. Eigen mening

Anna van Delden: Genderneutraal onderwijs is een onderwerp waar ik in eerste instantie weinig van wist en er daarom enigszins terughoudend over was. Alle verschillen tussen jongens en meisjes weghalen? Ik wist niet of ik daar zo'n voorstander van zou zijn. Echter kwam ik tijdens het onderzoek erachter dat er nog veel meer ongelijkheid bestaat dan ik dacht. En dat gendergelijkheid ook in Nederland nog lang niet bereikt was. Ik vind het erg belangrijk dat deze gendergelijkheid wel behaald wordt en dat mensen ongeacht hun geslacht dezelfde kansen en mogelijkheden hebben. Ons onderzoek heeft mij laten zien dat genderneutraal onderwijs zeker een effectieve mogelijkheid is om de verschillen tussen mannen en vrouwen te verminderen. Maar daarbij komt wel dat het veel tijd en moeite kost om dit genderneutrale beleid in het onderwijs in praktijk te brengen. Ik denk daarom dat nader onderzoek een goede investering is om erachter te komen of genderneutraal onderwijs de moeite waard is. Op het moment denk ik dat genderbewust onderwijs een goede tussenoplossing is. Uit ons eigen experiment bleek dat een uurtje praten met leerlingen al effect had op de stereotype beelden die zij hadden. Het kost weinig moeite om bewust met de verschillen om te gaan en om leerlingen te leren dat iedereen gelijke kansen heeft ongeacht deze verschillen. Als iedereen op school iets bewuster zou worden van genderongelijkheid zou dit naar mijn mening al veel uitmaken.

Susana Arias: Naar mijn idee is het belangrijk dat mensen leren over gelijkheid tussen mannen en vrouwen. Ook moeten mensen zich er bewust van worden dat er hoewel er op sommige vlakken al gelijkheid is, dat op andere vlakken niet zo is. Ik denk dan ook dat het goed is dat er initiatieven worden genomen die inzetten op gendergelijkheid, zoals bijvoorbeeld genderneutraal onderwijs in Zweden, waarbij iedereen gelijk wordt behandeld ongeacht hun geslacht. Genderneutraal onderwijs is een intensieve manier van het bevorderen van gelijkheid, en over de gevolgen van genderneutraal onderwijs is nog niet veel bekend. De gevolgen van dit onderwijs zouden verder onderzocht moeten worden om te kijken of meer scholen over de hele wereld dit genderneutrale beleid zouden moeten overnemen. Wel denk ik dat het belangrijk is dat kinderen vanaf een jonge leeftijd al leren over de gelijke kansen die jongens en meisjes hebben en dat er ook beleid gevonden kan worden dat daarop inspeelt. Ook denk ik dat naast school ook ouders en media een grote rol kunnen spelen over de bewustwording van gendergelijkheid.

9. Aanbevelingen

Naar aanleiding van ons profielwerkstuk adviseren wij de volgende punten:

- Nader onderzoek naar de invloed van genderneutraal onderwijs op het verminderen van de ongelijkheid tussen mannen en vrouwen.

- Scholen houden zich actief bezig met een genderbewust beleid waarbij de verschillen tussen jongens en meisjes niet worden weggelaten, maar waarbij er wel bewust wordt gestreefd naar het creëren van gelijke kansen.

- De overheid zou mensen kunnen stimuleren om naar verschillende mogelijkheden te zoeken om de gelijkheid tussen mannen en vrouwen te bevorderen.

10.1 Bronnenlijst

1. Amnesty International (2018) *"Universele Verklaring van de Rechten van de Mens (volledige tekst)"* Geraadpleegd op 2 januari 2019 via: https://www.amnesty.nl/encyclopedie/universele-verklaring-van-de-rechten-van-de-mens-uvrm-volledige-tekst
2. Amnesty International (2018) *"Universele Verklaring van de Rechten van de Mens: eenvoudige versie"* Geraadpleegd op 14 oktober 2018 via: https://www.amnesty-international.be/subthema/universele-verklaring-van-de-rechten-van-de-mens-eenvoudige-versie/841
3. Amnesty International (2018) *"Universele Verklaring van de Rechten van de Mens (UVRM)"* Geraadpleegd op 2 januari 2019 via: https://www.amnesty.nl/encyclopedie/universele-verklaring-van-de-rechten-van-de-mens-uvrm
4. Bossaert, S. (2009). "*Interactie in het eerste leerjaar vanuit het genderperspectief*". Geraadpleegd op 14 oktober 2018, van http://www.vub.ac.be/events/2009/interactie-eerste-leerjaar-vanuit-genderperspectief
5. Bossaert, S. (2009). "*Taal en gender in de eerste klas."* Geraadpleegd op 14 oktober 2018, van https://rjh.ub.rug.nl/genderstudies/article/viewFile/1445/1439
6. College voor de Rechten van de Mens (2019) "*Stereotypering: wat is dat en hoe werkt het?"* Geraadpleegd op 5 januari 2019, van https://publicaties.mensenrechten.nl/file/da9636c0-ce34-45a6-a3e6-2a9d7906678c.pdf
7. Coolidge, Thede & Young (2002). *"Behaviour Genetics"*. Geraadpleegd op 2 december 2018, via: https://www.uccs.edu/fcoolidge/research/behavior-genetics
8. De Nederlandse Grondwet (2018) *"Artikel 1:gelijke behandeling en discriminatieverbod"* Geraadpleegd op 12 oktober 2018 via: https://www.denederlandsegrondwet.nl
9. Early childhood national centers (2017) *"Healthy gender development and young children - a guide for early childhood programs and professionals"* Geraadpleegd op 29 november via: https://depts.washington.edu/dbpeds/healthy-gender-development.pdf
10. Egalia Söderalm Förskola (17 februari 2018) *"About us"* Geraadpleegd op 19 september 2018 via: http://www.sodermalmsforskolor.se/egalia/extern/english.htm
11. Emancipatie.nl (2018) "*Gendermainstreaming: feiten/ontwikkelingen tot aan 2003"* Geraadpleegd op 20 september 2018, van http://www.emancipatie.nl/home/Den_Haag/Emancipatiebeleid/Gendermainstreaming/
12. European Institute for Gender Equality (1998) *"gender-neutral"* Geraadpleegd op 5 januari 2019 via: https://eige.europa.eu/rdc/thesaurus/terms/1190
13. European institute for Gender Equality (2018) *"About EIGE"* Geraadpleegd op 27 november 2018 via: https://eige.europa.eu/gender-equality-index
14. European Network of National Human Rights Institution (19 december 2017) *"The Equality Ombudsman"*. Geraadpleegd op 19 september, van http://ennhri.org/The-Equality-Ombudsman
15. FNV VROUW (2018) *"Equal Pay Day 2018"* Geraadpleegd op 12 januari 2019, van https://www.fnvvrouw.nl/blog/events/equal-pay-day-2018/

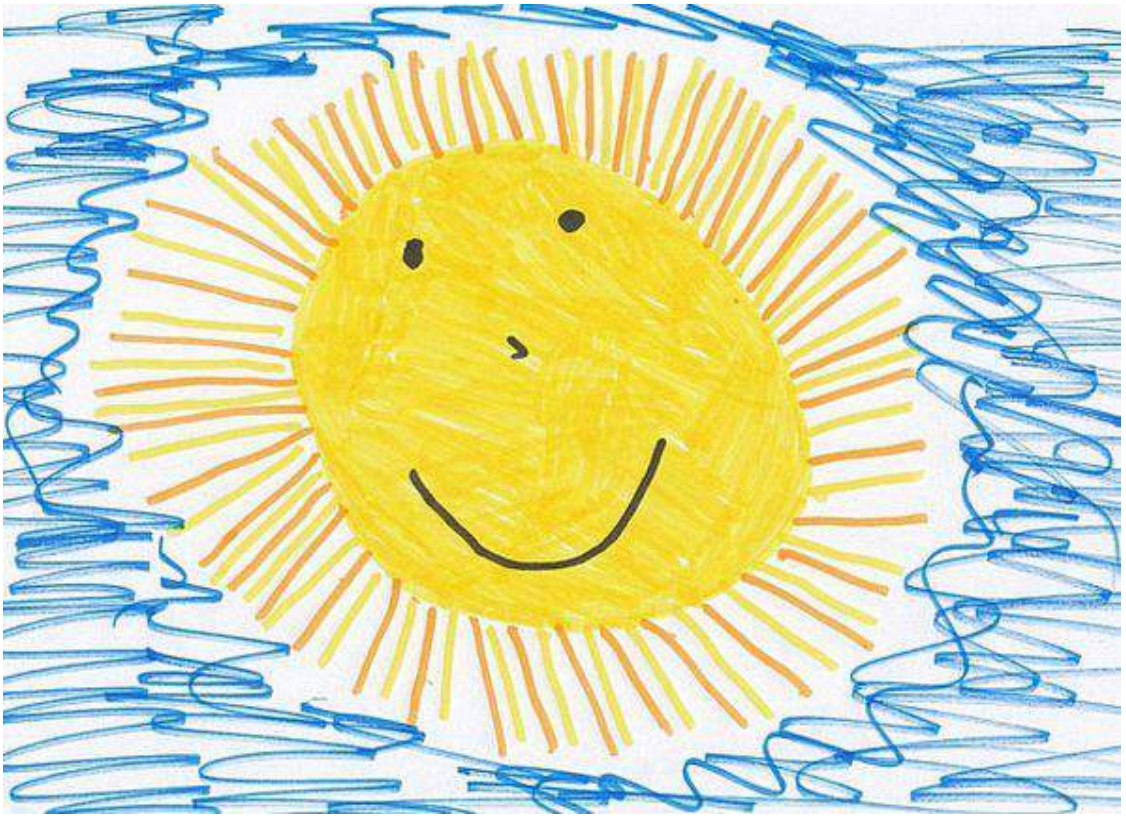
16. Friends international centre against bullying (2010) *"The Swedish Education Act".* Geraadpleegd op 11 oktober 2018 via: http://www.friendsinternationalcenter.com/advice/the-swedish-education-act/
17. Gender Equality in Sweden (28 juni 2018) *"The swedish approach to gender equality".* Geraadpleegd op 19 september 2018 via: https://sweden.se/society/gender-equality-in-sweden/
18. Golombok, S. & Fivush, R. (1994). *Gender development*. Cambridge, UK; Cambridge University Press, geraadpleegd op 28 oktober 2018.
19. Government Offices of Sweden (6 maart 2015) *"The Equality Ombudsman (DO)"*. Geraadpleegd op 19 september 2018 via: https://www.government.se/government-agencies/equality-ombudsman-do/
20. GSA Netwerk (2018) '*Begrippenlijst*' Geraadpleegd op 29 november 2018, van https://www.gsanetwerk.nl/begrippenlijst/
21. Info.nu (2018) *"Gender ontwikkeling"* Geraadpleegd op 1 december 2018, van https://mens-en-samenleving.infonu.nl/pedagogiek/16341-gender-ontwikkeling.html
22. Javid Abdelmoneim (21 oktober 2018) *"No More Boys and Girls"* Geraadpleegd op 29 oktober 2018 via: https://www.npostart.nl/no-more-boys-and-girls/21-10-2018/VPWON_1294104
23. K. Shutts, B. Kenward, H. Falk, A. Ivegran, C. Fawcett (17 april 2017) *"Early preschool environments and gender: Effects of gender pedagogy in Sweden,* van het *Journal of Experimental child psychology (2017)"* Geraadpleegd op 8 januari 2019 via:https://socialkids.wiscweb.wisc.edu/wp-content/uploads/sites/153/2018/10/Shutts-et-al-2017.pdf
24. Katy Scott (1 november 2018) CNN "These schools want to wipe away gender stereotypes from an early age" Geraadpleegd op 2 december 2018 via: https://edition.cnn.com/2017/09/28/health/sweden-gender-neutral-preschool/index.html
25. Kohnstamm, R. (2009). *"Kleine ontwikkelingspsychologie I, het jonge kind."* Springer uitgeverij bv.
26. Kompas (juni 2016) *"Gendergelijkheid"* Geraadpleegd op 2 januari 2019 via: https://wo-men.nl/wp-content/uploads/2016/06/gendergelijkheid-Kompas-Raad-van-Europa.pdf
27. Lotta Rajalin (4 februari 2016) *"Gender-neutral pre-school: something for my kid?"* Geraadpleegd op 21 oktober 2018 via: https://www.youtube.com/watch?v=C1G1K7-kJxY
28. Lotta Rajalin (2017) "*Gender-neutral Swedish Preschools Produce More Successful Children"* Geraadpleegd op 28 januari 2019 via: ttps://www.dailyscandinavian.com/gender-neutral-swedish-preschools-produce-successful-children/
29. Madave (2018). *Wat is de betekenis van genderneutraal?* Geraadpleegd op 28 februari 2018 via: https://www.madave.nl/blog/wat-is-de-betekenis-van-genderneutraal-
30. Miller, C. F., Trautner, H. M., & Ruble D. N. (2009). "*Accessibility of gender stereotype domains: Developmental and gender differences in children. Sex roles.* 60(11-12), 870-881

31. National Agency for Education (1 juli 2018) *"Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet"* Geraadpleegd op 11oktober 2018 via: https://www.skolverket.se/download/18.6011fe501629fd150a27d00/1529335972156/Lgr11_Del1_och_2_Jamstalldhet.pdf
32. NOS (2017) "*Wat als de hele wereld genderneutraal zou zijn"* Geraadpleegd op 9 januari 2019, van https://nos.nl/op3/artikel/2185424-wat-als-de-hele-wereld-genderneutraal-zou-zijn.html
33. Odum, S. (2017). He, she … hen? *IB World, 75*. Geraadpleegd op 29 oktober 2018, vanhttps://issuu.com/internationalbaccalaureate/docs/ibw_oct17-eng-web/1?e=2630412/54202763
34. OECD (2015) *Education at a Glance 2015: OECD Indicators.* Geraadpleegd op 14 oktober 2018, van https://read.oecd-ilibrary.org/education/education-at-a-glance-2015/netherlands_eag-2015-71-en#page1
35. Overheid.nl (2018). "Verdrag tot bescherming van de rechten van mens en de fundamentele vrijheden, Rome, 04-11-1950." Geraadpleegd op 4 november 2018, van https://wetten.overheid.nl/BWBV0001000/2010-06-10
36. Portegijs, W., van den Brakel, M. (2016) *Emancipatiemonitor 2016.* Geraadpleegd op 11 oktober 2018, van https://www.scp.nl/Publicaties/Alle_publicaties/Publicaties_2016/Emancipatiemonitor_2016
37. Radboud Universiteit (2019) *"prof. dr. D.H.J. Wigboldus (Daniël)"* Geraadpleegd op 8 januari 2019 via: https://www.ru.nl/personen/wigboldus-d/
38. Rafferty, J. (2018) *"Gender identity development in children"* Geraadpleegd op 29 november 2018, via:https://www.healthychildren.org/English/ages-stages/gradeschool/Pages/Gender-Identity-and-Gender-Confusion-In-Children.aspx
39. Randstad (3 april 2018) *"genderongelijkheid: waarom krijgen vrouwen minder kansen?"* Geraadpleegd op 5 januari 2019 via: https://www.randstad.be/nl/workforce360/detail/s/news/af8876fa-1b27-431c-8217-7f7af900bfe8/genderongelijkheid:-waarom-krijgen-vrouwen-minder-kansen?
40. Rapportage ongezien onderscheid in het onderwijs (2006) Geraadpleegd op 20 september 2018, van https://www.rijksoverheid.nl/binaries/rijksoverheid/documenten/kamerstukken/2007/07/20/bijlage-rapport-rapportage-ongezien-onderscheid-in-het-onderwijs/24103a.pdf
41. Rettew M.D. (2017) "*Nature Versus Nurture: Where we Are in 2017"* Geraadpleegd op 5 januari 2019, van https://www.psychologytoday.com/intl/blog/abcs-child-psychiatry/201710/nature-versus-nurture-where-we-are-in-2017
42. Roets, A. (2007) 'Klaar voor klare taal' Geraadpleegd op 12 februari 2018. Via: http://www.k-point.be/uploads/2/3/9/2/23924438/rapport_enquete_klare_taal.pdf
43. SAP (2018) *"Sociaal demokraterna - beleid".* Geraadpleegd op 19 september 2018 via: https://www.socialdemokraterna.se
44. SDG Nederland (2018) *"Doel 5. gendergelijkheid"* Geraadpleegd op 12 oktober 2018 via: http://www.sdgnederland.nl/sdgs/doel-5-vrouwen-en-mannen-gelijk/

45. Sensoa (2015) ‘‘*Betekenis genderrol’* Geraadpleegd op 29 november 2018, van https://www.zanzu.be/nl/woordenboek/genderrol
46. Sociaal en Cultureel Planbureau (2018) “*Emancipatiemotor”* Geraadpleegd op 11 oktober, van https://www.scp.nl/Publicaties/Terugkerende_monitors_en_reeksen/Emancipatiemonitor
47. Sparks, Joseph (2019)“*Issues & Debates: Evaluating the Nature-Nurture Debate - Interactionist Approach”* Geraadpleegd op 5 januari 2019, van https://www.tutor2u.net/psychology/reference/issues-debates-evaluating-the-nature-nurture-debate-interactionist-approach
48. Steven de Baerdemaeker (2017) *“Dossier: gendergelijkheid”* Geraadpleegd op 8 januari 2019 via: https://demens.nu/wp-content/uploads/2017/11/Magazine-jg5nr4-Dossier.pdf
49. Swedish Gender Equality Agency (2018) *“For a concerted approach to gender equality”*. Geraadpleegd op 19 september 2018, van https://www.jamstalldhetsmyndigheten.se/en
50. Swedish Institute (Mei, 2015) *“Children’s right”*. Geraadpleegd op 19 september 2018 via: https://sweden.se/wp-content/uploads/2015/06/Education-in-Sweden-low-resolution.pdf Katy Scott (1 november 2018) CNN “These schools want to wipe away gender stereotypes from an early age” Geraadpleegd op 2 december 2018 via: https://edition.cnn.com/2017/09/28/health/sweden-gender-neutral-preschool/index.html
51. Swedish National Education Agency (2018) *“This is the Swedish National Agency for Education”* Geraadpleegd op 27 november 2018 via: https://www.skolverket.se/andra-sprak-other-languages/english-engelska
52. The Global Goals For Sustainable Development (2019) *“Goal 5: gender equality”* Geraadpleegd op 3 januari 2019, van https://www.globalgoals.org/5-gender-equality
53. Timmermans, F. (2016) “*Wat is bekend over genderstereotypering in het onderwijs en de invloed daarvan op de ontwikkeling van jongens en meisjes?”* Geraadpleegd op 14 oktober 2018, van https://www.nro.nl/wp-content/uploads/2016/12/109-Antwoord-Wat-is-bekend-over-genderstereotypering-in-het-onderwijs-en-de-invloed-daarvan-op-de-ontwikkeling-van-jongens-en-meisjes.pdf
54. UN Treaty Collection (2 januari 2019) *“8.Convention on the Elimination of All forms of Discrimination against Women”* Geraadpleegd op 2 januari 2019 via: https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-8&chapter=4&lang=en
55. UN Women - United Nations Entity for Gender Equality and the Empowerment of Women (2019) *“Concepts and definitions”* Geraadpleegd op 3 januari 2019, van: http://www.un.org/womenwatch/osagi/conceptsandefinitions.htm
56. UN Women - United Nations Entity for Gender Equality and the Empowerment of Women (2019) *“Gender mainstreaming”* Geraadpleegd op 3 januari 2019, van http://www.un.org/womenwatch/osagi/gendermainstreaming.htm

57. UN Women (2009) *"Convention on the Elimination of All forms of Discrimination against Women"* Geraadpleegd op 2 januari 2019 via: http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/
58. UN Women (2019) *"Full text of the Convention in English"* Geraadpleegd op 2 januari 2019 via: http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/text/econvention.htm#article10
59. UN Women (8 december 2015) *"Infographic: human rights of women"* Geraadpleegd op 3 januari 2019 via: http://www.unwomen.org/en/digital-library/multimedia/2015/12/infographic-human-rights-women
60. United Nations - Sustainable Development Goals (2019) "*Goal 5: Achieve gender equality and empower all women and girls*" Geraadpleegd op 5 januari 2019, van: https://www.un.org/sustainabledevelopment/gender-equality/
61. United Nations Development Programme (2019) *"Human development reports: Table 5. Gender Inequality Index"* Geraadpleegd op 3 januari 2019 via: http://hdr.undp.org/en/composite/GII
62. Universiteit van Nederland (27 januari 2017) *"Waarom hokjesdenken juist goed is."* Geraadpleegd op 29 oktober 2018 via: https://universiteitvannederland.nl/college/waarom-is-hokjesdenken-juist-goed
63. Van Dale (2018) *"Betekenis 'genderneutraal'* Geraadpleegd op 12 oktober 2018 via: https://www.vandale.nl/gratis-woordenboek/nederlands/betekenis/genderneutraal#.W8BdB1KiGRs
64. van den Broeke, J. Hagers, M. Schuijt, B. Rijpkema, T. Schuurman. (2013). *Massamedia - maatschappijwetenschappen*. Uitgeverij Essener.
65. van der Ploeg, P. *Nurture-nature-debat* (2017) Geraadpleegd op 27 november 2018, van https://www.ensie.nl/piet-van-der-ploeg/nature-nurture-debat
66. Verken je geest (2018). "*De cognitieve ontwikkeling volgens Piaget*"Geraadpleegd op 29 november 2018, van https://verkenjegeest.com/cognitieve-ontwikkeling-kinderen-volgens-piaget/
67. Wij-leren.nl (2019) "*Genderstereotypering"* Geraadpleegd op 5 januari 2019, van https://wij-leren.nl/genderstereotypering.php
68. World Economic Forum (12 december 2018) *"Global Gender Gap Report 2018"* Geraadpleegd op 3 januari 2019 via: http://reports.weforum.org/global-gender-gap-report-2018/data-explorer/
69. World Economic Forum (2019) "*Global Gender Gap Report 2018"* Geraadpleegd op 3 januari 2019, van: http://reports.weforum.org/global-gender-gap-report-2018/
70. World Economic Forum (2019) *"Reports"* Geraadpleegd op 3 januari 2019 via: http://reports.weforum.org/

Genderneutraal onderwijs
Bijlagenboekje profielwerkstuk

“Hoe kan genderneutraal onderwijs een bijdrage leveren aan het doorbreken van stereotype beelden?”

Profielwerkstuk maatschappijwetenschappen
Door Susana Arias en Anna van Delden
Onder begeleiding van mevrouw F.C.W. van Zwol-Riedeman
Comenius College Hilversum 2018-2019

INHOUDSOPGAVE

BIJLAGEN

1. Interview met Annemijcke Coppes, orthopedagoog en docent basisonderwijs
2. Vragen aan de Swedish Equality Ombudsman
3. Vragen de Swedish National Education Agency
4. Vragen aan Egalia Preschool
5. Gesprekken in de klassen
6. Onderzoeksresultaten
7. Kleurplaten
8. Plan van aanpak
9. Logboek
10. Reflectie
11. Onderzoek genderneutraal taalgebruik 5vwo

Bijlage 1

Contact via de e-mail met Annemijcke Coppes, orthopedagoog en leerkracht basisonderwijs

Beste Annemijcke,

Na overleg met mijn klasgenoot Anna, leek het ons toch fijn om je wat vragen te stellen voor ons profielwerkstuk (pws) als dat mogelijk is. Het zou fijn zijn als je deze via de email zou beantwoorden, zodat we deze kunnen verwerken in ons pws. Alvast bedankt!

1. Welke effecten heeft het onderwijs volgens u op de ontwikkeling van kinderen?
2. Welke invloed denkt u dat ouders en leraren hebben op hoe kinderen denken?
3. Wat is uw mening over genderneutraal onderwijs? (voor vragen of toelichting hierover kunt u mij altijd terug mailen)
4. Merkt u een verschil tussen het zelfbeeld en toekomstbeeld dat jongens en meisjes (ongeveer 7 jaar) hebben?

Wij hopen dat u deze vragen voor ons zou kunnen beantwoorden! Laat maar weten of het lukt. Alvast bedankt!

Met vriendelijke groet,

Susana Arias

Hallo Susana en Anna,

Zoals afgesproken stuur ik hierbij de antwoorden op de vragen. Mochten jullie op basis hiervan nog vragen hebben, mail dan gerust! Ik zou het leuk vinden om jullie profielwerkstuk uiteindelijk nog in te zien, klinkt als een interessant onderwerp. Veel succes met het afronden en ik hoop dat jullie er wat aan hebben.

Hierbij ook wat achtergrondinformatie:
Annemijcke Coppes,
orthopedagoog en leerkracht basisonderwijs

1. Welke effecten heeft het onderwijs volgens u op de ontwikkeling van kinderen?
Kinderen spenderen een groot deel van hun dag op school. Binnen het onderwijs krijgen kinderen de kans om zich verder te ontwikkelen en in mijn ogen gebeurt dat op verschillende vlakken. Aan de ene kant door het vergaren van kennis en vaardigheden en aan de andere kant op sociaal vlak. Door het volgen van onderwijs worden kinderen geholpen om mee te komen in de samenleving, denk maar aan boodschappen doen in de supermarkt: etiketten kunnen lezen, kennis over voedsel, met geld kunnen afrekenen. Het oefenen van “echte situaties” uit de samenleving begint al vroeg op school, vaak door rollenspellen bij de kleuters. Op deze manier leren kinderen de wereld om hen heen, zoals deze binnen een samenleving is ingericht, begrijpen en daarin mee te (kunnen) doen.

2. Welke invloed denkt u dat ouders en leraren hebben op hoe kinderen denken?
Van jongs af aan leren kinderen door imitatie, namelijk het nadoen van hun omgeving. Om de wereld te leren begrijpen zie je kinderen al op jonge leeftijd vragen stellen, soms tot ergernis van ouders (denk maar aan de vraag “waarom dan?” die kinderen aan ouders stellen). Onder meer de antwoorden op deze vragen helpen kinderen om meningen te kunnen vormen met de kennis en ervaringen die ze hebben opgedaan. Ouders en leerkrachten spelen daarin een actieve voorbeeldrol en hebben door hun kijk op de wereld, regels die ze opstellen en het gedrag dat ze dagelijks ‘voorleven’ ook invloed op o.a. gewetensvorming (wat is goed/fout), het zelfbeeld van kinderen en de mening die kinderen over veel onderwerpen proberen te vormen. Naarmate kinderen ouder worden en in de puberteit komen, gaan ze het gedrag van volwassenen met meer afstand bekijken en wordt de invloed van o.a. ouders geleidelijk minder sterk.

3. Wat is uw mening over genderneutraal onderwijs?
Wat ik over genderneutraal onderwijs weet, is op basis van literatuur en niet vanuit persoonlijke ervaring. Er zullen veel ervaringsdeskundigen zijn die daar een stuk meer over kunnen vertellen. Persoonlijk denk ik dat de boodschappen van gelijkwaardigheid en het accepteren van onderlinge verschillen – onderwerpen die voor mijn gevoel een rol spelen binnen genderneutraal onderwijs – belangrijke waarden zijn om kinderen mee te geven. In mijn ogen betekent dat niet dat er geen verschillen mogen zijn tussen jongens en meisjes, of dat daar geen aandacht voor mag zijn, maar dat je kinderen elkaar helpt om elkaar en bijbehorende verschillen te accepteren. Ik vermoed dat het leren accepteren van elkaar en gelijkwaardigheid onderdeel van vele vormen onderwijs kunnen zijn en niet alleen is bestemd voor genderneutraal onderwijs. Ik zie onderwijs als voorbereiding op en onderdeel van participatie in de samenleving. Als een samenleving genderneutraal is, zonder onderscheid in jongens en meisjes, zou genderneutraal onderwijs daar mooi op aansluiten. Op basis van de definitie die in het profielwerkstuk wordt gebruikt *(zie “Daarnaast hoopt men op deze manier dat een kind zich volledig kan ontwikkelen zoals hij of zij is, in plaats van dat een kind wordt gevormd op basis van de maatschappelijke normen”)*, vind ik het ook een mooie gedachte binnen genderneutraal onderwijs om kinderen zich te helpen ontwikkelen zoals ze zijn en daar een minimale invloed van maatschappelijke normen op te hebben. Voor mijn gevoel is het ‘uitbannen van de invloed van maatschappelijke normen’ echter onrealistisch. Een kind groeit op binnen een maatschappij en het enige verschil is dat de maatschappelijke normen binnen genderneutraal onderwijs zijn veranderd, namelijk dat er geen onderscheid wordt gemaakt tussen jongens en meisjes. Dat is echter net zo goed een (westerse) maatschappelijke norm die invloed kan hebben op identiteitsvorming, maar een andere dan de huidige norm in Nederland, waar we binnen de samenleving onderscheid maken in jongens en meisjes. In het boek “Jongens zijn ‘t: van Pietje Bell tot probleemgeval” van Angela Crott wordt gedrag van jongens bekeken door de geschiedenis heen. Het punt dat de schrijfster maakt is dat hoewel het gedrag van jongens hetzelfde is gebleven, wij als maatschappij zijn veranderd. In mijn ogen ligt er vooral een rol voor leerkrachten weggelegd om adequaat op verschillen en veranderingen in te spelen, ongeacht de vorm van onderwijs. Ik denk dat er binnen genderneutraal onderwijs een aantal belangrijke onderwerpen centraal worden gesteld, zoals gelijkwaardigheid, die ook binnen andere vormen van onderwijs een rol kunnen spelen.

4. Merkt u een verschil tussen het zelfbeeld en toekomstbeeld dat jongens en meisjes (ongeveer 7 jaar) hebben?
Het verschil is voor mij niet merkbaar voor deze specifieke leeftijd. Desondanks kan ik me wel voorstellen dat het zelfbeeld een rol kan spelen bij het toekomstbeeld dat iemand heeft. Bijvoorbeeld in mate van wat een kind bijvoorbeeld denkt “te verdienen” en denkt te kunnen, op basis van het zelfbeeld en de waarde die iemand zich toekent.

Met vriendelijke groet,

Annemijcke Coppes, MSc
Orthopedagoog

Bijlage 2
Vragen aan de Swedish Equality Ombudsman

Dear Madam/Sir,

My name is Anna van Delden. I am a Dutch Student at the Comenius College in the Netherlands, where I am currently in my last year of High School (A-levels). My friend and I are now working on our profile paper for our final exams. Our research is about gender neutral education, with which we are mainly focussing on the Swedish education system. We found out that the Swedish education system is very advanced as to equality of genders. We also found out that in 2009 a new government agency was introduced; the Equality Ombudsman.

We would love to extend our knowledge about this government agency, especially concerning gender equality and the agencies acts as to creating gender equality in education. I am hoping to get some information by sending you this email.

Thank you in advance and I am looking forward to your reply.

Yours Sincerely,
Anna van Delden

Dear Anna,
Thank you for your email. The Equality Ombudsman was, as you mentioned, created in 2009, but with the main object to combat discrimination and of surveying the Discrimination Act. Working specifically to promote gender equality is thereby not a major object for the Ombudsman. However, on January 1, 2018, The Swedish Gender Equality Agency was created to contribute to effective implementation of Swedish gender equality policy, and you might want to turn to them instead.
https://www.jamstalldhetsmyndigheten.se/en/

Kind regards,
Clas Lundstedt

Clas Lundstedt
Press Officer | Phone +46 8 120 20 708 | clas.lundstedt@do.se

The Equality Ombudsman works to promote equal rights and opportunities and combat discrimination regardless of sex, gender identity or expression, ethnicity, religion or other belief, disability, sexual orientation or age.

Dear Clas Lundstedt,

Thank you for your help! We will try to reach out to them!

Kind regards,
Anna van Delden

Dear Anna,

The Swedish Equality Ombudsman appreciate the interest that you show in the Swedish work on gender equality in education. As our mandate focus on non-discrimination based on any of the seven discrimination grounds mentioned in the Discrimination Act I don't think that we are the right institution to help you with the information that you are looking for. Instead I would recommend you to contact the new agency for Gender Equality, that was established in January 2018. Their task is to promote and monitor the implementation of the national gender equality policy from a broad perspective. For more information see https://www.jamstalldhetsmyndigheten.se/en/.
Another agency that must be of interest for you is the Swedish national agency for education. They are tasked with ensuring that all children and students have access to the same high-quality standard of education and activities in secure environments. Our mission is to create the best conditions for the children's development and learning and to help improve the students' learning outcome, see https://www.skolverket.se/about-us.
Best regards

Kerstin Jansson
International coordinator | Phone +46 8 120 20 797 | Kerstin.jansson@do.se

The Equality Ombudsman (Diskrimineringsombudsmannen, DO)
PO Box 4057 | SE-169 04 Stockholm | Visit Råsundavägen 18 Solna Sweden | Switchboard +46 8 120 20 700 | Telefax +46 8 120 20 800 | www.do.se |do@do.se

The Equality Ombudsman works to promote equal rights and opportunities and combat discrimination regardless of sex, gender identity or expression, ethnicity, religion or other belief, disability, sexual orientation or age.

Bijlage 3

Vragen aan de Swedish National Education Agency

Dear Sir/Madam,

My name is Anna van Delden. I am a Dutch Student at the Comenius College in the Netherlands, where I am currently in my last year of High School (A-levels). My friend, Susana Arias, and I are now working on our research paper for our final exams. Our research is about gender neutral education, with which we are mainly focussing on the Swedish education system. This is because we found out that the Swedish education system is quite advanced as to gender equality and -neutrality. We would love to extend our knowledge about the gender-conscious education system in Sweden. To be a bit more specific, our research is about the effects of gender neutral education on the development of children. To analyze this properly we would like to learn more about the Swedish education system, especially concerning gender equality/ -neutrality.

During our research we found out that the Swedish government recently introduced the *Swedish Education Act* in which schools had to start working on creating gender equality. Schools were able to give their own interpretation to this. Some decided to do this by introducing gender neutral education. However, we cannot find the actual Education Act and the corresponding article in which this topic is being discussed. We are wondering if you could tell us how we can get access to document, and if you could tell us some more about this subject (gender equality/ -neutrality in the Swedish education system). We know that your agency is mainly focussed on the actual education system as opposed to gender neutrality within it. But since your education system became so advanced in creating gender equality, we hope to learn from you.

I am looking forward to your response.

Thank you in advance!

Kind Regards,
Anna van Delden

Dear Anna,

Thank you for your question to the National Agency for Education.

That is correct. In July 2018, several changes took effect in curriculum and syllabus which includes writings of gender equality. The changes you refer to are not in the Swedish Education Act but in the curriculum.

When it comes to the changes that affect curriculum for elementary school, preschool class and kindergarten both part 1 and 2 of the curriculum have been revised with equality writing. You can find the curriculum and the changes (in Swedish) here: https://www.skolverket.se/download/18.6011fe501629fd150a27d00/1529335972156/Lgr11_Del1_och_2_Jamstalldhet.pdf

Source:

Förändringar i läroplaner för grundskoleutbildningen från juli 2018: https://www.skolverket.se/regler-och-ansvar/aktuella-regelandringar/laroplansandring-2018-07-01-grundskola-grundsarskola-specialskola-sameskola

If you have any further questions you are welcome to contact us at the Swedish National Agency for Education at 08-52733200.

Best regards,

Skolverkets upplysningstjänst
Anita Shum

Bijlage 4
Vragen aan Egalia Pre-school

Dear Sir, Madam,

My name is Anna van Delden. I am a Dutch Student at the Comenius College in the Netherlands, where I am currently in my last year of High School (A-levels). My friend and I are now working on our research paper for our final exams. Our research is about gender neutral education, with which we are mainly focussing on the Swedish education system. This is because we found out that the Swedish education system is quite advanced as to gender equality and -neutrality. We would love to extend our knowledge about the gender-conscious education system in Sweden.

To be a bit more specific, our research is about the effects of gender neutral education on the development of children. To analyze this properly we would like to learn more about the Swedish education system, especially concerning gender neutrality.

Since your school is based on gender neutrality we were wondering if you could tell us a bit more about this subject and your view on why this favors the development of children. Also, we are very curious about the way that you incorporate gender neutrality in the way you educate. I hope you can help us out!

I am looking forward to your response.

Thank you in advance!

Kind Regards,
Anna van Delden

Dear Anna,

Im Ana Rodriguez and I write to you as coordinator at Preschool Egalia and on behalf of Lotta Rajalin.
Unfortunately we cannot invest time on helping you since we are very busy with the everyday activities in school, but we hope you have seen **this article** written in English which will give you an inside of the reasons why norm critical pedagogy is decisive in children development.

Also, there are some other articles in our website, **check it here**.

We wish you good luck in your project!

ANA Rodriguez Garcia
Samordnare, Egalia Förskola
Carl Albertsgränd 5, 118 27
ana.rodriguez.garcia@stockholm.se
+46 76 121 22 36

Bijlage 5
Gesprekken in de klassen

5.1 Groep 4/5

Genderbewuste les op de paulusschool Hilversum groep 4/5 , 9 november 2018

Susana: Hallo allemaal! Mijn naam is Susana, en dat is Anna. Zelf heb ik ook op de Paulusschool gezeten. Ik zit nu op de middelbare school, in mijn laatste jaar. Alle leerlingen die in hun laatste jaar zitten moeten een soort werkstuk schrijven. Voor het schrijven van dat werkstuk hebben wij jullie hulp nodig. Zouden jullie ons willen helpen?

Klas: Jaaaa!

Anna: We gaan beginnen met een kort vragenrondje. Welke verschillende beroepen kennen jullie allemaal.

Leerling: Mijn moeder is kapper.

Leerling: Astronaut!

Leerling: Een Meester.

Leerling: Dierverzorger.

Susana: Wat leuk dat jullie dat allemaal weten! Goed zo! Er zijn nog veel meer beroepen dan jullie al hebben op genoemd, dus nu gaan wij een paar met jullie bespreken.

Anna: Wat weten jullie van een dokter?

Leerling: Een keer had ik mijn arm gebroken, en toen moest ik naar het ziekenhuis. Toen ging de dokter mijn arm beter maken. Want dokter maken mensen bezig.

Susana: Ja, heel goed! Iemand anders nog een idee?

Leerling: Een dokter werkt in het ziekenhuis en hij kan ook mensen opereren.

Anna: Wat voor soort persoon is het?

Leerling: Een dokter heeft een witte jas en een dokterstas met allemaal spullen erin om mensen te helpen.

Leerling: Een dokter is heel lief en slim en hij probeert je altijd rustig te maken omdat het soms best eng is.

Susana: En wat voor andere eigenschappen heeft een dokter?

Leerling: een dokter kan goed samenwerken met andere dokters, soms moeten ze namelijk samen iemand opereren.

Susana: Goed zo!

Anna: Ik hoorde iemand net een dokter ‘hij’ noemen, maar is een dokter altijd een man?

Leerling: Nee, een dokter kan ook een vrouw zijn. Mijn moeder is ook dokter.

Leerling: Nee hoor ik wil later ook een dokter worden en ik ben een meisje.

Leering: Meisjes kunnen ook dokter zijn maar het zijn vaker jongens.

Susana: Meisjes kunnen inderdaad ook dokter zijn, goed zo! Dan gaan we nu naar het volgende werk.

Anna: Wat weten jullie allemaal van een balletdanser?

Leerling: Een balletdanseres kan heel mooi dansen en die heeft een hele mooie jurk aan.

Anna: Goed zo! Nog iemand een idee?

Leerling: Ze gaan ook vaak optreden en dan komen er heel veel mensen naar ze kijken. Dat is best wel eng denk ik.

Susana: En is een ballet danser een jongen of een meisje?

Leerling: Een meisje.

Leerling: Ja ik denk ook een meisje.

Susana: Maar is het altijd een meisje?

Leerling: Nee, jongens doen ook ballet want meisjes en jongens dansen wel eens samen, net als op het plaatje.

Leerling: Ja jongens kunnen ook heel goed dansen.

Anna: Heel goed! Er zijn inderdaad ook heel veel jongens dansers. Het volgende beroep is architect. Wat weten jullie over architecten?

Leerling: Ik weet wat een architect is, want ik wil later zelf architect worden.

Susana: Wat leuk! Kun jij uitleggen wat een architect doet?

Leerling: Ja, die maakt huizen en die gaat allemaal tekeningen maken.
Susana: Kan iemand anders daar nog wat op aanvullen?

Leerling: Ze maken allemaal verschillende huizen. Sommige maken hele grote gebouwen, en soms maken ze hele kleine huisjes.

Anna: En wat voor soort iemand is een architect?

Leerling: Een architect moet heel goed kunnen tekenen en heel goed kunnen rekenen want anders kan hij geen huis maken.

Leerling: Ik denk dat een architect een jongen en een meisje kan zijn, want jongens en meisjes kunnen allebei goed rekenen en tekenen dus dat maakt niet uit.

Anna: Mooi!

Susana: Nu gaan we het hebben over een automonteur. Wat is een automonteur?

Leerling: Yes! Dat is zo cool! Mijn vader is automonteur en ik wil dat later ook worden!

Susana: Leuk. Maar wat doet een automonteur dan?

Leerling: Die maakt auto's die kapot zijn. Mijn vader kan ook bijvoorbeeld wielen vervangen.

Leerling: Een automonteur moet een auto op een autolift zetten zodat ze de onderkant van de auto kunnen zien.

Anna: Maar wat doen ze dan met die auto?

Leerling: Ja dan gaan ze bijvoorbeeld bij de wielen kijken of aan de onderkant van de auto om te kijken of alles goed is.

Anna: Aah zo!

Susana: En wat voor soort iemand is een automonteur? Is het een man of een vrouw en wat voor eigenschappen heeft een automonteur?

Leerling: Ook een automonteur is slim, want die weet precies hoe alles in elkaar zit.

Leerling: Het lijkt mij best moeilijk om automonteur te zijn.

Susana: Is het een jongen of een meisje? Of kan het allebei zijn?

Leerling: Het kan allebei zijn!

Leerling: Ja, het kan een jongen en een meisje zijn.

Susana: Het volgende beroep is een bakker. Wat weten jullie daarvan?

Leerling: Een bakker maakt broodjes. Papa haalt wel eens broodjes bij de bakker in het weekend.

Leerling: Een bakker moet heel vroeg opstaan in de ochtend.

Leerling: Ja, wel eens om 5 uur in de ochtend al.

Susana: Dat klopt inderdaad ja. Wat voor soort iemand is een bakker?

Leerling: Een bakker werkt in een bakkerij.

Leerling: Een bakker moet heel goed deeg kunnen maken.

Susana: Oké. Maar wát voor soort iemand is het?

Leerling: Een jongen of een meisje, maakt niet uit.

Anna: Nu gaan we het hebben over een kapper. Wat doet een kapper?

Leerling: Een kapper knipt mijn haren als het te lang is geworden.

Leerling: Mijn moeders zus is kapper en zij knipt ook altijd mijn haren. En daarna gaat ze het altijd mooi in vlechten zoals ik nu heb.

Susana: Leuk! Het zit mooi! En is een kapper vaak een man of een vrouw?

Leerling: Dat kan gewoon allebei.

Leerling: Mijn kapper is een man, maar het kan ook een vrouw zijn.

Anna: Oké, heel goed! We zijn bijna klaar! Nu willen we het gaan hebben over piloten. Wat doet een piloot en wat voor soort persoon is het?

Leerling: Een piloot vliegt een vliegtuig.

Leerling: Een piloot is vaak heel stoer. Ik mocht een keer toen ik ging vliegen in het hokje van de piloot en toen zaten er heel veel knopjes en lichtjes.

Leerling: Ik denk dat een piloot vaak een man is maar het kan ook allebei.

Susana: Oké, goed zo. Dan nu gaan we nu naar het laatste beroep; een goochelaar. Wat doet een goochelaar?

Leerling: Een goochelaar tovert konijnen uit zo’n grote hoed!

Leerling: Ik ben een keer naar een goochelvoorstelling geweest en toen ging een meneer allemaal trucjes doen.

Leerling: Een goochelaar die kan dingen laten gebeuren die helemaal niet kunnen, zoals iets laten verdwijnen.

Susana: En wat voor iemand is een goochelaar?

Leerling: Meestal een man.

Leerling: Ja ik denk ook meestal een man, maar er is ook vaak een mevrouw bij die hem helpt.

Anna: Maar kan het ook een mevrouw zijn?

Leerling: Ja het kan wel allebei.

Anna: Oké heel goed! Dan gaan jullie nu een kleurplaat maken. Op die kleurplaat mogen jullie allemaal 4 poppetjes aankleden; een goochelaar, iemand die iemands haren knipt, iemand die ballet danst en iemand die auto’s repareert. Onder elk poppetje staat wat je erbij moet tekenen. Als jullie iets niet weten dan kunnen jullie het aan ons vragen.

Susana: Vergeet ook niet om elk poppetje een naam te geven! En jullie mogen ook even op het blaadje schrijven hoe je heet en hoe oud je bent. Succes!

5.2 Klas 1a2

Genderbewuste les op het Comenius College Hilversum klas 1A2, 28 november 2018

Susana: Hallo! Ik ben Susana en dit is Anna. Wij doen een onderzoek voor ons profielwerkstuk, dat hoeven jullie allemaal pas in de zesde klas te doen dus dat duurt nog even. Maar voor dit onderzoek hebben wij jullie hulp nodig. Wij gaan het vandaag met jullie over beroepen hebben.

Anna: Eerst mogen jullie vertellen hoe het beroep in het Frans heet, want we moeten toch iets in het Frans doen bij een Franse les :) . Dan gaan we het hebben over dat beroep zelf. Als laatste mogen jullie nog een kleurplaat invullen.

Susana: Het eerste beroep waar we het over gaan hebben is een dokter. Wat is een dokter in het frans?

Leerling: Une docteur?

Anna: Niet helemaal, iemand anders nog een idee?

Susana: Niemand?

Susana: In het Frans heet een dokter een médecine.

Anna: En wat doet een dokter? Wat voor persoon is het?

Leerling: Een dokter maakt mensen beter. Ik heb laatst mijn arm gebroken en toen moest ik de hele dag bij de dokter zijn.

Leerling: Een dokter werkt in het ziekenhuis en verzorgt mensen.

Anna: Is en dokter vaak een man? Of een vrouw?

Leerling: Meestal een man.

Leerling: Het kan ook een vrouw zijn.

Leerling: Het kan allebei wel.

Susana: Oké, is er iemand in de klas die dokter wil worden?

Leerling: Ja ik wil wel graag dokter worden, maar ik weet het nog niet zeker/

Susana: Leuk! Dan gaan we naar het volgende beroep.

Anna: Wat is een balletdanser in het Frans?

Leerling: Een danseur?

Leerling: Ik weet het niet, misschien staat het daarop (een advertentie). Haha.

Susana: Een balletdanser is een danseur of danseuse de ballet. Heeft iemand een idee over wat een balletdanser doet en wat voor persoon het is?

Leerling: Een balletdanser kan heel goed klassiek dansen. Ik denk dat het heel vaak mannen en vrouwen kunnen zijn. Ik heb zelf bijvoorbeeld ook op ballet gezeten.

Leerling: Ballet dansers zijn ook heel vaak mannen. Wij gaan wel eens naar een balletvoorstelling en dan zijn er ook heel vaak mannen.

Anna: Ja, klopt! Dan gaan we nu naar het volgende beroep; een architect. Wat doet een architect?

Susana: En wat voor persoon is een architect?

Leerling: Een architect richt huizen in.

Susana: Oh bedoel je een binnenhuis architect?

Leerling: Ja! Dat wil ik later graag worden.

Leerling: Een architect die bouwt gewoon huizen en gebouwen.

Leerling: Ik weet niet echt wat voor persoon het is, het maakt geloof ik niet heel veel uit of iemand een man of vrouw is. Het kan allebei wel.

Susana: Oh, wacht! Weet iemand nog wat een architect in het Frans is?

Leerling: volgens mij gewoon hetzelfde?

Susana: Ja, goed zo! Een architecte!

Anna: Oké, mooi! Dan gaan we door naar het volgende beroep.

Susana: Wat weten jullie van een automonteur? Wat is dat in het Frans?

Leerling: Een reparateur du voiture?

Susana: Bijna, iemand anders nog?

Susana: Zal ik het zeggen?

Susana: Een automonteur is een mécanicien of een mécanicienne. Wat weten jullie daarover?

Leerling: Een automonteur maakt auto's als ze kapot zijn gegaan.

Leerling: Ze moeten ook om de zoveel tijd een controle doen om te kijken of de auto nog helemaal goed is.

Anna: Goed zo, en wat voor persoon is een automonteur?

Leerling: Wel meestal een man.

Anna: Maar kan het ook een vrouw zijn?

Leerling: Ja dat wel, maar het komt alleen minder vaak voor.

Anna: Oké. Het volgende beroep waar we het over gaan hebben is een bakker. Wie weet wat een bakker in het Frans is?

Leerling: ….

Susana: Niemand een idee? In het Frans is een bakker een boulanger of een boulangère. Wat doet een bakker?

Leerling: Die maken brood en andere lekkere dingen. Ik denk dat mannen en vrouwen een bakker kunnen zijn.

Leerling: Ja ik denk ook dat mannen en vrouwen allebei bakker kunnen zijn.

Susana: Oké, mooi! Het volgende beroep is een kapper.

Anna: Wat is een kapper in het Frans?

Anna: Niemand? Een kapper is een coiffeur of een coiffeuse. Wat doet een kapper?

Leerling: Een kapper die knipt en styled haren.

Susana: En wat voor iemand is een kapper? Is er iemand hier die kapper wil worden?

Leerling: Het maakt niet echt uit of het een man of een vrouw is, maar je hebt wel van die mensen die ook de baarden van mannen mooi maken, en dat zijn wel meestal mannen.

Susana: Ja, klopt! Barbers?

Leerling: Ja die ja!

Susana: Dan gaan we nu naar het op een na laatste beroep. Wat is een piloot in het Frans?

Leerling: Een pilote?

Anna: Haha! Goedzo! In een keer goed! En wat doet een piloot? En wat voor persoon is het?

Leerling: Een piloot is iemand die het vliegtuig bestuurt.

Leerling: Ik denk dat een piloot meestal wel een man is, maar het kan net zo goed een vrouw zijn.

Susana: Het volgende en laatste beroep is een goochelaar. Wat is een goochelaar in het Frans? Deze is wel erg moeilijk.

Leerlingen: …

Susana: Een goochelaar is een prestidigitateur. Ik weet niet of ik het helemaal goed uitspreek hihi, moeten we misschien even aan mevrouw Schoonenberg vragen.

Mevrouw Schoonenberg: haha, ja klopt!!

Anna: Wat doet een goochelaar?

Leerling: Een goochelaar doet tovertrucs.

Anna: Goed Zo. En wat voor persoon is een goochelaar?

Leerling: Een goochelaar kan gewoon allebei zijn, maar het is wel meestal een man.

Susana: Oké. Dan mogen jullie nu zelf aan de slag met een kleurplaat. Dat is misschien een beetje kinderachtig maar het helpt ons wel heel erg.

Anna: Jullie mogen alle poppetjes inkleuren / aankleden en dan een naam geven. Vergeet dat laatste vooral niet, en vergeet ook niet om je eigen naam en leeftijd op het papier te zetten. Jullie hebben 15 minuten de tijd!

Bijlage 6
Onderzoeksresultaten

6.1 Resultaten per tekening groep 3/4

	Groep 3/4 Paulusschool				
	Geslacht	Leeftijd	Groep	Uitleg	Stereotype
1	Meisje	7	4	Nee	Nee
2	Meisje	7	4	Nee	Nee
3	Meisje	6	3	Nee	Nee
4	Meisje	7	4	Nee	Nee
4	Meisje	6	4	Nee	Ja
5	Meisje	6	4	Nee	Ja
6	Meisje	7	4	Nee	Ja
7	Meisje	5	3	Nee	Ja
8	Meisje	7	4	Nee	Ja
9	Meisje	7	4	Nee	Ja
10	Jongen	6	3	Nee	Ja
11	Jongen	6	3	Nee	Nee
12	Jongen	7	4	Nee	Ja
13	Jongen	7	4	Nee	Nee
14	Jongen	6	3	Nee	Nee
15	Jongen	6	3	Nee	Nee
16	Jongen	7	4	Nee	Nee
17	Jongen	7	4	Nee	Ja
18	Jongen	7	4	Nee	Ja
19	Jongen	5	3	Nee	Ja

20	Jongen	6	3	Nee	Nee

6.2 Resultaten per tekening groep 4/5

	Groep 4/5 Paulusschool				
	Geslacht	Leeftijd	Groep	Uitleg	Stereotype
21	Meisje	8	5	Ja	Ja
22	Jongen	8	5	Ja	Nee
23	Jongen	8	5	Ja	Nee
24	Meisje	7	4	Ja	Nee
25	Meisje	8	5	Ja	Nee
26	Jongen	8	5	Ja	Nee
27	Meisje	7	4	Ja	Ja
28	Meisje	8	5	Ja	Nee
29	Jongen	7	4	Ja	Nee
30	Meisje	8	5	Ja	Ja
31	Meisje	8	5	Ja	Nee
32	Jongen	9	5	Ja	Nee
33	Jongen	8	5	Ja	Nee
34	Jongen	8	5	Ja	Nee
35	Jongen	8	4	Ja	Nee
36	Meisje	8	4	Ja	Ja
37	Jongen	8	4	Ja	Nee
38	Jongen	8	4	Ja	Nee
39	Jongen	7	4	Ja	Nee
40	Jongen	7	4	Ja	Nee
41	Meisje	8	5	Ja	Nee

42	Meisje	8	5	Ja	Nee
43	Jongen	8	5	Ja	Nee

6.3 Resultaten per tekening klas 1A2

	Klas 1A2 Comenius College				
	Geslacht	Leeftijd	Klas	Uitleg	Stereotype
44	Meisje	12	1A2	Nee	Nee
45	Meisje	12	1A2	Nee	Ja
46	Meisje	13	1A2	Nee	Ja
47	Jongen	12	1A2	Nee	Nee
48	Meisje	12	1A2	Nee	Ja
49	Meisje	12	1A2	Nee	Nee
50	Meisje	12	1A2	Nee	Nee
51	Meisje	12	1A2	Nee	Ja
52	Jongen	12	1A2	Nee	Nee
53	Jongen	12	1A2	Nee	Nee
54	Meisje	12	1A2	Nee	Ja
55	Jongen	12	1A2	Nee	Nee
56	Jongen	12	1A2	Nee	Nee
57	Jongen	12	1A2	Nee	Nee
58	Jongen	12	1A2	Nee	Nee
59	Jongen	12	1A2	Nee	Ja
60	Meisje	12	1A2	Nee	Ja
61	Jongen	12	1A2	Nee	Nee
62	Meisje	12	1A2	Nee	Ja
63	Jongen	12	1A2	Nee	Ja

64	Jongen	12	1A2	Nee	Nee
65	Jongen	12	1A2	Nee	Nee
66	Meisje	12	1A2	Nee	Nee
67	Jongen	12	1A2	Nee	Ja
68	Meisje	12	1A2	Nee	Nee
69	Meisje	12	1A2	Nee	Nee

6.4 Resultaten per tekening klas 1G1

	Klas 1G1 Comenius College				
	Geslacht	Leeftijd	Klas	Uitleg	Stereotype
70	Meisje	12	1G1	Ja	Ja
71	Meisje	12	1G1	Ja	Nee
72	Jongen	12	1G1	Ja	Ja
73	Meisje	12	1G1	Ja	Ja
74	Meisje	12	1G1	Ja	Nee
75	Meisje	13	1G1	Ja	Ja
76	Meisje	13	1G1	Ja	Nee
77	Meisje	12	1G1	Ja	Ja
78	Jongen	12	1G1	Ja	Nee
79	Jongen	12	1G1	Ja	Nee
80	Meisje	12	1G1	Ja	Nee
81	Jongen	10	1G1	Ja	Nee
82	Meisje	12	1G1	Ja	Nee
83	Jongen	12	1G1	Ja	Ja
84	Jongen	11	1G1	Ja	Nee

85	Jongen	12	1G1	Ja	Nee
86	Jongen	12	1G1	Ja	Nee
87	Meisje	12	1G1	Ja	Nee
88	Jongen	10	1G1	Ja	Nee
89	Jongen	12	1G1	Ja	Nee
90	Meisje	11	1G1	Ja	Ja

6.5 Percentage stereotype beelden groep 3/4 Paulusschool

	Groep 3/4 Paulusschool	
	Aantal	Percentage
Meisjes	9	45%
Jongens	11	55%
Totaal	20	100%

	Aantal	Percentage
Stereotype meisjes	6	66,67%
Niet stereotype meisjes	3	33,33%
Totaal	9	100%

	Aantal	Percentage
Stereotype jongens	5	45,45%
Niet stereotype jongens	6	54,55%
Totaal	11	100%

	Aantal	Percentage
5 jaar	2	10%

6 jaar	8	40%
7 jaar	10	50%
Totaal	20	100%

	Aantal	Percentage
5 jaar stereotype	2	100%
5 jaar niet stereotype	0	0%
Totaal	2	100%

	Aantal	Percentage
6 jaar stereotype	3	37,50%
6 jaar niet stereotype	5	62,50%
Totaal	8	100%

	Aantal	Percentage
7 jaar stereotype	6	60%
7 jaar niet stereotype	4	40%
Totaal	10	100%

	Aantal	Percentage
Totaal stereotype	11	55%
Totaal niet stereotype	9	45%
Totaal	20	100%

6.7 Percentage stereotype beelden groep 4/5 Paulusschool

	Groep 4/5 Paulusschool	
	Aantal	Percentage
Meisjes	10	43,48%
Jongens	13	56,52%
Totaal	23	100%

	Aantal	Percentage
Stereotype meisjes	4	40%
Niet stereotype meisjes	6	60%
Totaal	10	100%

	Aantal	Percentage
Stereotype jongens	0	0%
Niet stereotype jongens	13	100%
Totaal	13	100%

	Aantal	Percentage
7 jaar	5	21,74%
8 jaar	17	73,91%
9 jaar	1	4,35%
Totaal	23	100%

	Aantal	Percentage
7 jaar stereotype	1	20%

7 jaar niet stereotype	4	80%
Totaal	5	100%

	Aantal	Percentage
8 jaar stereotype	3	17,65%
8 jaar niet stereotype	14	82,35%
Totaal	17	100%

	Aantal	Percentage
9 jaar stereotype	0	0
9 jaar niet stereotype	1	100%
Totaal	1	100%

	Aantal	Percentage
Totaal stereotype	4	17.39%
Totaal niet stereotype	19	82.61%
Totaal	23	100%

6.8 Percentage stereotype beelden klas 1A2 Comenius College

	Aantal	Percentage
Meisjes	13	52%
Jongens	12	48%
Totaal	25	100%

	Aantal	Percentage
Stereotype meisjes	7	53.85%
Niet stereotype meisjes	6	46.52%
Totaal	13	100%

	Aantal	Percentage
Stereotype jongens	2	16.67%
Niet stereotype jongens	10	83.33%
Totaal	12	100%

	Aantal	Percentage
12 jaar	24	96,00%
13 jaar	1	4,00%
Totaal	25	100,00%

	Aantal	Percentage
12 jaar stereotype	8	33.33%
12 jaar niet stereotype	16	66.67%
Totaal	24	100%

	Aantal	Percentage
13 jaar stereotype	1	100,00%
13 jaar niet stereotype	0	0,00%
Totaal	1	100%

	Aantal	Percentage
Totaal stereotype	9	36%
Totaal niet stereotype	16	64%
Totaal	25	100%

6.9 Percentage stereotype beelden klas 1A2 Comenius College

	Klas 1G1 Comenius College	
	Aantal	Percentage
Meisjes	11	55%
Jongens	9	45%
Totaal	20	100%

	Aantal	Percentage
Stereotype meisjes	5	45.45%
Niet stereotype meisjes	6	54.55%
Totaal	11	100%

	Aantal	Percentage
Stereotype jongens	2	22.22%
Niet stereotype jongens	7	77.78%
Totaal	9	100%

	Aantal	Percentage
10 jaar	2	10,00%
11 jaar	2	10,00%
12 jaar	14	70,00%
13 jaar	2	10%
Totaal	20	100%

	Aantal	Percentage
10 jaar stereotype	0	0%

10 jaar niet stereotype	2	100%
Totaal	2	100%

	Aantal	Percentage
11 jaar stereotype	1	50,00%
11 jaar niet stereotype	1	50,00%
Totaal	2	100%

	Aantal	Percentage
12 jaar stereotype	5	35.71%
12 jaar niet stereotype	9	64.29%
Totaal	14	100%

	Aantal	Percentage
13 jaar stereotype	1	50%
13 jaar niet stereotype	1	50%
Totaal	2	100%

	Aantal	Percentage
Totaal stereotype	7	35%
Totaal niet stereotype	13.0	65%
Totaal	20	100%

Bijlage 7
Kleurplaten

Mijn naam is: Lara

Ik ben 7,5 jaar oud

1

KLEURPLAAT 'BEROEPEN'

Saar

Teken iemand die ballet danst

reent

Teken iemand die een auto repareert

Mijn naam is: Aha
Ik ben ASVPAVI jaar oud

Teken iemand die iemands haar knipt

Teken iemand die goochelt

Mijn naam is: Sedra 2

Ik ben ..... jaar oud

KLEURPLAAT 'BEROEPEN'

mourat.

Teken iemand die ballet danst

rAmA

Teken iemand die een auto repareert

Mijn naam is: sedra

Ik ben ..... jaar oud

abdel

Teken iemand die iemands haar knipt

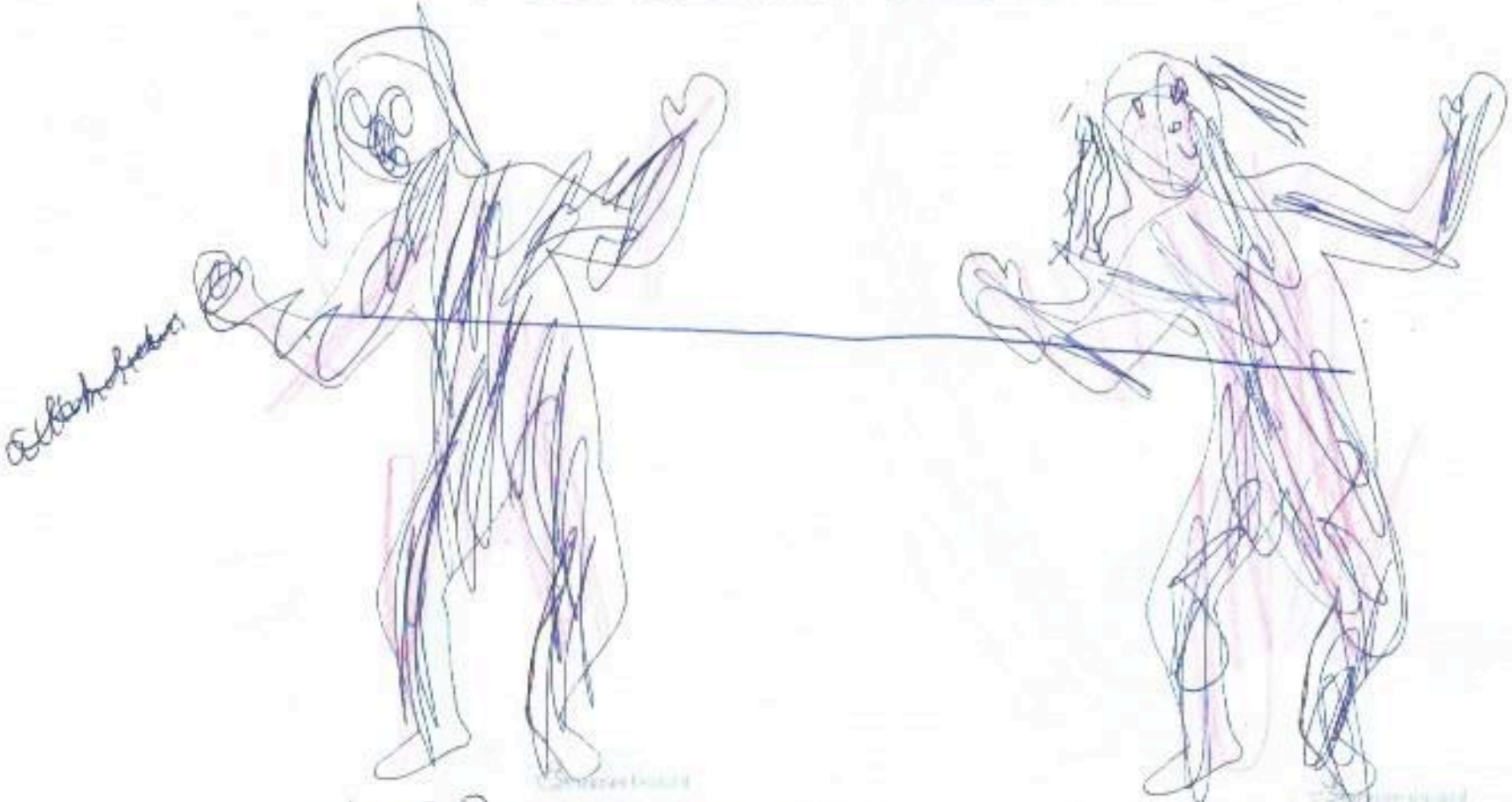

Teken iemand die goochelt

ahmed

Mijn naam is: .....
Ik ben ..... jaar oud

KLEURPLAAT 'BEROEPEN'

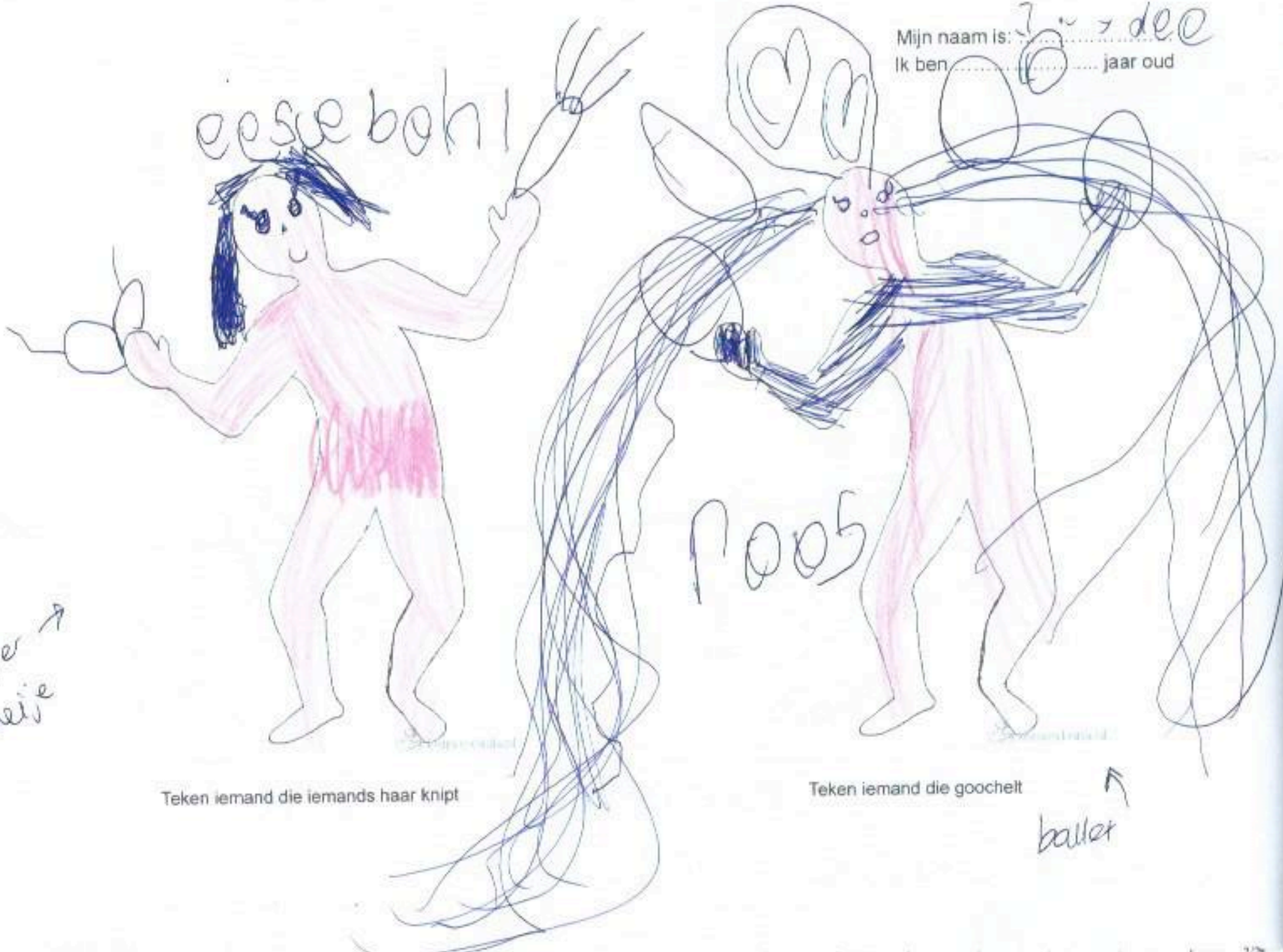

Teken iemand die ballet danst

Teken iemand die een auto repareert

Mijn naam is: dee

Ik ben ..... jaar oud

Teken iemand die iemands haar knipt

Teken iemand die goochelt

Mijn naam is: .....

Ik ben ..... jaar oud

KLEURPLAAT 'BEROEPEN'

Teken iemand die ballet danst

Teken iemand die een auto repareert

Mijn naam is: .....
Ik ben ..... jaar oud

Teken iemand die iemands haar knipt

KOKJE

Teken iemand die goochelt

Mijn naam is: madelyn

Ik ben ....5..... jaar oud

5

KLEURPLAAT 'BEROEPEN'

Teken iemand die ballet danst

Teken iemand die een auto repareert

Mijn naam is: Madelyn
Ik ben ..... 6 ..... jaar oud

Teken iemand die iemands haar knipt

Teken iemand die goochelt

Mijn naam is: .....

Ik ben ..... jaar oud

KLEURPLAAT 'BEROEPEN'

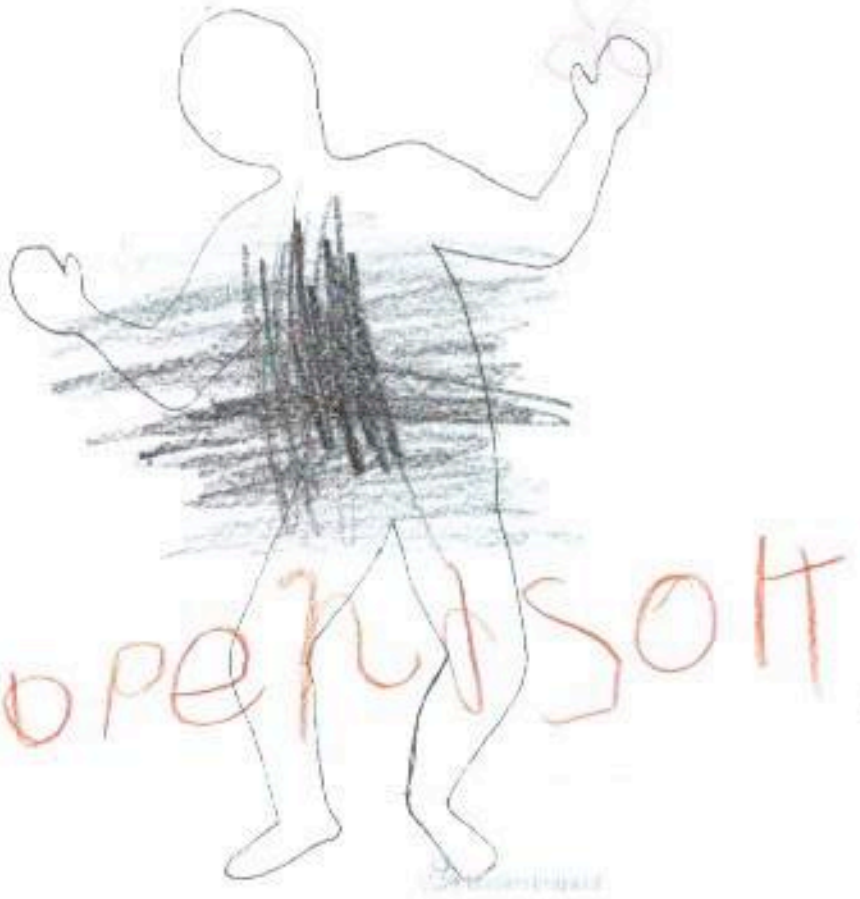

Teken iemand die ballet danst

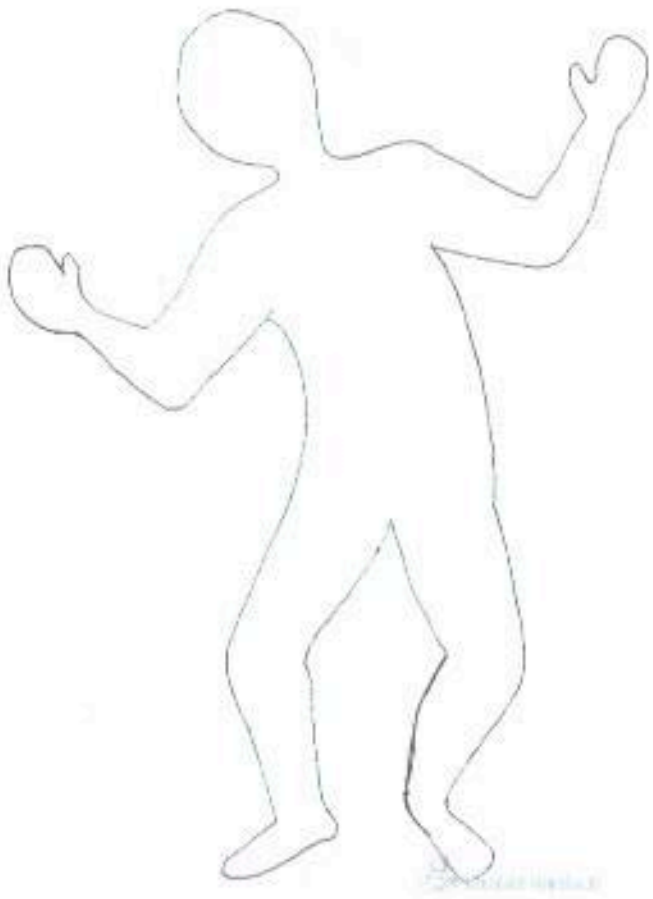

Teken iemand die een auto repareert

Mijn naam is: .....
Ik ben ..... jaar oud

Teken iemand die iemands haar knipt

Teken iemand die goochelt

Mijn naam is: emily

Ik ben ...7..... jaar oud

7

KLEURPLAAT 'BEROEPEN'

Teken iemand die ballet danst

ANNA

Teken iemand die een auto repareert

Mijn naam is: emily
Ik ben ...7..... jaar oud

Teken iemand die iemands haar knipt

emily

Teken iemand die goochelt

jack

Mijn naam is: Lisha

Ik ben 5 jaar oud

8

KLEURPLAAT 'BEROEPEN'

Teken iemand die ballet danst

Teken iemand die een auto repareert

Mijn naam is: [illegible]
Ik ben ..... jaar oud

Teken iemand die iemands haar knipt

ANNA

Teken iemand die goochelt

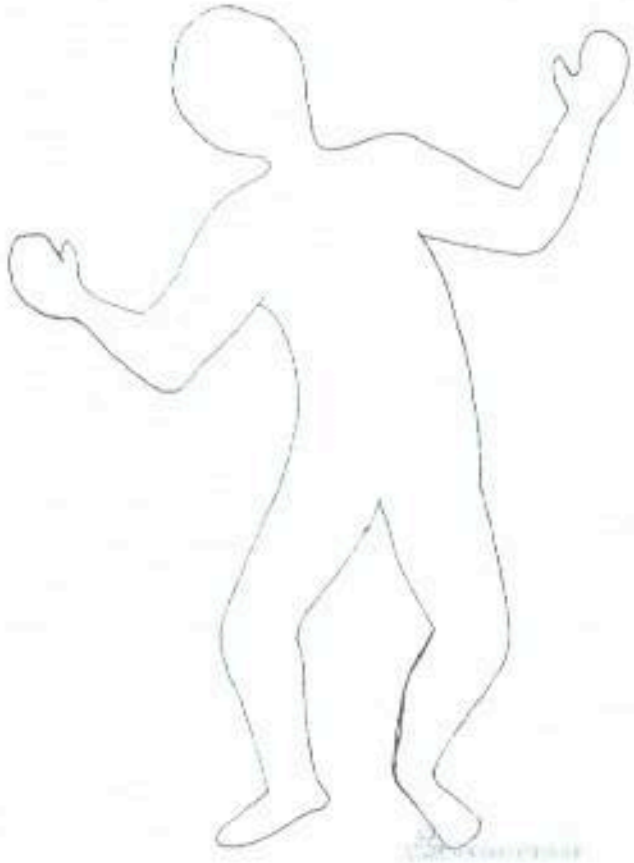
Mijn naam is .....

Ik ben ..... jaar oud

KLEURPLAAT 'BEROEPEN'

Teken iemand die ballet danst

Teken iemand die een auto repareert

Mijn naam is: YSP

Ik ben ... 6 ..... jaar oud

Teken iemand die iemands haar knipt

Teken iemand die goochelt

allemaal jongen

Mijn naam is: meet
Ik ben 6 jaar oud

KLEURPLAAT BEROEPEN

Teken iemand die ballet danst

Teken iemand die een auto repareert

10

Teken iemand die iemands haar knipt

Mijn naam is: .....
Ik ben ..... jaar oud

Teken iemand die goochelt

Mijn naam is: Benjamin

Ik ben 7 jaar oud

KLEURPLAAT 'BEROEPEN'

ELLa

Teken iemand die ballet danst

Herie

Teken iemand die een auto repareert

Mijn naam is: Benjamin
Ik ben 7 jaar oud

Teken iemand die iemands haar knipt

Teken iemand die goochelt

Mijn naam is: julian

Ik ben 7 jaar oud

KLEURPLAAT 'BEROEPEN'

12

bela

Teken iemand die ballet danst

Hans

Teken iemand die een auto repareert

Mijn naam is: .....
Ik ben ..... jaar oud

Teken iemand die iemands haar knipt

Teken iemand die goochelt

Mijn naam is: .....
Ik ben ..... jaar oud

KLEURPLAAT 'BEROEPEN'

Teken iemand die ballet danst

Teken iemand die een auto repareert

Mijn naam is: hunter

Ik ben ..6..... jaar oud

Teken iemand die iemands haar knipt

Teken iemand die goochelt

Mijn naam is: Eden
Ik ben 6 jaar oud

KLEURPLAAT 'BEROEPEN'

Teken iemand die ballet danst

Teken iemand die een auto repareert

14

Mijn naam is: .....
Ik ben ..... jaar oud

Teken iemand die iemands haar knipt

Teken iemand die goochelt

Mijn naam is: Nikos
Ik ben 7 jaar oud

KLEURPLAAT 'BEROEPEN'

Teken iemand die ballet danst

Teken iemand die een auto repareert

Mijn naam is: .....
Ik ben ..... jaar oud

Teken iemand die iemands haar knipt

Teken iemand die goochelt

Mijn naam is .....
Ik ben ..... jaar oud

KLEURPLAAT 'BEROEPEN'

Teken iemand die ballet danst

Teken iemand die een auto repareert

Mijn naam is: .....
Ik ben ..... jaar oud

Teken iemand die iemands haar knipt

Teken iemand die goochelt

Mijn naam is: Mikel

Ik ben 7 jaar oud

17

KLEURPLAAT 'BEROEPEN'

Teken iemand die ballet danst

Teken iemand die een auto repareert

Mijn naam is: .....
Ik ben ..... jaar oud

Teken iemand die iemands haar knipt

Teken iemand die goochelt

Mijn naam is: .....

Ik ben ..... jaar oud

KLEURPLAAT 'BEROEPEN'

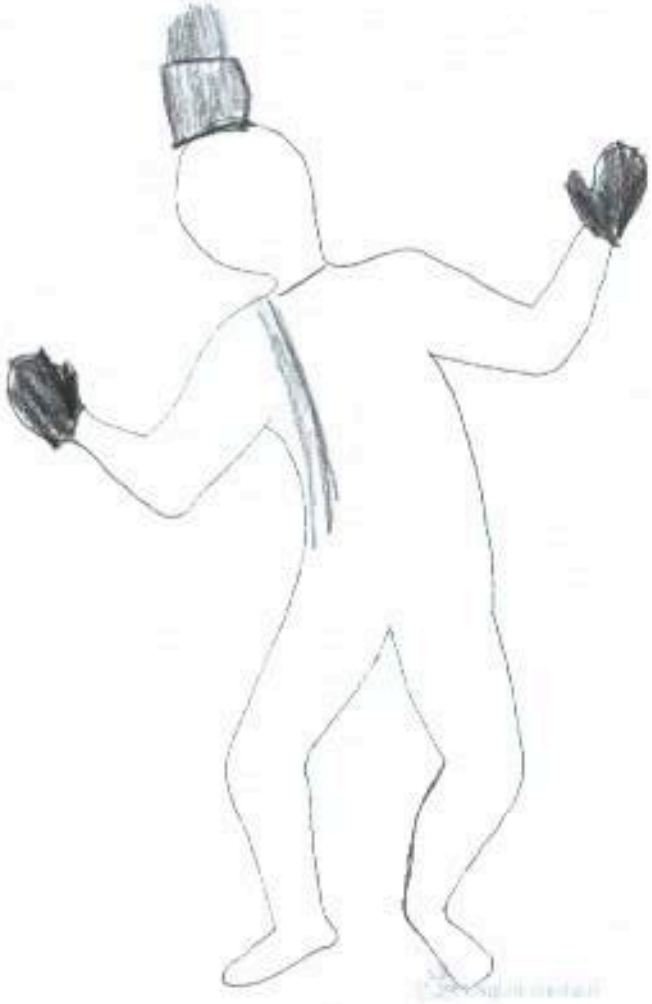

Teken iemand die ballet danst

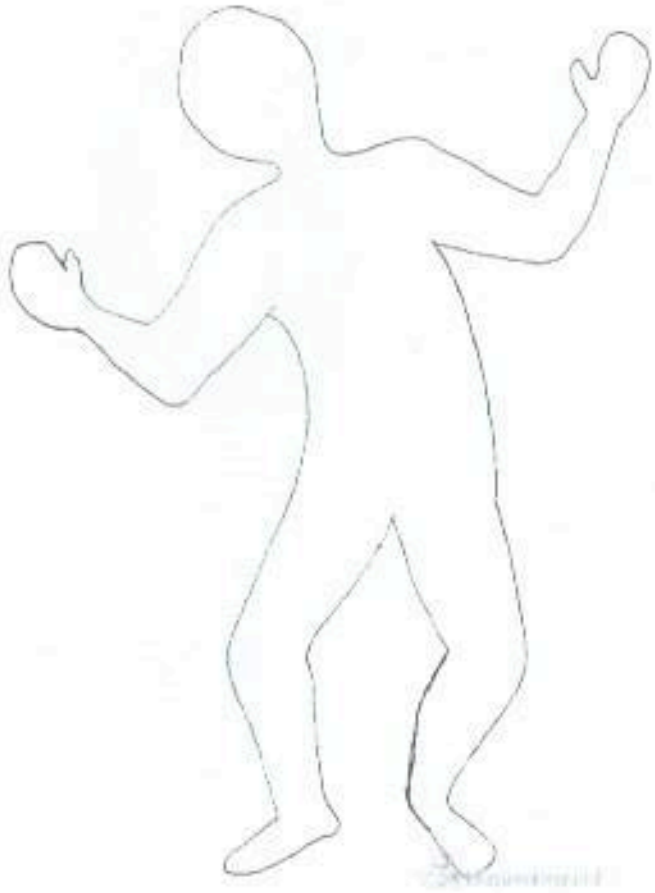

Teken iemand die een auto repareert

Mijn naam is: .....
Ik ben ..... jaar oud

Teken iemand die iemands haar knipt

Teken iemand die goochelt

Mijn naam is: .....
Ik ben ..... jaar oud

KLEURPLAAT 'BEROEPEN'

19

Teken iemand die ballet danst

Teken iemand die een auto repareert

Mijn naam is: .....
Ik ben .D..6..P.....jaar oud

6

Teken iemand die iemands haar knipt

Teken iemand die goochelt

Mijn naam is: Zeynep

Ik ben 7 jaar oud

KLEURPLAAT 'BEROEPEN'

Teken iemand die ballet danst

Teken iemand die een auto repareert

Mijn naam is: .....
Ik ben ..... jaar oud

Teken iemand die iemands haar knipt

Teken iemand die goochelt

Mijn naam is: Féline

Ik ben 8 jaar oud

KLEURPLAAT 'BEROEPEN'

Teken iemand die ballet danst

Teken iemand die een auto repareert

21

Mijn naam is: Feline
Ik ben 8 jaar oud

Teken iemand die iemands haar knipt

Teken iemand die goochelt

Mijn naam is tobias
Ik ben 8 jaar oud

KLEURPLAAT 'BEROEPEN'

22

ELSA

Teken iemand die ballet danst

Fiet

Teken iemand die een auto repareert

Mijn naam is: tobias

Ik ben 8 jaar oud

Teken iemand die iemands haar knipt

Teken iemand die goochelt

Mijn naam is: Joep
Ik ben ....8..... jaar oud

KLEURPLAAT 'BEROEPEN'

Dylana

Teken iemand die ballet danst

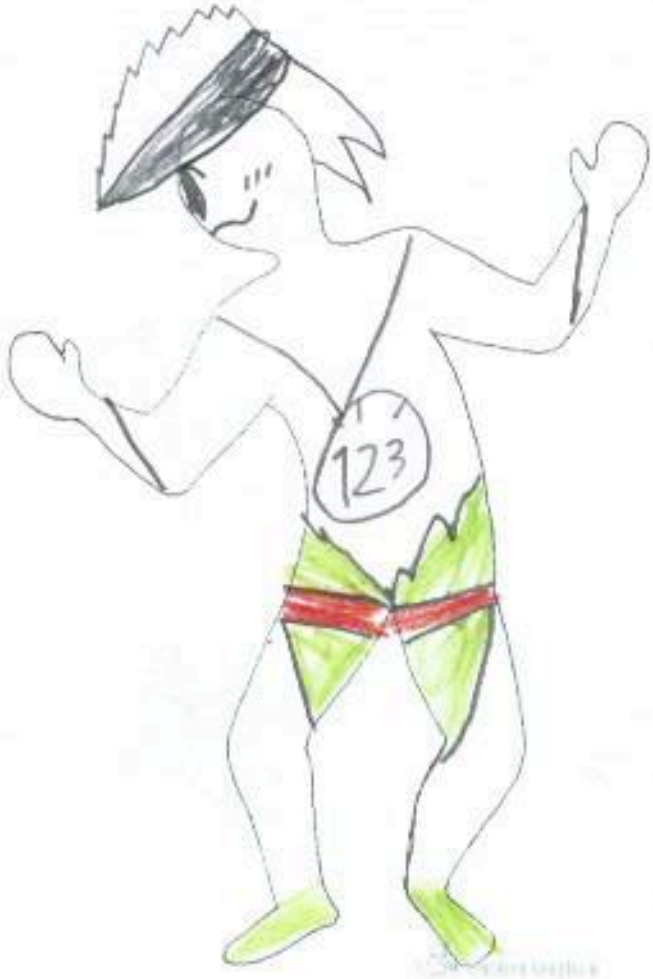

dylan

Teken iemand die een auto repareert

23

Mijn naam is: .....
Ik ben ..... jaar oud

Teken iemand die iemands haar knipt

Teken iemand die goochelt

Mijn naam is: melonie
Ik ben ..... 7 ..... jaar oud

KLEURPLAAT 'BEROEPEN'

COLI

Teken iemand die ~~ballet danst~~ zoogdokter

auto

Teken iemand die een auto repareert

Mijn naam is: melanie
Ik ben ..... jaar oud

Teken iemand die iemands haar knipt

lena

Teken iemand ~~die groen~~elt

velet

Mijn naam is Naomi
Ik ben 8 jaar oud

KLEURPLAAT 'BEROEPEN'

Selena

Teken iemand die ballet danst

Naomi

Teken iemand die een auto repareert

25

Teken iemand die iemands haar knipt

Mijn naam is: .....

Ik ben ..... jaar oud

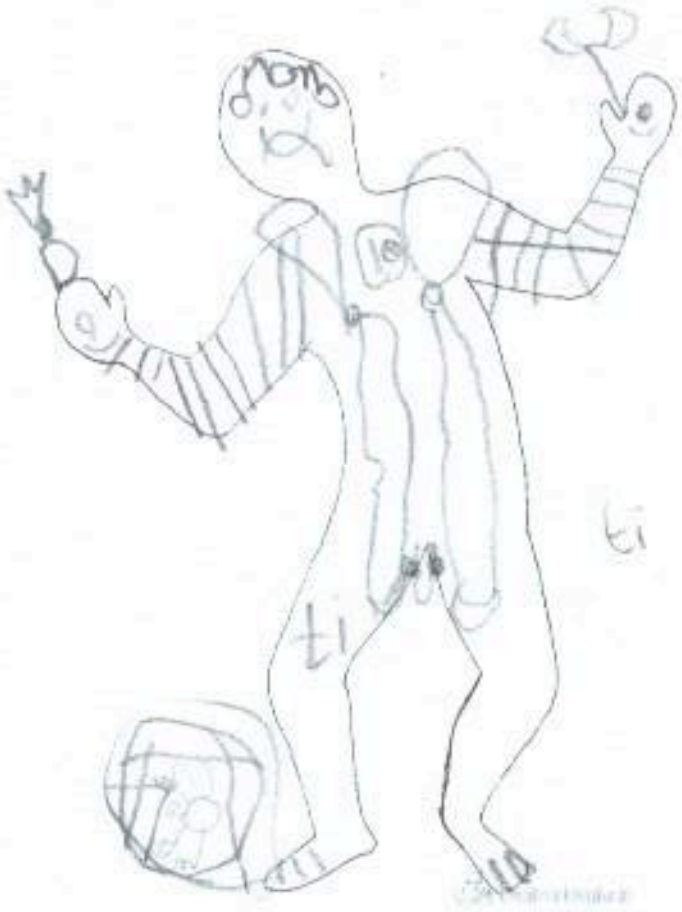
Teken iemand die goochelt

Mijn naam is ..... Mishe
Ik ben ..... jaar oud

KLEURPLAAT 'BEROEPEN'

Teken iemand die ballet danst

Teken iemand die een auto repareert

Mijn naam is: .....
Ik ben ..... jaar oud

Teken iemand die iemands haar knipt

Teken iemand die goochelt

Mijn naam is: youssha
Ik ben 7 jaar oud

KLEURPLAAT 'BEROEPEN'

Teken iemand die ~~ballet danst~~ goochelaar

Teken iemand die een auto repareert

Mijn naam is: youssra
Ik ben 7 jaar oud

Teken iemand die iemands haar knipt

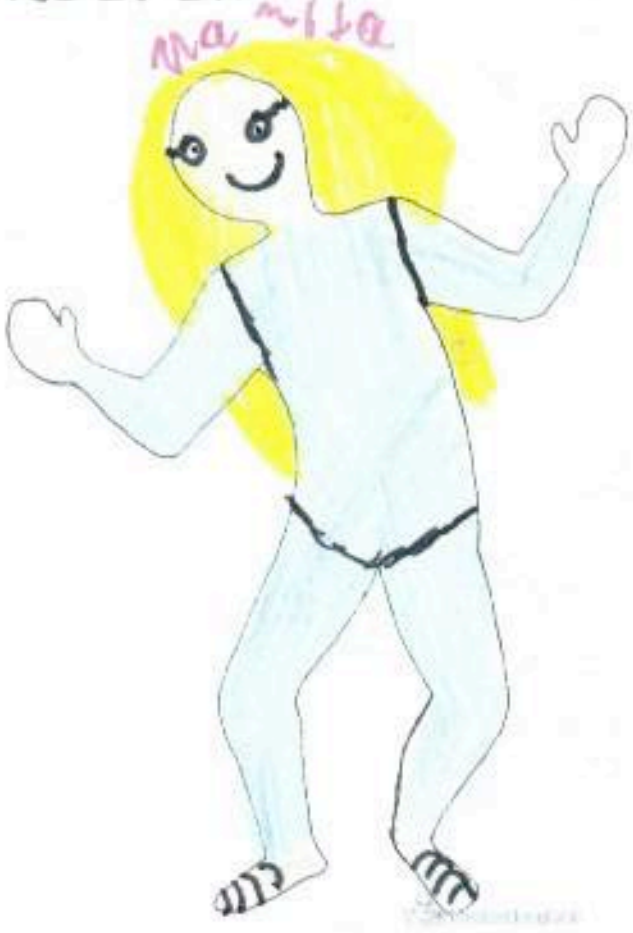
Teken iemand die ~~geschelt~~ balket dänst

Mijn naam is: Louisa....
Ik ben .....8..... jaar oud

KLEURPLAAT 'BEROEPEN'

Teken iemand die ballet danst

Teken iemand die een auto repareert

28

Mijn naam is: Louisa.....
Ik ben ..... 8 ..... jaar oud

Teken iemand die iemands haar knipt

Teken iemand die goochelt

Mijn naam is: ...Jos.....
Ik ben .....7..... jaar oud

KLEURPLAAT 'BEROEPEN'

Teken iemand die ballet danst

Teken iemand die een auto repareert

Mijn naam is: .....
Ik ben ..... jaar oud

Teken iemand die iemands haar knipt

Teken iemand die goochelt

Mijn naam is: mina
Ik ben 8 jaar oud

KLEURPLAAT 'BEROEPEN'

Teken iemand die ballet danst

Teken iemand die ~~een auto repareert~~ goochelt

30

Mijn naam is: .....
Ik ben ..... jaar oud

Teken iemand die iemands haar knipt

Teken iemand die ~~gocchelt~~
een auto
repareert

Mijn naam is Masiata
Ik ben 8 jaar oud

KLEURPLAAT 'BEROEPEN'

masiatalala
Teken iemand die ballet danst

odeze
Teken iemand die een auto repareert

Mijn naam is: masista
Ik ben ..... 8 ..... jaar oud

Teken iemand die iemands haar knipt

Teken iemand die goochelt

Mijn naam is: Matias

Ik ben ....8..... jaar oud

KLEURPLAAT 'BEROEPEN'

Teken iemand die ballet danst

Teken iemand die een auto repareert

Mijn naam is: ....matias
Ik ben .....8..... jaar oud

Teken iemand die iemands haar knipt

Teken iemand die goochelt

Mijn naam is: .....
Ik ben ..... jaar oud

KLEURPLAAT 'BEROEPEN'

Teken iemand die ballet danst

Teken iemand die een auto repareert

Mijn naam is: .....
Ik ben ..... jaar oud

Teken iemand die iemands haar knipt

Teken iemand die goochelt

Mijn naam is: Fabio
Ik ben 8 jaar oud

KLEURPLAAT 'BEROEPEN'

Teken iemand die ballet danst

Teken iemand die een auto repareert

5/5

Mijn naam is: Fabio

Ik ben 2 jaar oud

Teken iemand die iemands haar knipt

Teken iemand die goochelt

Mijn naam is: Emilia
Ik ben 8 jaar oud

KLEURPLAAT 'BEROEPEN'

Laura

Teken iemand die ballet danst

Bob

Teken iemand die een auto repareert

3|6

Lara

Teken iemand die iemands haar knipt

paul

Mijn naam is: Emilia.....
Ik ben .....2..... jaar oud

Teken iemand die goochelt

Mijn naam is Hadj
Ik ben 8 jaar oud

KLEURPLAAT 'BEROEPEN'

357

Teken iemand die ballet danst

jsle

Teken iemand die een auto repareert

kajs

Mijn naam is: Hadi

Ik ben 8 jaar oud

Teken iemand die iemands haar knipt

keese

Teken iemand die goochelt

meker

Mijn naam is: .....

Ik ben ..... jaar oud

KLEURPLAAT 'BEROEPEN'

Teken iemand die ballet danst

Teken iemand die een auto repareert

Mijn naam is: Ruben
Ik ben 3 jaar oud

Teken iemand die iemands haar knipt

Teken iemand die goochelt

18

Mijn naam is: Milan
Ik ben 7 jaar oud

Teken iemand die iemands haar knipt

Teken iemand die goochelt

Robin

Mijn naam is: senne

Ik ben ~~7~~ jaar oud

KLEURPLAAT 'BEROEPEN'

Teken iemand die ballet danst

schiet

Teken iemand die een auto repareert

automonteur

niet

20

40

Mijn naam is: .....
Ik ben ..... jaar oud

Teken iemand die ~~iemands haar knipt~~ goochelt

Teken iemand die ~~goochelt~~ iemands haar knipt

Kapier

Mijn naam is: LILY

Ik ben 5 jaar oud

ARTHUR

KLEURPLAAT 'BEROEPEN'

ELIOTT

91

Teken iemand die stelt/dienst

Teken iemand die een auto repareert

Goochelt

Mijn naam is: LILY
Ik ben ..... jaar oud

MAT Hieu

Teken iemand die iemands haar knipt

Céline

Teken iemand die gooit/...

bollet

Mijn naam is: Luna
Ik ben 8 jaar oud

KLEURPLAAT 'BEROEPEN'

Luna

Teken iemand die ballet danst

Maren

Teken iemand die een auto repareert

1/2

Mijn naam is: .....
Ik ben ..... jaar oud

Teken iemand die iemands haar kleurt

Teken iemand die goochelt

Mijn naam is: ...Jayden...
Ik ben .....8..... jaar oud

KLEURPLAAT 'BEROEPEN'

Teken iemand die ballet danst

Teken iemand die een auto repareert

6/3

Teken iemand die iemands haar knipt

Mijn naam is: Jayden

Ik ben 8 jaar oud

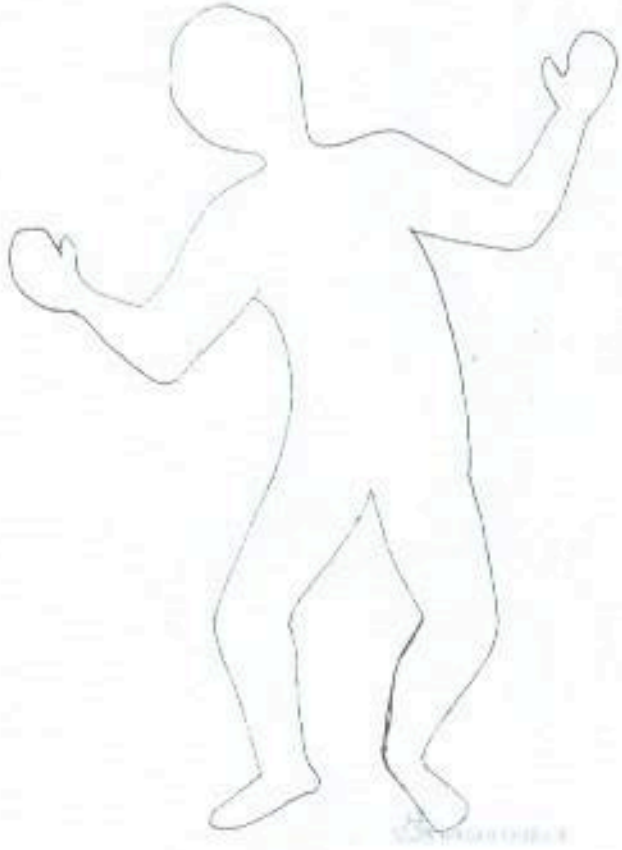
Teken iemand die goochelt

Nom:_____
Âge:_____
Classe:_____

COLORIAGE 'LES PROFESSIONS'

Danseur/danseuse de ballet
Teken iemand die ballet danst

Mécanicien/mécanicienne
Teken iemand die een auto repareert

4 44

Nom:_____
Âge:_____
Classe:_____

Coiffeur/coiffeuse
Teken iemand die iemands haar knipt

Prestidigitateur/prestigitatrice
Teken iemand die goochelt

Nom: Senna
Âge: 17
Classe: 1A2

COLORIAGE 'LES PROFESSIONS'

Danseur/danseuse de ballet
Teken iemand die ballet danst

Mécanicien/mécanicienne
Teken iemand die een auto repareert

22

45

Nom: Sema
Âge: 12 jaar
Classe: 1A2

Coiffeur/coiffeuse
Teken iemand die iemands haar knipt

Prestidigitateur/prestigitatrice
Teken iemand die goochelt

Nom: Senna
Âge: 17
Classe: 1A2

COLORIAGE 'LES PROFESSIONS'

Danseur/danseuse de ballet
Teken iemand die ballet danst

Mécanicien/mécanicienne
Teken iemand die een auto repareert

22

45

Nom: Senna
Âge: 12 jaar
Classe: 1A2

Coiffeur/coiffeuse
Teken iemand die iemands haar knipt

Prestidigitateur/prestigitatrice
Teken iemand die goochelt

Nom:_____
Âge:_____
Classe:_____

COLORIAGE 'LES PROFESSIONS'

Danseur/danseuse de ballet
Teken iemand die ballet danst

Mécanicien/mécanicienne
Teken iemand die een auto repareert

kees

B

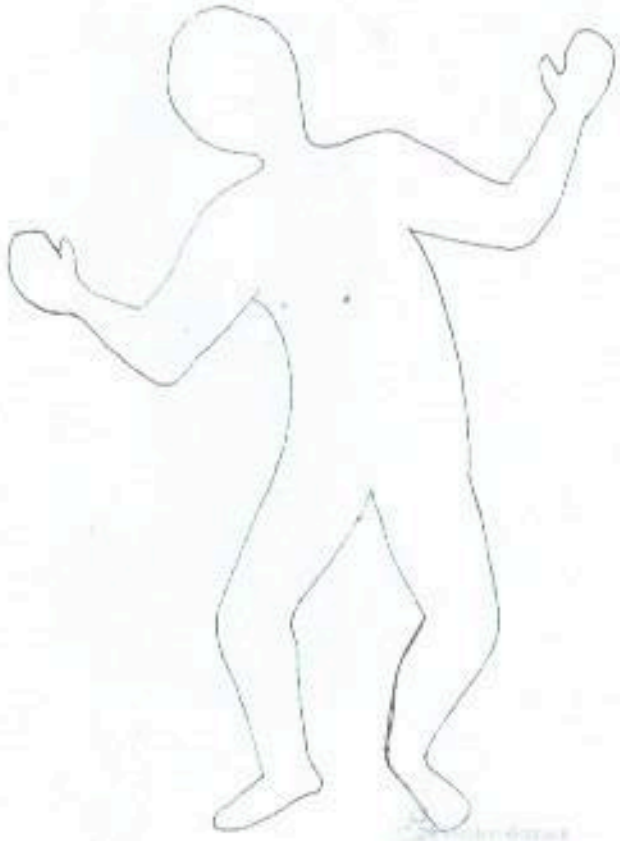
46

Nom: Mirthe
Âge: 13
Classe: 1CC

Coiffeur/coiffeuse
Teken iemand die iemands haar knipt

Natasja

Prestidigitateur/prestigitatrice
Teken iemand die goochelt

Nom: Boris Pieters
Âge: 12
Classe: 192

COLORIAGE 'LES PROFESSIONS'

BoB

Danseur/danseuse de ballet
Teken iemand die ballet danst

Mécanicien/mécanicienne
Teken iemand die een auto repareert

4

6/4

47

Nom: Boris Pieters
Âge: 12
Classe: 1a2

Kapper Koen

Coiffeur/coiffeuse
Teken iemand die iemands haar knipt

Hans Beekman

Prestidigitateur/prestigitatrice
Teken iemand die goochelt

Nom: Josephine
Âge: 12
Classe: 1A2

COLORIAGE 'LES PROFESSIONS'

Danseur/danseuse de ballet
Teken iemand die ballet danst

Mécanicien/mécanicienne
Teken iemand die een auto repareert

5
48

Nom: Josephine
Âge: 12
Classe: 1A2

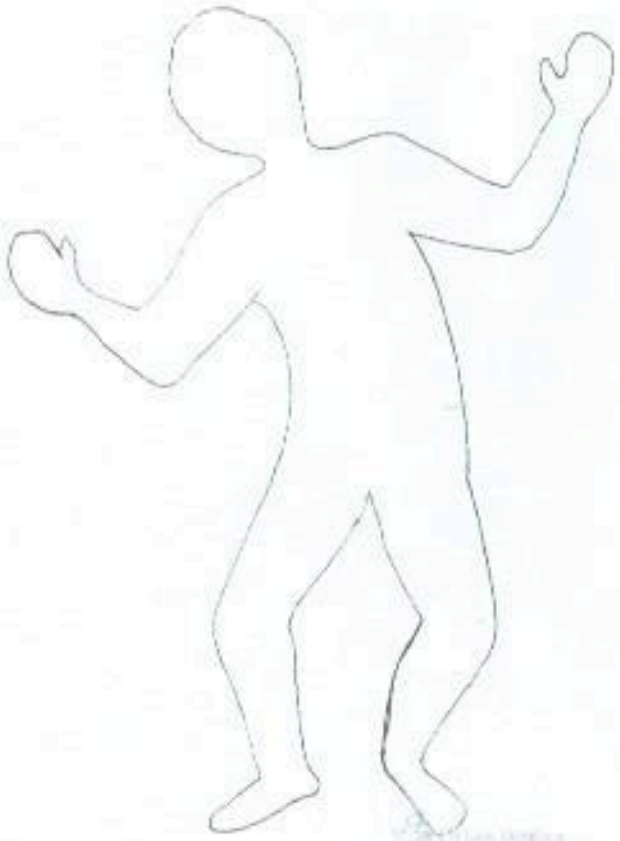
Coiffeur/coiffeuse
Teken iemand die iemands haar knipt

Prestidigitateur/prestigitatrice
Teken iemand die goochelt

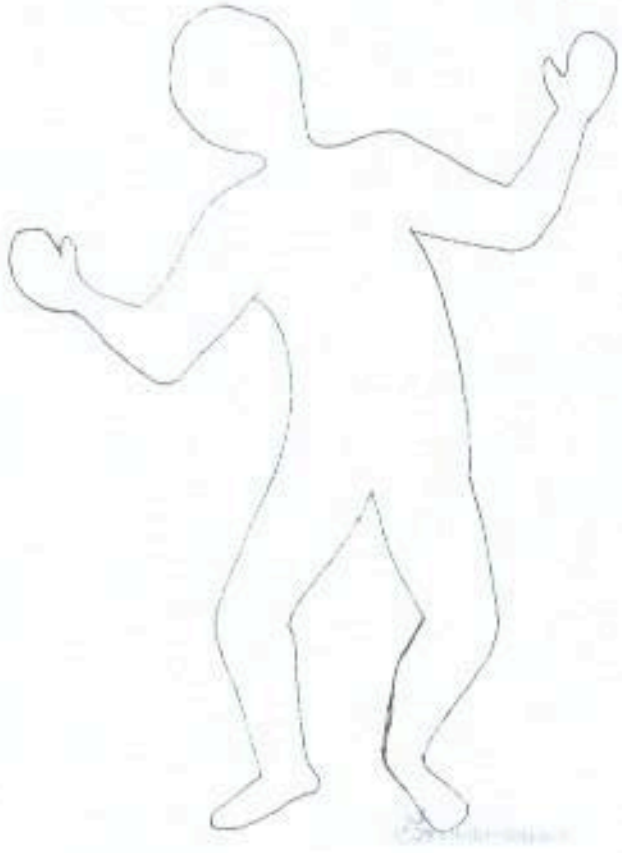
Nom:_____
Âge:_____
Classe:_____

COLORIAGE 'LES PROFESSIONS'

Danseur/danseuse de ballet
Teken iemand die ballet danst

Mimé

Mècanicien/mécanicienne
Teken iemand die een auto repareert

Bavt

4/5

49

Nom: Josmijn van Dalmen
Âge: 12
Classe: 1/2

Coiffeur/coiffeuse
Teken iemand die iemands haar knipt

Rosé

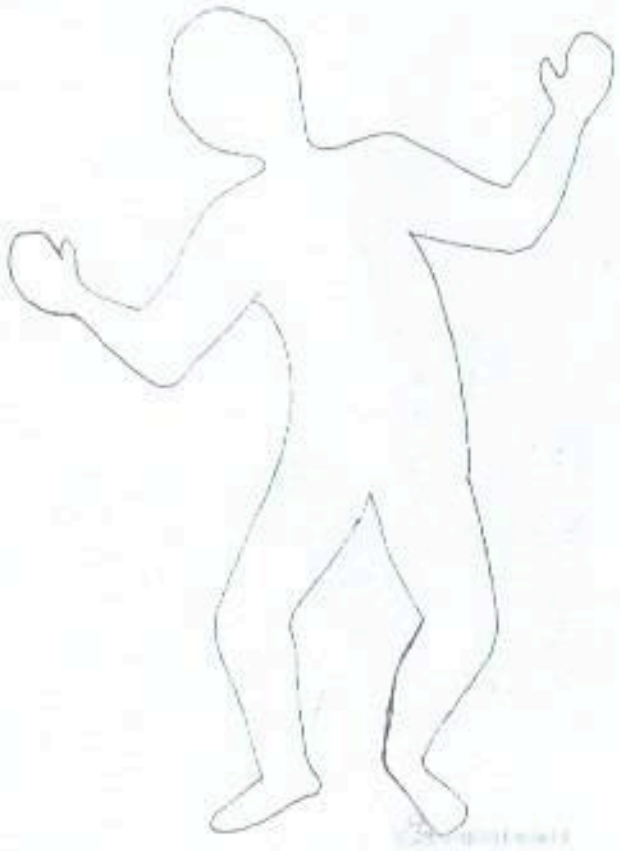

Prestidigitateur/prestigitatrice
Teken iemand die goochelt

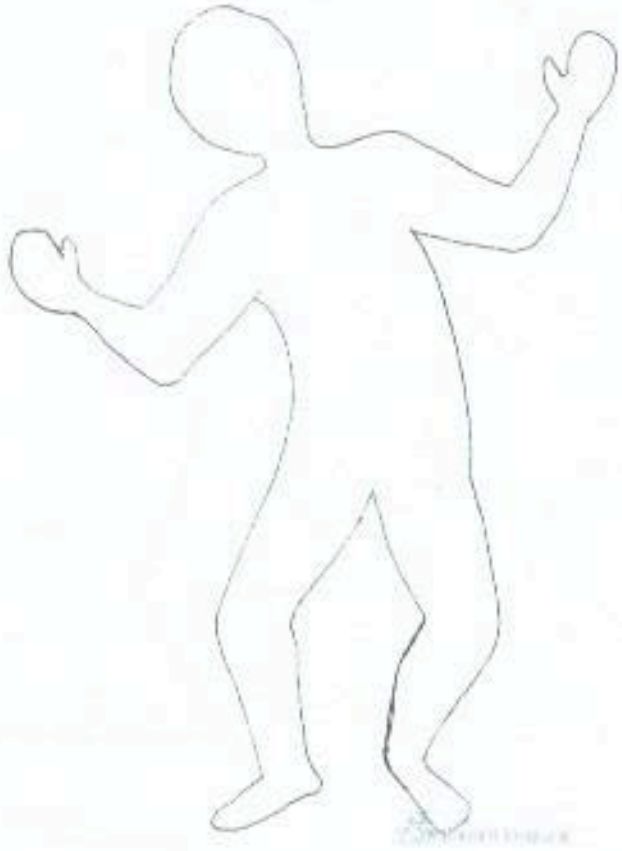
Coco

Nom:_____
Âge:_____
Classe:_____

COLORIAGE 'LES PROFESSIONS'

Danseur/danseuse de ballet
Teken iemand die ballet danst

Mécanicien/mécanicienne
Teken iemand die een auto repareert

Nom: _____
Âge: _____
Classe: _____

Coiffeur/coiffeuse
Teken iemand die iemands haar knipt

Prestidigitateur/prestigitatrice
Teken iemand die goochelt

Nom:_____
Âge:_____
Classe:_____

mare COLORIAGE 'LES PROFESSIONS'

Danseur/danseuse de ballet
Teken iemand die ballet danst

Mécanicien/mécanicienne
Teken iemand die een auto repareert

8
5\

Nom: Cato
Âge: 12
Classe: 1a2

Coiffeur/coiffeuse
Teken iemand die iemands haar knipt

Corina

Prestidigitateur/prestigitatrice
Teken iemand die goochelt

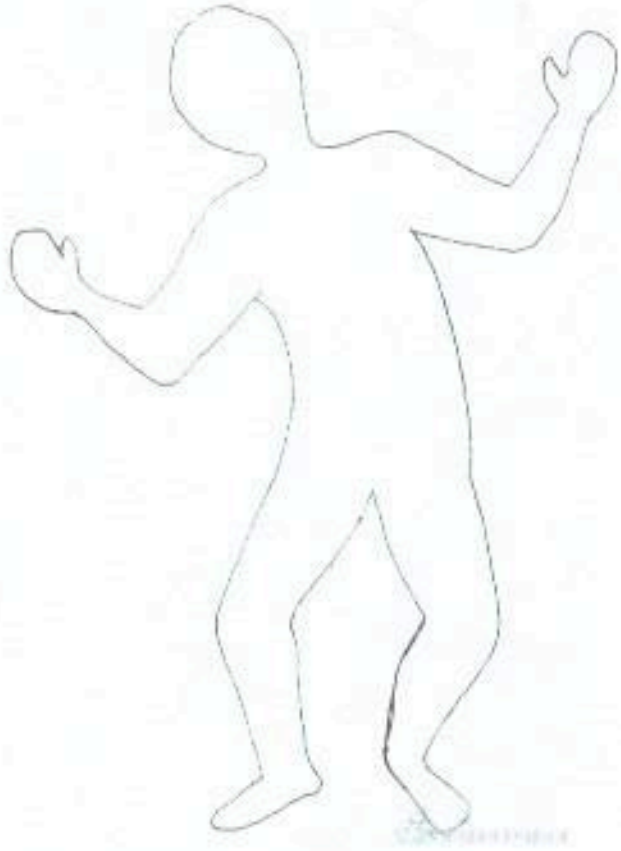
victor mds

Nom:_____
Âge:_____
Classe:_____

COLORIAGE 'LES PROFESSIONS'

Danseur/danseuse de ballet
Teken iemand die ballet danst

Mécanicien/mécanicienne
Teken iemand die een auto repareert

52

Nom: Zef
Âge: 12 jaar
Classe: 5m

Coiffeur/coiffeuse
Teken iemand die iemands haar knipt

Prestidigitateur/prestigitatrice
Teken iemand die goochelt

Nom: Olle
Âge: 12
Classe: 192

COLORIAGE 'LES PROFESSIONS'

Danseur/danseuse de ballet
Teken iemand die ballet danst

Mécanicien/mécanicienne
Teken iemand die een auto repareert

Nom: olle
Âge: 12
Classe: 1a2

Coiffeur/coiffeuse
Teken iemand die iemands haar knipt

Prestidigitateur/prestigitatrice
Teken iemand die goochelt

Nom: Vivian Vogel
Âge: 12
Classe: 1A2

COLORIAGE 'LES PROFESSIONS'

Danseur/danseuse de ballet
Teken iemand die ballet danst

Mécanicien/mécanicienne
Teken iemand die een auto repareert

54

Nom: Vivian Vagel
Âge: 12
Classe: 2A2

Coiffeur/coiffeuse
Teken iemand die iemands haar knipt

Prestidigitateur/prestigitatrice
Teken iemand die goochelt

Nom: Willem
Âge: 12
Classe: 1A2

Rico

COLORIAGE 'LES PROFESSIONS'

Danseur/danseuse de ballet
Teken iemand die ballet danst

Mécanicien/mécanicienne
Teken iemand die een auto repareert

55

Nom: Willem
Âge: 12
Classe: 1A2

~~Peter~~ beat

Coiffeur/coiffeuse
Teken iemand die iemands haar knipt

James

Prestidigitateur/prestigitatrice
Teken iemand die goochelt

Nom: Thijs
Âge: 12
Classe: 1A2

Tinkie winky de teletubie

COLORIAGE 'LES PROFESSIONS'

Widco

Danseur/danseuse de ballet
Teken iemand die ballet danst

56

Mécanicien/mécanicienne
Teken iemand die een auto repareert

Nom: Thijs
Âge: 12
Classe: 1A2

harry

Coiffeur/coiffeuse
Teken iemand die iemands haar knipt

kevin

Prestidigitateur/prestigitatrice
Teken iemand die goochelt

Nom: Ivan
Âge: 12
Classe: 1A1

COLORIAGE 'LES PROFESSIONS'

Danseur/danseuse de ballet
Teken iemand die ballet danst

57

Mécanicien/mécanicienne
Teken iemand die een auto repareert

Nom: Ian
Âge: 12
Classe: 1A2

Coiffeur/coiffeuse
Teken iemand die iemands haar knipt

Prestidigitateur/prestigitatrice
Teken iemand die goochelt

Nom: Hug-Mia
Âge: 11 ans
Classe: 1A2

COLORIAGE 'LES PROFESSIONS'

Danseur/danseuse de ballet
Teken iemand die ballet danst

Mécanicien/mécanicienne
Teken iemand die een auto repareert

58

Nom: Hug Shiva
Âge: 11 ans
Classe: 1A

Coiffeur/coiffeuse
Teken iemand die iemands haar knipt

Prestidigitateur/prestigitatrice
Teken iemand die goochelt

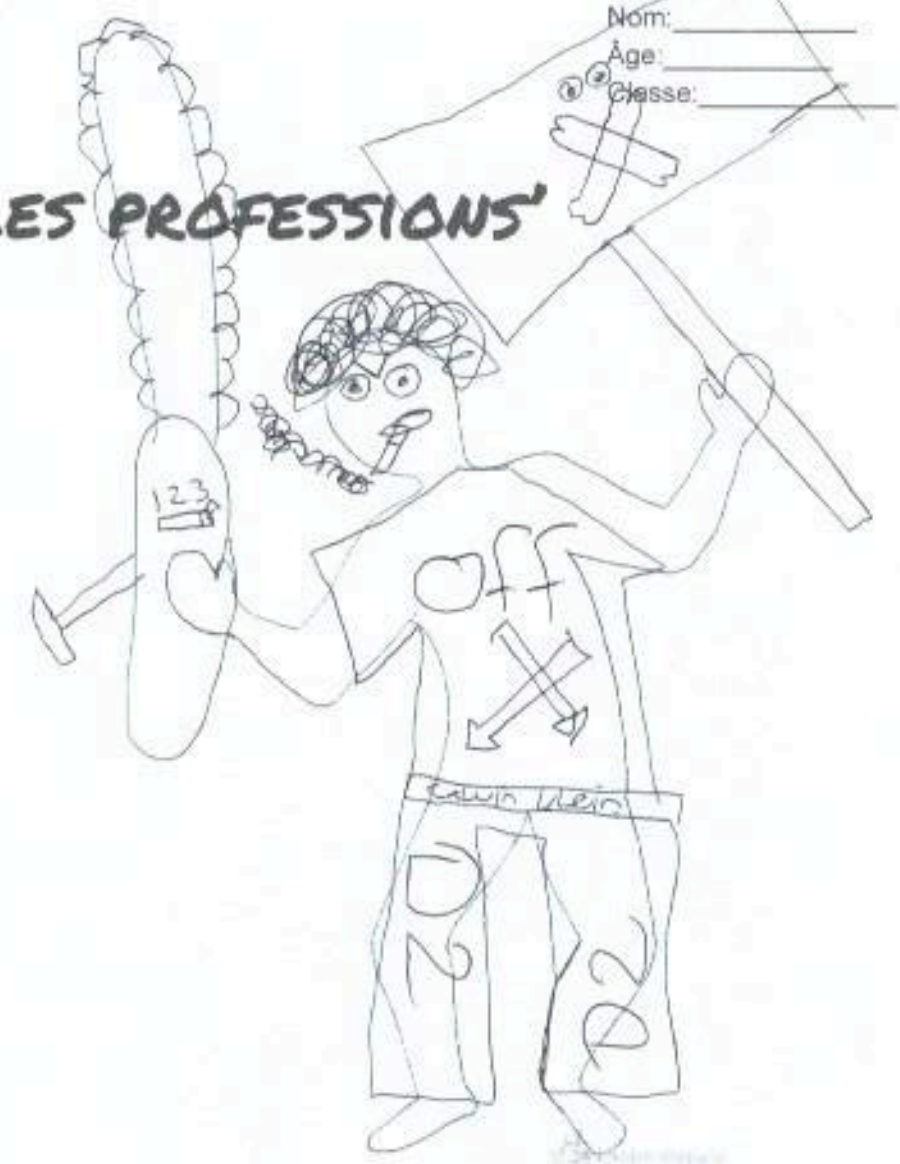
Nom: _____
Âge: _____
Classe: _____

COLORIAGE 'LES PROFESSIONS'

michael

Danseur/danseuse de ballet
Teken iemand die ballet danst

Mécanicien/mécanicienne
Teken iemand die een auto repareert

jan de Klusjesman

59

Nom: Reinaud
Age: 12.
Classe: 1A2.

Coiffeur/coiffeuse
Teken iemand die iemands haar knipt

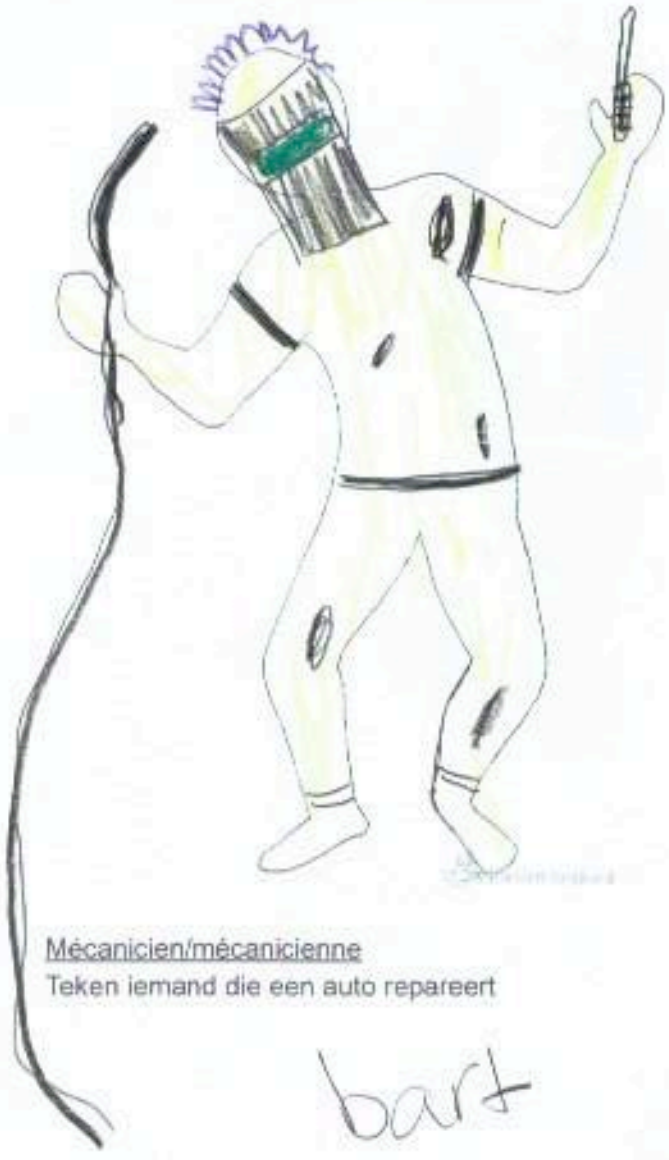
Prestidigitateur/prestigitatrice
Teken iemand die goochelt

Nom: anne
Âge: 12
Classe: 1a2

COLORIAGE 'LES PROFESSIONS'

Danseur/danseuse de ballet
Teken iemand die ballet danst

Mécanicien/mécanicienne
Teken iemand die een auto repareert

Nom: anne bosse
Âge: 12
Classe: 1a2

tara

Coiffeur/coiffeuse
Teken iemand die iemands haar knipt

rodriquez

Prestidigitateur/prestigitatrice
Teken iemand die goochelt

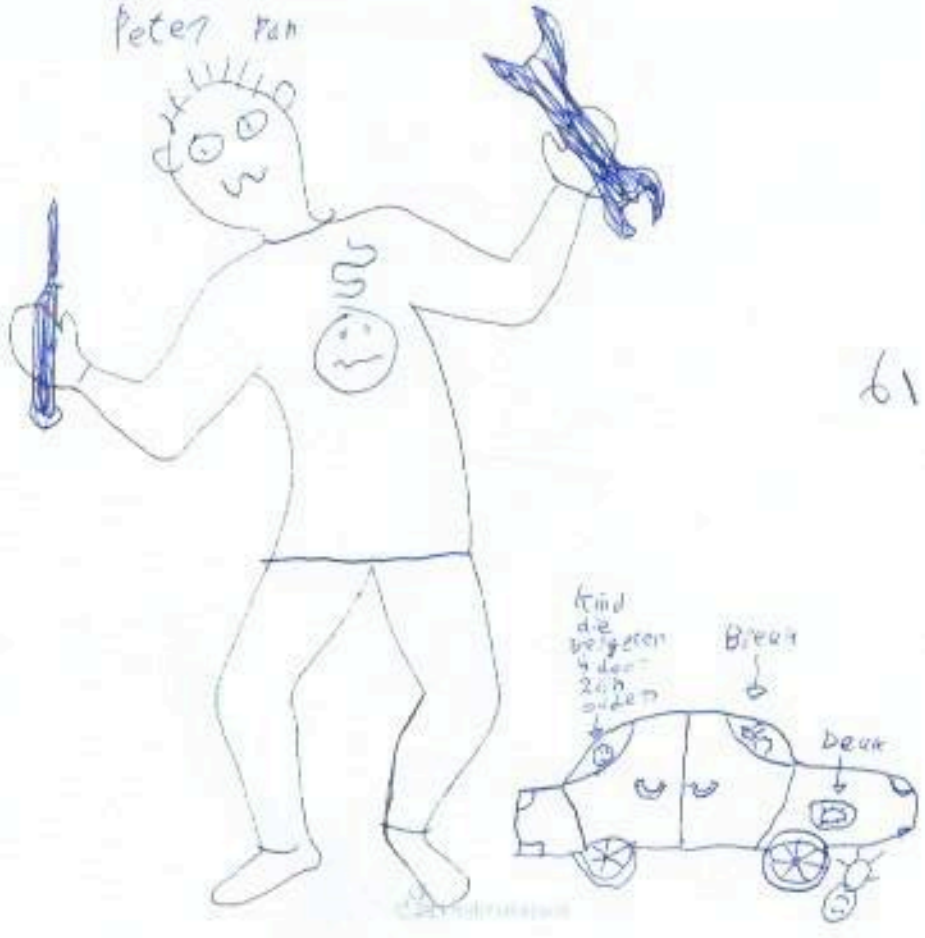
m: rodriquez

Nom:_____
Âge:_____
Classe:_____

COLORIAGE 'LES PROFESSIONS'

Danseur/danseuse de ballet
Teken iemand die ballet danst

Mécanicien/mécanicienne
Teken iemand die een auto repareert

Nom: Bodie zwinge
Âge: 12
Classe: 1A7

Coiffeur/coiffeuse
Teken iemand die iemands haar knipt

Prestidigitateur/prestigitatrice
Teken iemand die goochelt

Nom:_____
Âge:_____
Classe:_____

COLORIAGE 'LES PROFESSIONS'

Danseur/danseuse de ballet
Teken iemand die ballet danst

Mécanicien/mécanicienne
Teken iemand die een auto repareert

62

Nom: Lenne
Âge: 12
Classe: 1A7

Coiffeur/coiffeuse
Teken iemand die iemands haar knipt

Prestidigitateur/prestigitatrice
Teken iemand die goochelt

Nom:_____
Âge:_____
Classe:_____

COLORIAGE 'LES PROFESSIONS'

Danseur/danseuse de ballet
Teken iemand die ballet danst

Mécanicien/mécanicienne
Teken iemand die een auto repareert

63

Nom: Bidde
Âge: 12
Classe: 1A 2

Coiffeur/coiffeuse
Teken iemand die iemands haar knipt

Prestidigitateur/prestigitatrice
Teken iemand die goochelt

Nom:_____
Âge: 2as
Classe:_____

COLORIAGE 'LES PROFESSIONS'

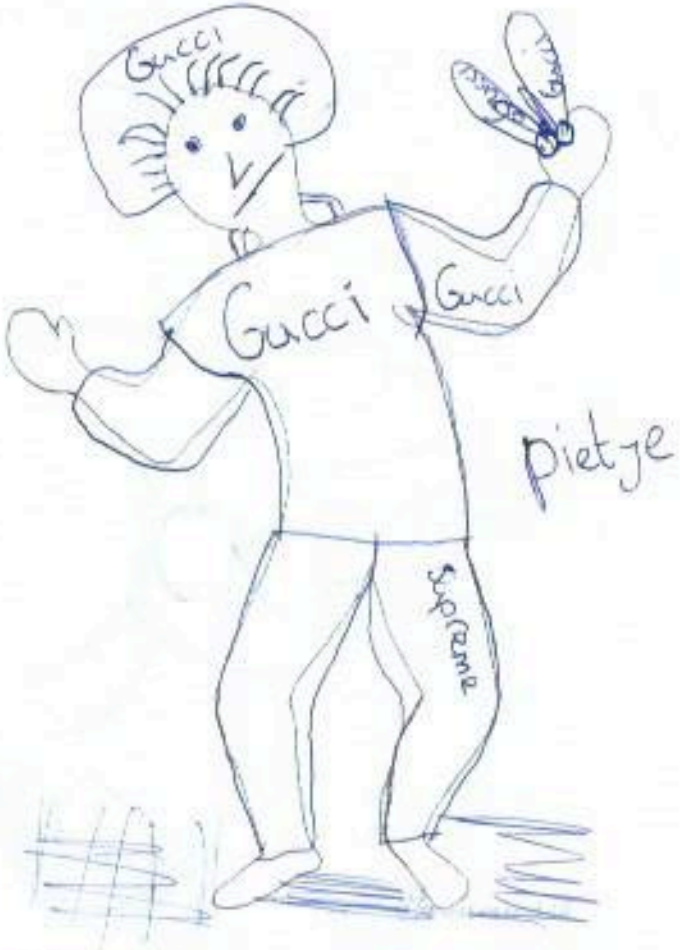
Danseur/danseuse de ballet
Teken iemand die ballet danst

Mécanicien/mécanicienne
Teken iemand die een auto repareert

Norm:_____
Age:_____
Classe:_____

Simon

Coiffeur/coiffeuse
Teken iemand die iemands haar knipt

Prestidigitateur/prestigitatrice
Teken iemand die goochelt

Nom: Jicco
Âge:
Classe:

COLORIAGE 'LES PROFESSIONS'

Danseur/danseuse de ballet
Teken iemand die ballet danst

Naam: Han

Mécanicien/mécanicienne
Teken iemand die een auto repareert

Naam: Jozef

Coiffeur/coiffeuse
Teken iemand die iemands haar knipt

Nom: Sicco
Âge:
Classe: 1A2

Prestidigitateur/prestigitatrice
Teken iemand die goochelt

Naam: gompie
= Noa

Nom: [illegible]
Âge: 12
Classe: 1A2

COLORIAGE 'LES PROFESSIONS'

Danseur/danseuse de ballet
Teken iemand die ballet danst

Mosaike

Mécanicien/mécanicienne
Teken iemand die een auto repareert

Bob

66

Nom:_____
Âge:_____
Classe:_____

Coiffeur/coiffeuse
Teken iemand die iemands haar knipt

Bernard

Prestidigitateur/prestigitatrice
Teken iemand die goochelt

Alberto

Saartje

Gert

Nom: Midr.
Âge: 12
Classe: 1a2

COLORIAGE 'LES PROFESSIONS'

Danseur/danseuse de ballet
Teken iemand die ballet danst

Mécanicien/mécanicienne
Teken iemand die een auto repareert

67

Nom: Mick
Âge: 12
Classe: 1a2

chantal

Coiffeur/coiffeuse
Teken iemand die iemands haar knipt

Prestidigitateur/prestigitatrice
Teken iemand die goochelt

Geke Pokemon

Nom: noortje De Wit
Âge: 12 jaar
Classe: 1A2

COLORIAGE 'LES PROFESSIONS'

Isabella

Danseur/danseuse de ballet
Teken iemand die ballet danst

Gert

Mécanicien/mécanicienne
Teken iemand die een auto repareert

68

Nom:_____
Âge:_____
Classe:_____

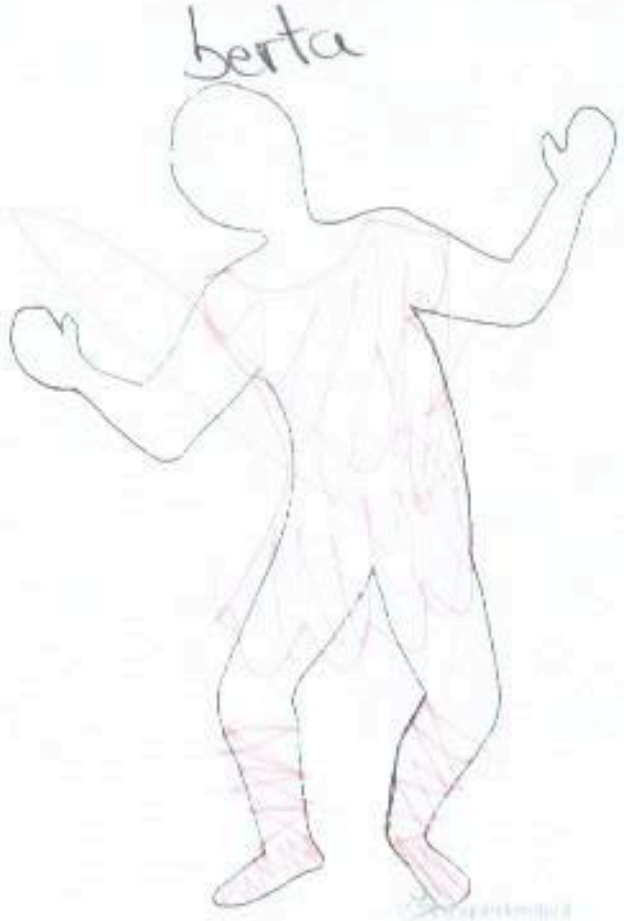
Coiffeur/coiffeuse
Teken iemand die iemands haar knipt

Prestidigitateur/prestigitatrice
Teken iemand die goochelt

Nom:_____
Âge:_____
Classe:_____

COLORIAGE 'LES PROFESSIONS'

Danseur/danseuse de ballet
Teken iemand die ballet danst

Mécanicien/mécanicienne
Teken iemand die een auto repareert

69

Nom: Lisa
Âge: 12
Classe: 1A2

Coiffeur/coiffeuse
Teken iemand die iemands haar knipt

Prestidigitateur/prestigitatrice
Teken iemand die goochelt

Nom: Elidie
Âge: 12
Classe: 1G1

COLORIAGE 'LES PROFESSIONS'

Danseur/danseuse de ballet
Teken iemand die ballet danst

Elise

70

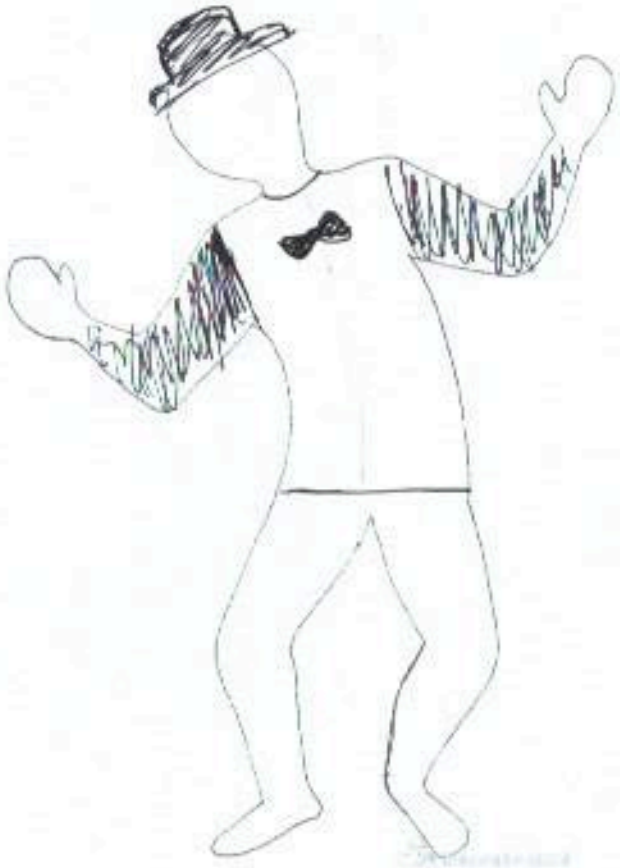
Mécanicien/mécanicienne
Teken iemand die een auto repareert

Mark

Nom:_____
Âge:_____
Classe:_____

Coiffeur/coiffeuse
Teken iemand die iemands haar knipt

Prestidigitateur/prestigitatrice
Teken iemand die goochelt

Nom: Elise Jean
Âge: 12
Classe: 1e1

Noriko Amira
21

COLORIAGE 'LES PROFESSIONS'

Danseur/danseuse de ballet
Teken iemand die ballet danst

Jean
41

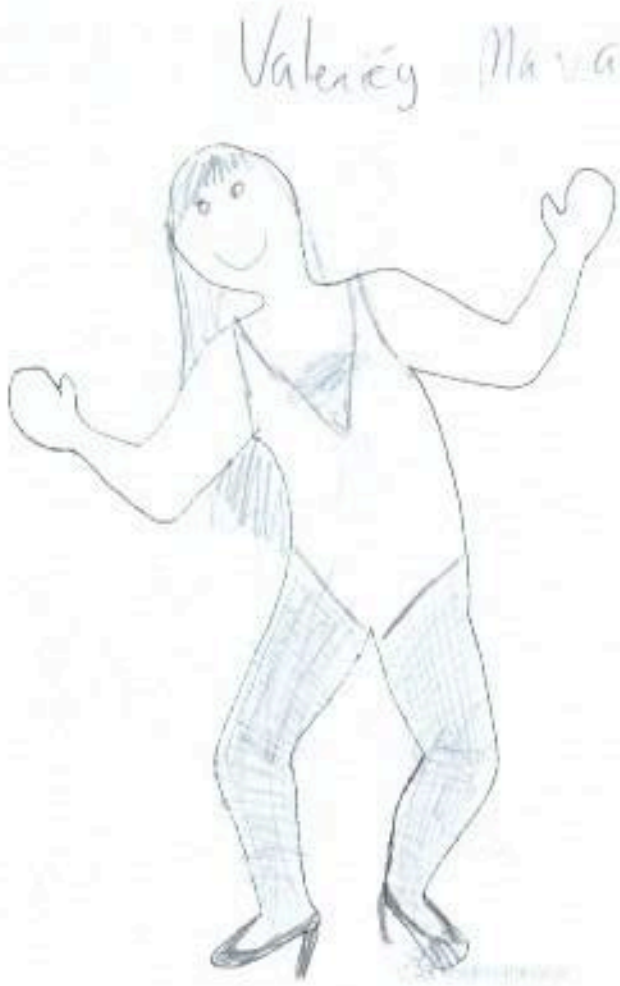
71

Mécanicien/mécanicienne
Teken iemand die een auto repareert

Nom:_____
Âge:_____
Classe:_____

Coiffeur/coiffeuse
Teken iemand die iemands haar knipt

Prestidigitateur/prestigitatrice
Teken iemand die goochelt

Nom: Christian Steve van Dijk
Âge: 12
Classe: 1G1

COLORIAGE 'LES PROFESSIONS'

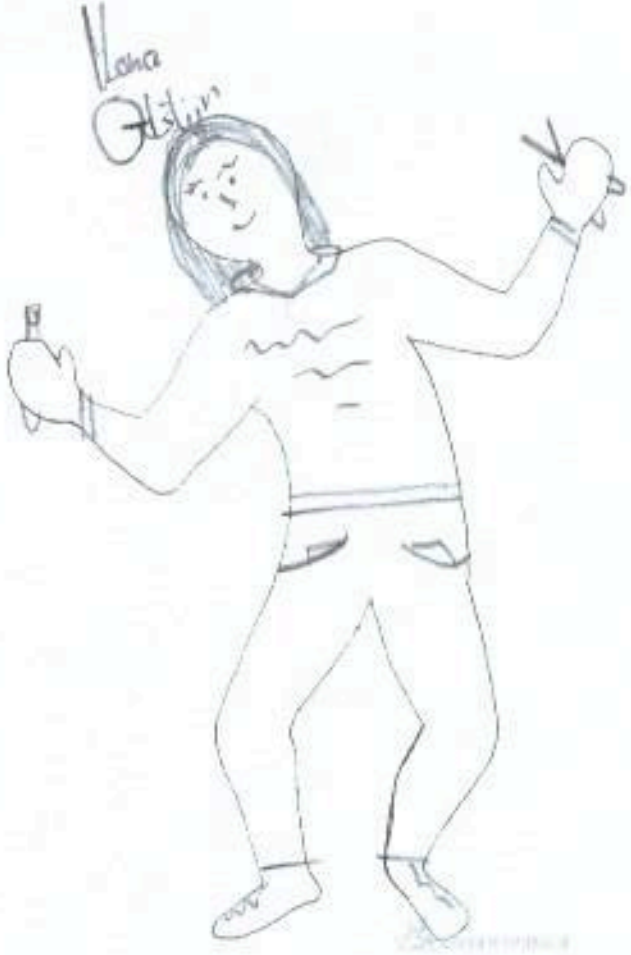
Danseur/danseuse de ballet
Teken iemand die ballet danst

Mécanicien/mécanicienne
Teken iemand die een auto repareert

72

Nom:_____
Age:_____
Classe:_____

Coiffeur/coiffeuse
Teken iemand die iemands haar knipt

Prestidigitateur/prestigitatrice
Teken iemand die goochelt

Nom: Senna
Âge: 12
Classe: 1G1

COLORIAGE 'LES PROFESSIONS'

Danseur/danseuse de ballet
Teken iemand die ballet danst

Angelina

Mécanicien/mécanicienne
Teken iemand die een auto repareert

Bob

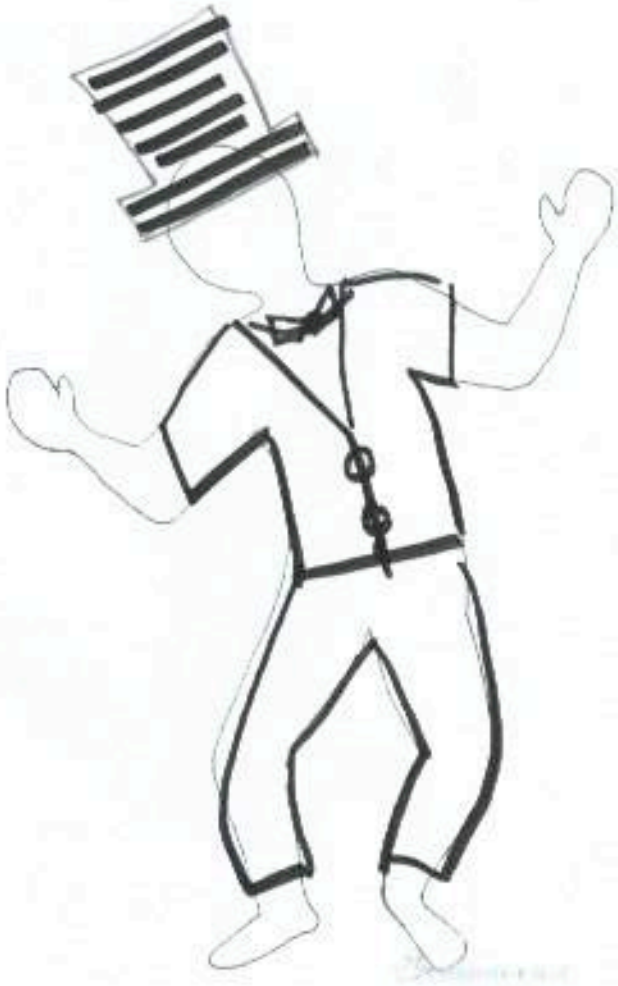
73

Nom: Senna
Age: 12
Classe: 1G1

Coiffeur/coiffeuse
Teken iemand die iemands haar knipt

Lisa

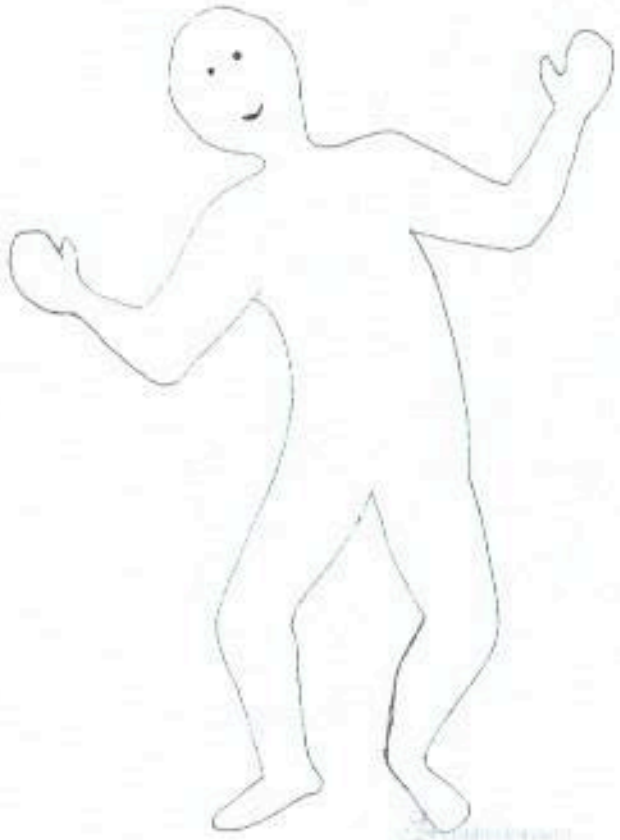

Prestidigitateur/prestigitatrice
Teken iemand die goochelt

Vincent

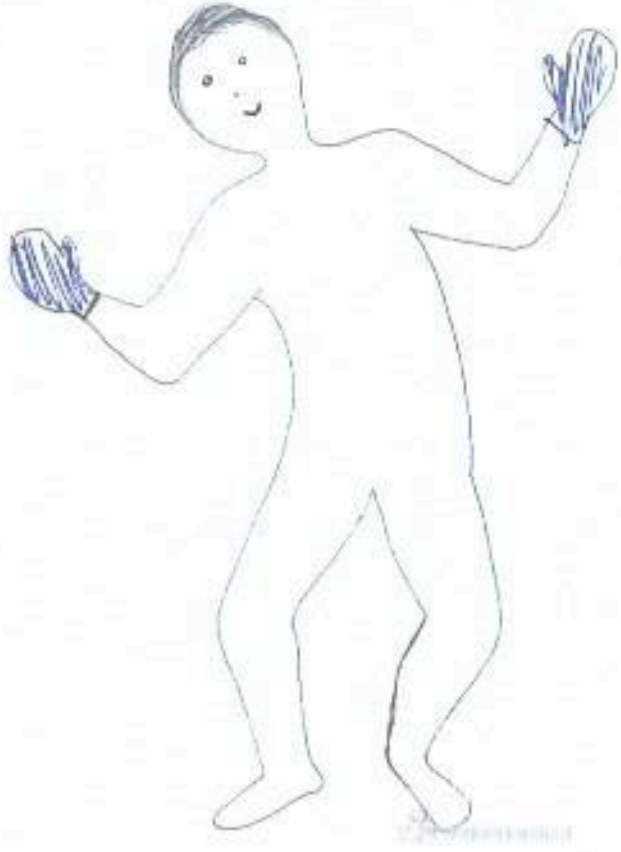
Nom: Esmée
Âge: 12
Classe: 7G1

COLORIAGE 'LES PROFESSIONS'

Danseur/danseuse de ballet
Teken iemand die ballet danst

Jasper

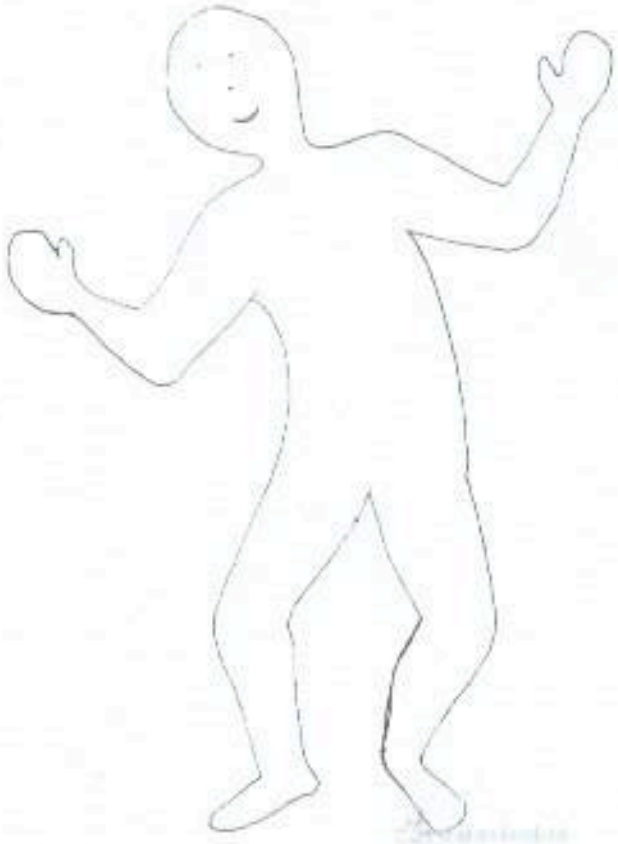

Mécanicien/mécanicienne
Teken iemand die een auto repareert

Automan!

74

Nom:_____
Âge:_____
Classe:_____

Coiffeur/coiffeuse
Teken iemand die iemands haar knipt

Lian

Prestidigitateur/prestigitatrice
Teken iemand die goochelt

Caroline

Nom: Emma
Âge: 13 jaar
Classe: 1G1

COLORIAGE 'LES PROFESSIONS'

Danseur/danseuse de ballet
Teken iemand die ballet danst

~~Angeline~~ Marlin

Mécanicien/mécanicienne
Teken iemand die een auto repareert

bas

75

Nom:_____
Âge:_____
Classe:_____

Coiffeur/coiffeuse
Teken iemand die iemands haar knipt

Prestidigitateur/prestigitatrice
Teken iemand die goochelt

Nom: Wietse
Âge: 13
Classe: 1G1

COLORIAGE 'LES PROFESSIONS'

Julieanne

Danseur/danseuse de ballet
Teken iemand die ballet danst

Joppe

Mécanicien/mécanicienne
Teken iemand die een auto repareert

76

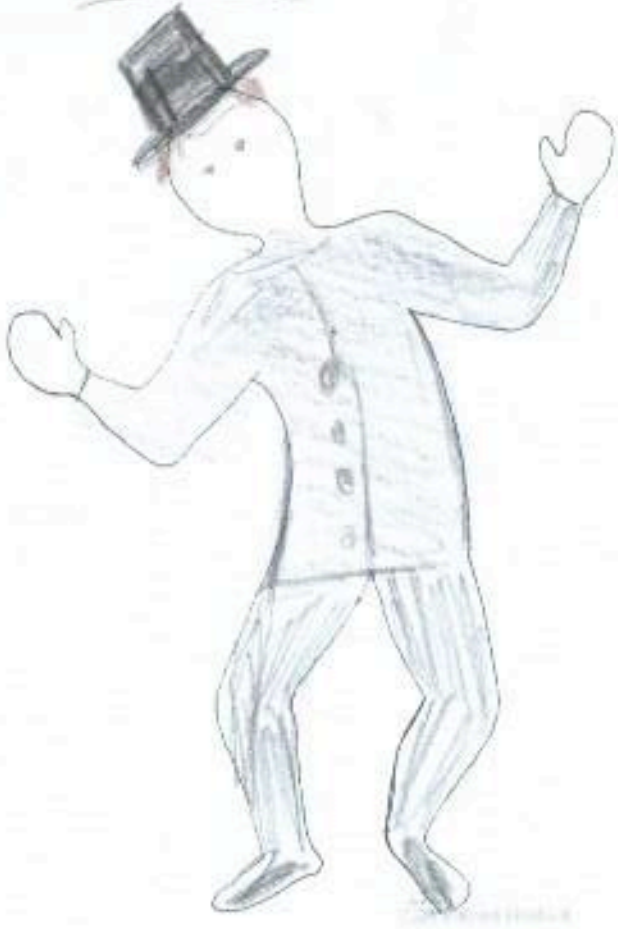
Nom: Wilke
Âge: 13
Classe: 1G

BOB!

Coiffeur/coiffeuse
Teken iemand die iemands haar knipt

Pieter

Prestidigitateur/prestigitatrice
Teken iemand die goochelt

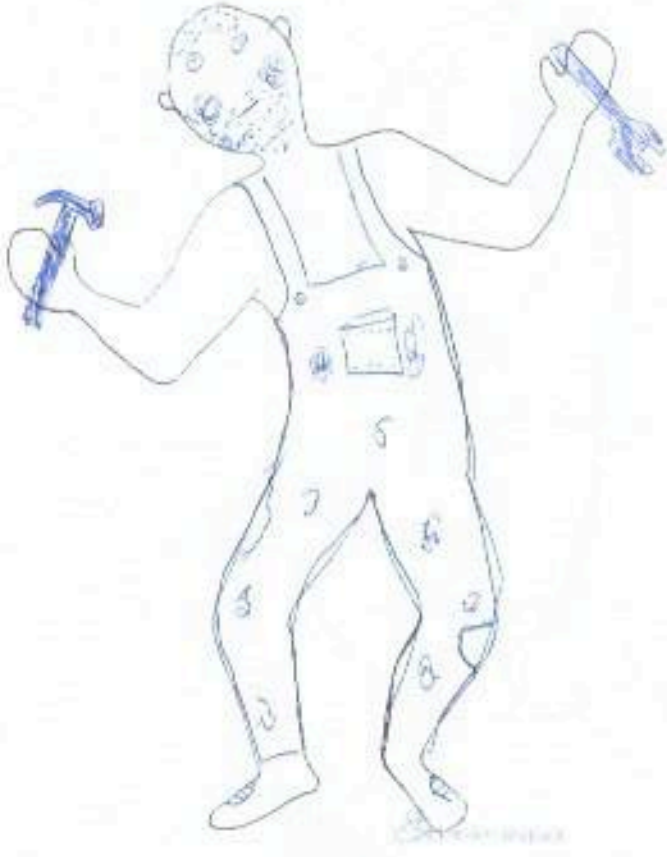
Nom: Lyn
Âge: 12
Classe: 1G1

COLORIAGE 'LES PROFESSIONS'

Danseur/danseuse de ballet
Teken iemand die ballet danst

Georgina

Mécanicien/mécanicienne
Teken iemand die een auto repareert

Bob

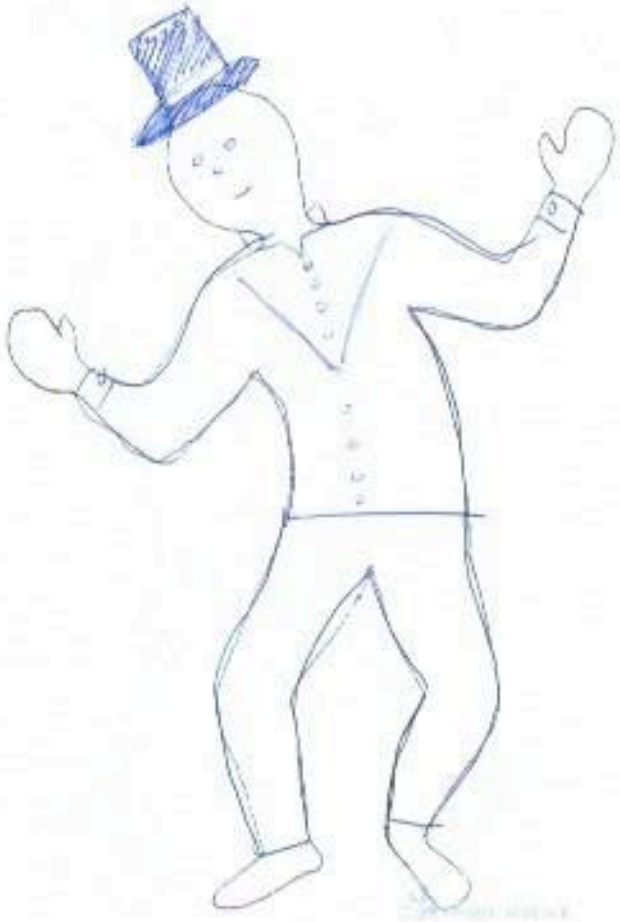
77

Nom:_____
Âge:_____
Classe:_____

Coiffeur/coiffeuse
Teken iemand die iemands haar knipt

Angélique

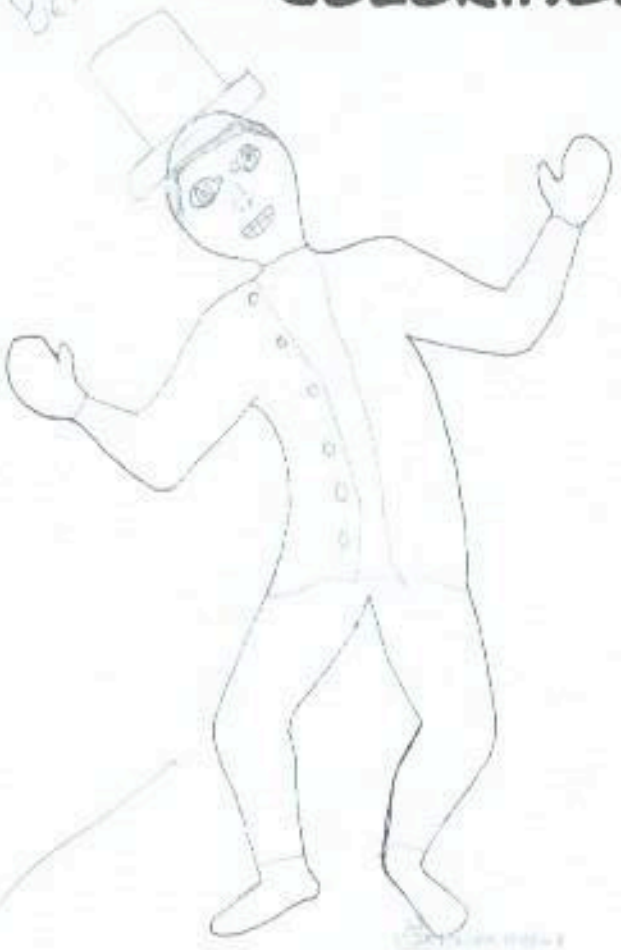

Prestidigitateur/prestigitatrice
Teken iemand die goochelt

Victor

Nom: Reine
Âge: 12
Classe: 1G1

COLORIAGE 'LES PROFESSIONS'

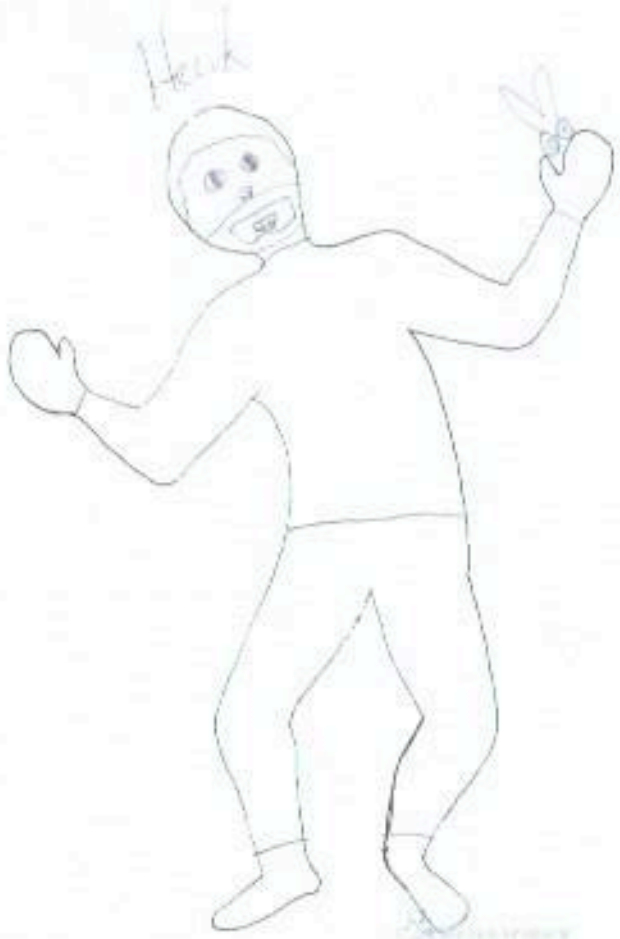
Danseur/danseuse de ballet
Teken iemand die ballet danst

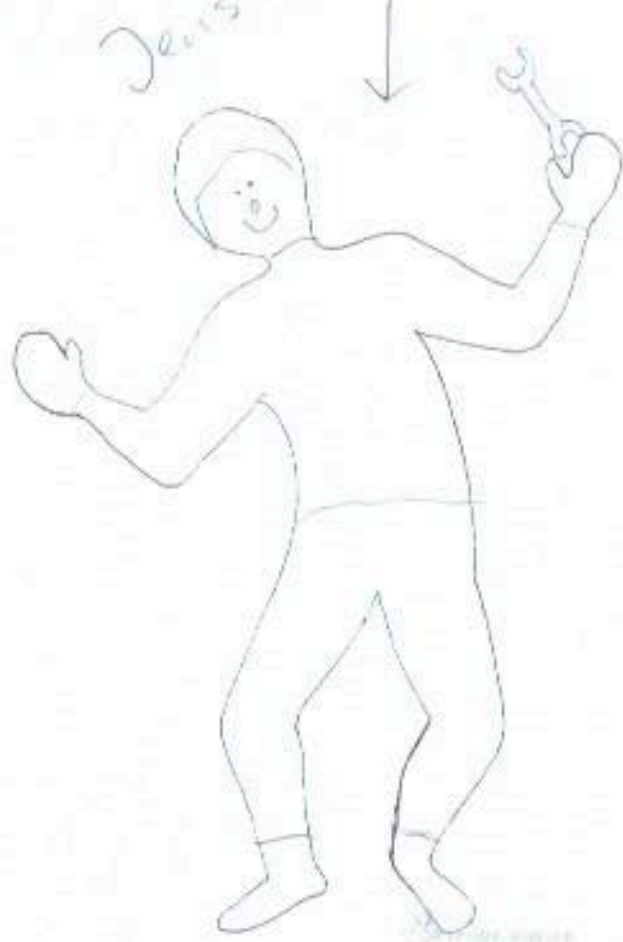
Mécanicien/mécanicienne
Teken iemand die een auto repareert

78

Nom:_____
Âge:_____
Classe:_____

Coiffeur/coiffeuse
Teken iemand die iemands haar knipt

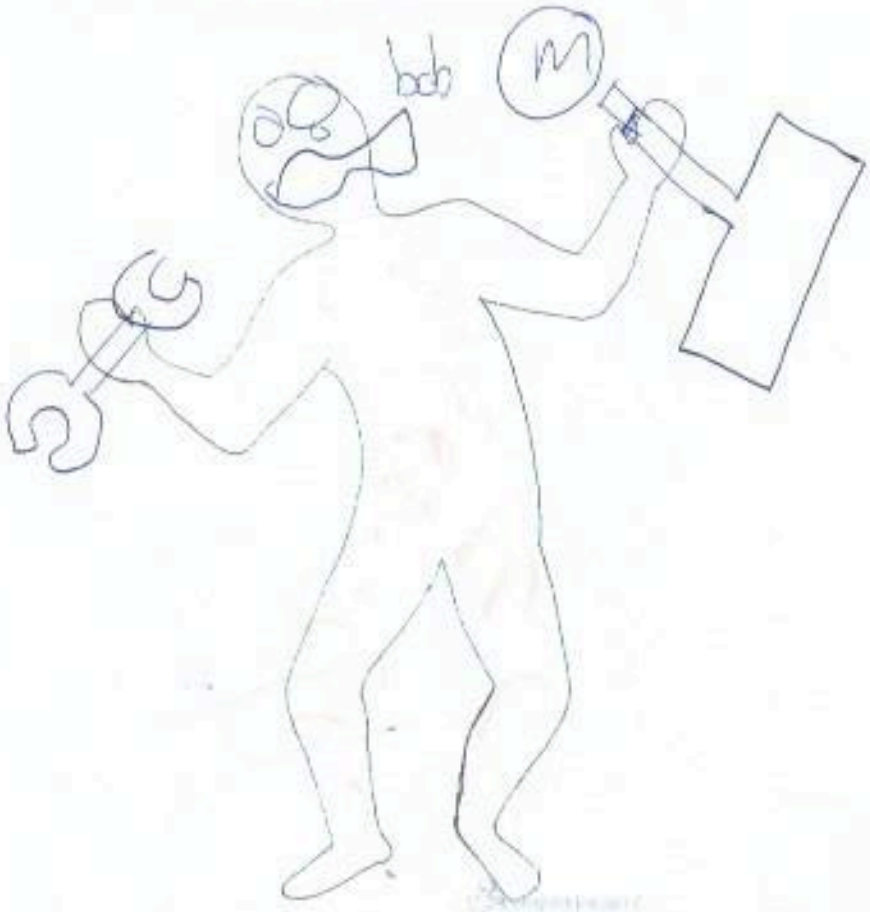
Prestidigitateur/prestigitatrice
Teken iemand die goochelt

Nom: Kat
Âge: 12
Classe: 1G

COLORIAGE 'LES PROFESSIONS'

Danseur/danseuse de ballet
Teken iemand die ballet danst

Mécanicien/mécanicienne
Teken iemand die een auto repareert

79

Nom:_____
Âge:_____
Classe:_____

Coiffeur/coiffeuse
Teken iemand die iemands haar knipt

Prestidigitateur/prestigitatrice
Teken iemand die goochelt

Nom: Caroline
Âge: _____
Classe: _____

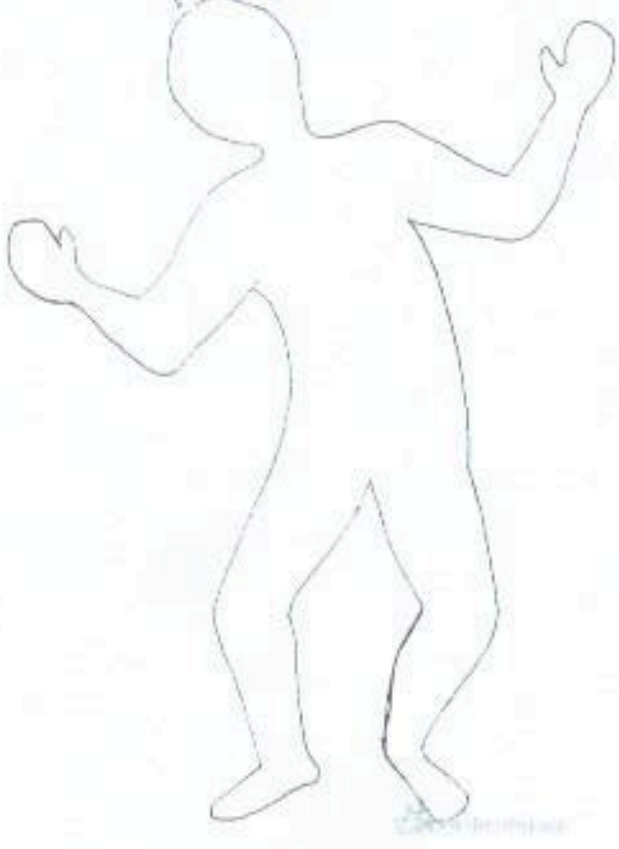
COLORIAGE 'LES PROFESSIONS'

JASPER

Danseur/danseuse de ballet
Teken iemand die ballet danst

Koen

Mécanicien/mécanicienne
Teken iemand die een auto repareert

Nom: Caroline
Age: 11
Classe: 161

Coiffeur/coiffeuse
Teken iemand die iemands haar knipt

Prestidigitateur/prestigitatrice
Teken iemand die goochelt

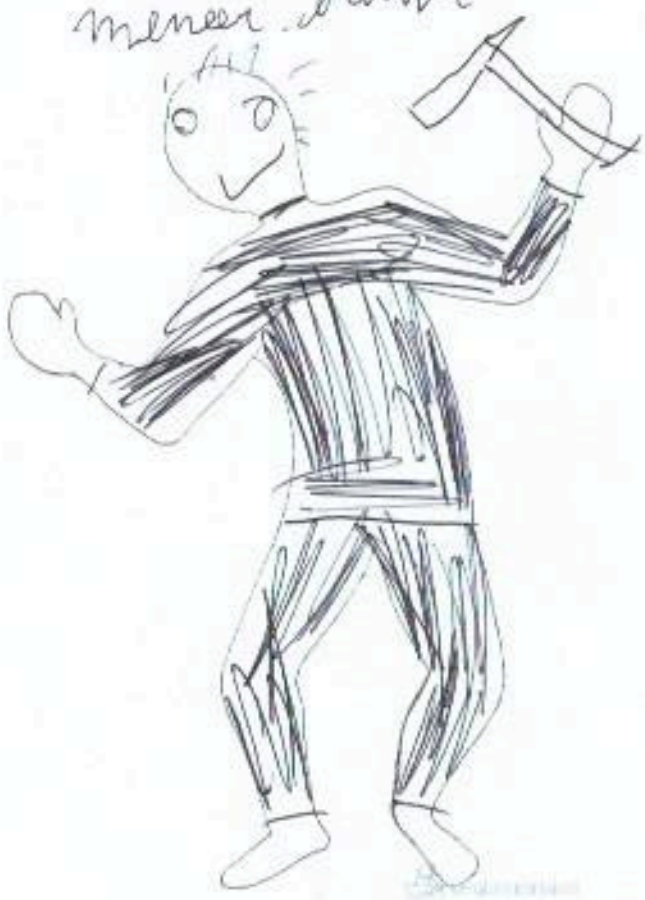

Nom: Gonnisch
Âge: 10
Classe: 101

COLORIAGE 'LES PROFESSIONS'

Danseur/danseuse de ballet
Teken iemand die ballet danst

Mécanicien/mécanicienne
Teken iemand die een auto repareert

https://docs.google.com/document/d/1RQq1sS02XHsjMU0vvL0mV4p0-f1MkTNHCTUjpyxoTzQ/edit

Nom: Yannick
Âge: 10
Classe: 1G1

Coiffeur/coiffeuse
Teken iemand die iemands haar knipt

Prestidigitateur/prestigitatrice
Teken iemand die goochelt

Nom:_____
Âge:_____
Classe:_____

COLORIAGE 'LES PROFESSIONS'

mientje

Danseur/danseuse de ballet
Teken iemand die ballet danst

Klaas

82

Mécanicien/mécanicienne
Teken iemand die een auto repareert

Nom:_____
Age:_____
Classe:_____

Gerard

Coiffeur/coiffeuse
Teken iemand die iemands haar knipt

Hans Klok

Prestidigitateur/prestigitatrice
Teken iemand die goochelt

Nom: NINJAX (Achilla)
Âge: 12
Classe: 1G1

COLORIAGE 'LES PROFESSIONS'

Julie von Aprotkinski

Danseur/danseuse de ballet
Teken iemand die ballet danst

Steve levenslust

83

Mécanicien/mécanicienne
Teken iemand die een auto repareert

Nom:_____
Âge:_____
Classe:_____

lisa de groen

Coiffeur/coiffeuse
Teken iemand die iemands haar knipt

Henk de steen

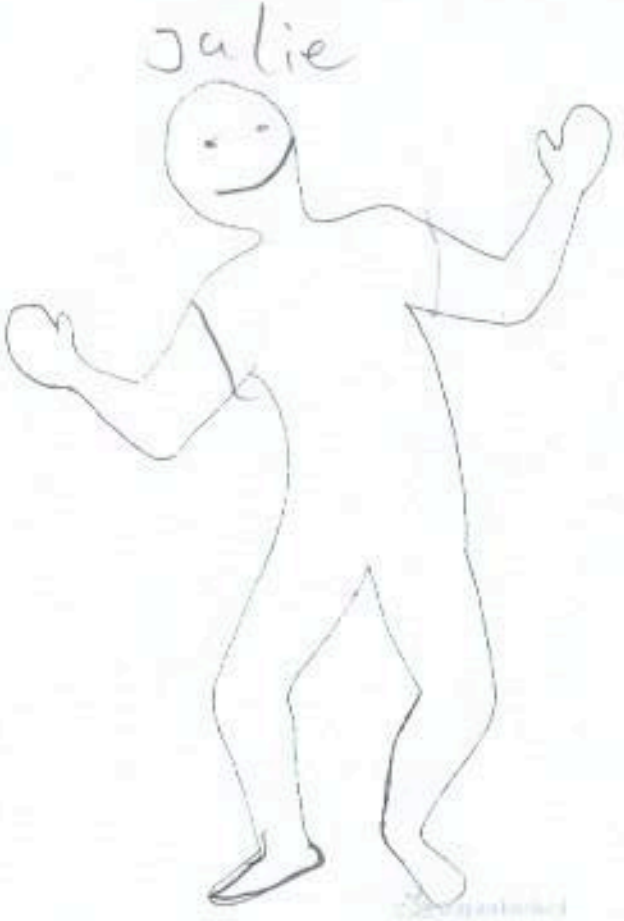

Prestidigitateur/prestigitatrice
Teken iemand die goochelt

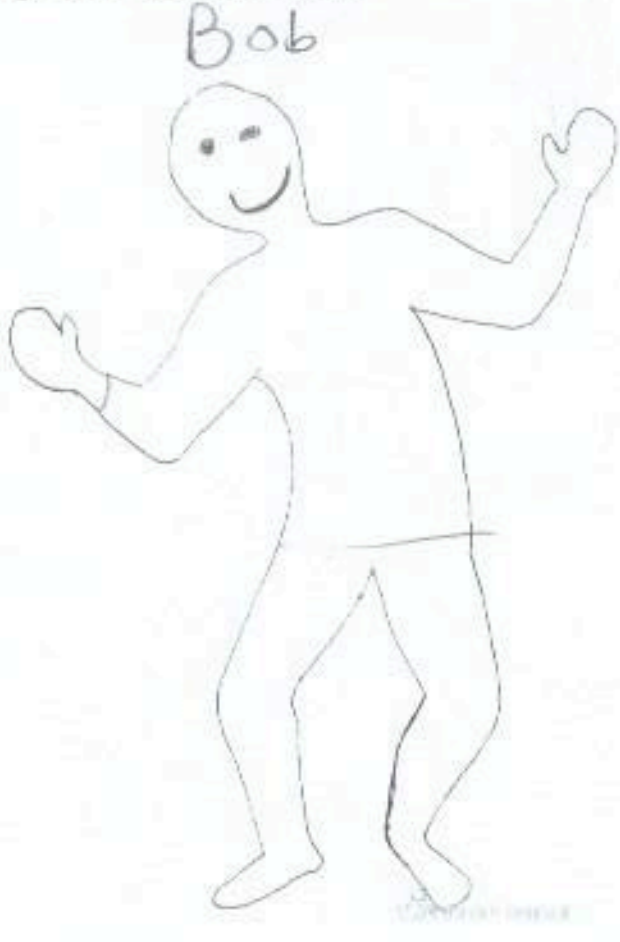
18-11

Nom: Menno
Âge: 11
Classe: 1G1

COLORIAGE 'LES PROFESSIONS'

Danseur/danseuse de ballet
Teken iemand die ballet danst

Mécanicien/mécanicienne
Teken iemand die een auto repareert

84

Nom: Merlo
Âge: 11
Classe: 1G1

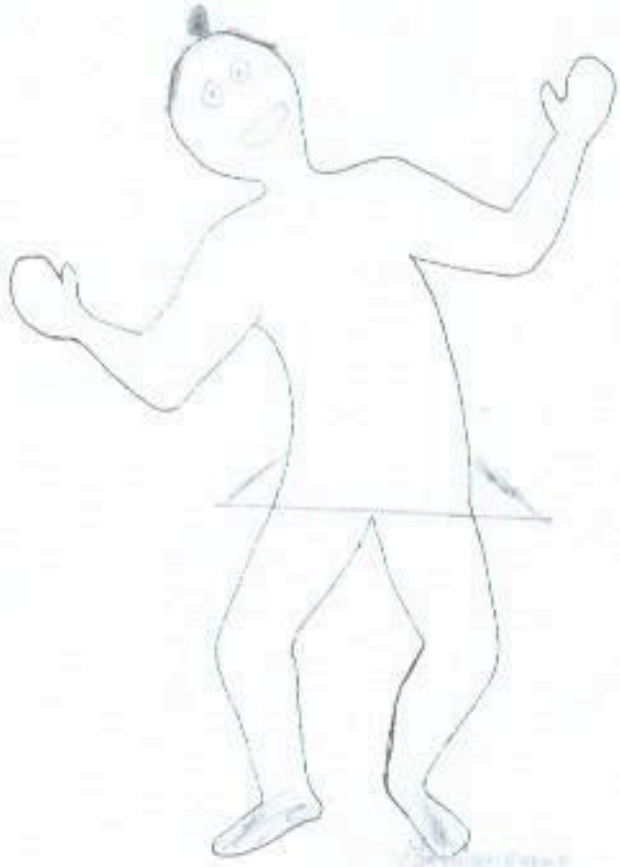
Coiffeur/coiffeuse
Teken iemand die iemands haar knipt

Prestidigitateur/prestigitatrice
Teken iemand die goochelt

Nom: Celine
Âge: 12
Classe: 1G1

COLORIAGE 'LES PROFESSIONS'

Danseur/danseuse de ballet Nina
Teken iemand die ballet danst

Mécanicien/mécanicienne bob
Teken iemand die een auto repareert

85

Nom: Simon
Âge: 12
Classe: 1G1

COLORIAGE 'LES PROFESSIONS'

Danseur/danseuse de ballet
Teken iemand die ballet danst

Mécanicien/mécanicienne
Teken iemand die een auto repareert

8 6

Nom:_____
Âge:_____
Classe:_____

Luigi Cognocia

Coiffeur/coiffeuse
Teken iemand die iemands haar knipt

de grote Hoed - in.

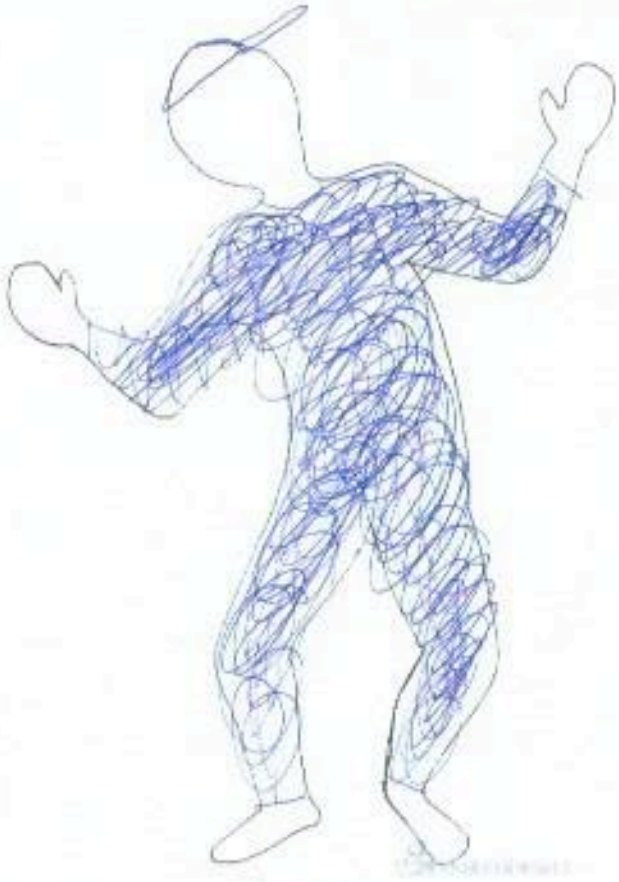
Prestidigitateur/prestigitatrice
Teken iemand die goochelt

Nom: Joy
Âge: 12
Classe: 1&1

COLORIAGE 'LES PROFESSIONS'

Danseur/danseuse de ballet
Teken iemand die ballet danst

Mécanicien/mécanicienne
Teken iemand die een auto repareert

87

Nom:_____
Âge:_____
Classe:_____

Coiffeur/coiffeuse
Teken iemand die iemands haar knipt

Prestidigitateur/prestigitatrice
Teken iemand die goochelt

Nom: Jasper
Âge: 9
Classe: 1G1

COLORIAGE 'LES PROFESSIONS'

Danseur/danseuse de ballet
Teken iemand die ballet danst

Mécanicien/mécanicienne
Teken iemand die een auto repareert

88

Nom:_____
Âge:_____
Classe:_____

Coiffeur/coiffeuse
Teken iemand die iemands haar knipt

Prestidigitateur/prestigitatrice
Teken iemand die goochelt

Nom: Jpe
Âge: 12
Classe: 1g1

COLORIAGE 'LES PROFESSIONS'

Jasper

Danseur/danseuse de ballet
Teken iemand die ballet danst

89

Henka

Mécanicien/mécanicienne
Teken iemand die een auto repareert

Nom:_____
Âge:_____
Classe:_____

Coiffeur/coiffeuse
Teken iemand die iemands haar knipt

Prestidigitateur/prestigitatrice
Teken iemand die goochelt

Nom: eline knispel
Âge: 11
Classe: 1G1

COLORIAGE 'LES PROFESSIONS'

Danseur/danseuse de ballet
Teken iemand die ballet danst

lola

Mécanicien/mécanicienne
Teken iemand die een auto repareert

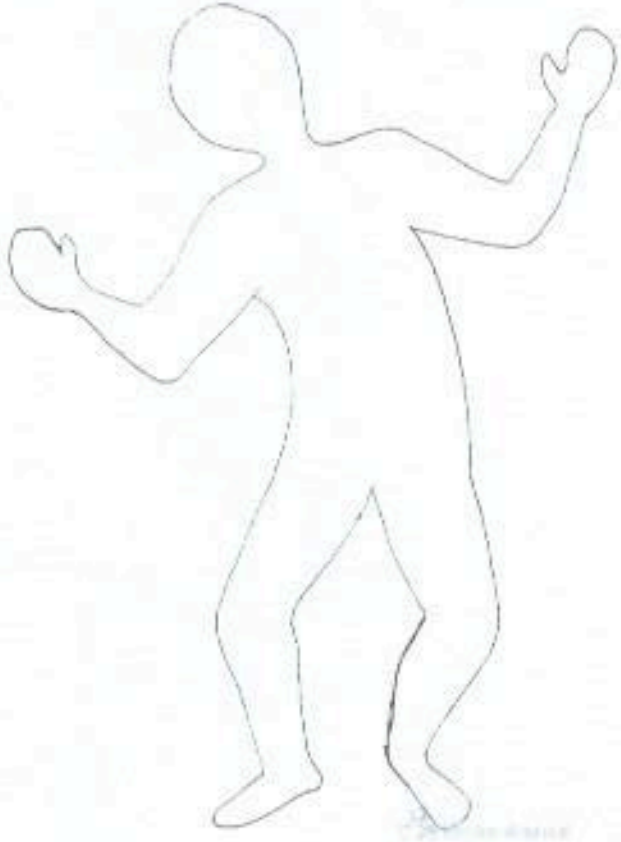
Peter

90

Nom:_____
Âge:_____
Classe:_____

Coiffeur/coiffeuse
Teken iemand die iemands haar knipt

Prestidigitateur/prestigitatrice
Teken iemand die goochelt

Bijlage 8
Plan van aanpak

Datum	**Plaats**	**Verwachte tijd**	**Wat**	**Wie**
10/07/18	School	5,5 uur	Workshops, bepalen onderwerp en gesprek begeleider.	Susana Arias en Anna van Delden
11/07/18	School	5,5 uur	Workshop, inleiding schrijven, bronnenonderzoek, gesprek begeleider.	Susana Arias en Anna van Delden
September	School/ thuis	2 uur	Deelvraag 1 *"Hoe is gendergelijkheid vastgelegd in de wet en op welke wijze hangt dit samen met de groeiende belangstelling voor genderneutraliteit?"*	Susana Arias en Anna van Delden
September	School/ thuis		Deelvraag 2 *"In hoeverre is er sprake van genderongelijkheid op internationaal niveau en in Nederland, Zweden en het Verenigd Koninkrijk?"*	Susana Arias en Anna van Delden
September	Thuis/ school	2 uur	Deelvraag 3 *"Wat zijn de oorzaken van genderongelijkheid?".*	Anna van Delden
September	Thuis/ school	1 uur	Deelvraag 4 *"Op welke manier speelt genderneutraal onderwijs een rol bij het bevorderen van gendergelijkheid?".*	Anna van Delden
September	Thuis/ school	3 uur	Deelvraag 5 *"Hoe wordt het bevorderen van gendergelijkheid toegepast in het Nederlandse en Zweedse onderwijssysteem?"*	Susana Arias en Anna van Delden
September	Thuis/ school	… uur	Overige deelvragen	Susana Arias en Anna van Delden
Oktober	Thuis/ school	… uur	Voor- / tegenstanders spreken + experts spreken.	Susana Arias en Anna van Delden
Oktober	Thuis/ school	… uur	Standpunten politieke partijen	Susana Arias en Anna van Delden
Oktober	Thuis/ school	… uur	Bronnenonderzoek + experts spreken.	Susana Arias en Anna van Delden
Oktober / november	Thuis/ school	… uur	Experiment bedenken en uitvoeren + uitwerken.	Susana Arias en Anna van Delden
November	Thuis/ school	… uur	Voor- en nadelen tegen elkaar opwegen.	Susana Arias en Anna van Delden
November/ december	Thuis/ school	… uur	Conclusie schrijven	Susana Arias en Anna van Delden

December	Thuis/ school	… uur	Definitieve afronding	Susana Arias en Anna van Delden
3 december	Thuis/ school	...	Inleveren voorlopige versie PWS	Susana Arias en Anna van Delden
December/ januari	Thuis/ school		Verbeteren kritiekpunten	Susana Arias en Anna van Delden
14 januari	School	/	INLEVEREN	Susana Arias en Anna van Delden
Januari	Thuis/ school		Presentatie profielwerkstuk-avond voorbereiden.	Susana Arias en Anna van Delden
30 januari	School		Profielwerkstuk-avond	Susana Arias en Anna van Delden

Bijlage 9 Logboek

Datum	**Wat ging er goed? Wat kan er beter?**	**Verrichte werkzaamheden**	**Tijd besteed**	**Plaats**	**Wie**
10/07/18	Het overleg over samenwerking en het onderzoek gingen goed.	Workshops gevolgd, start bronnenonderzoek	5,5 uur	Comenius College	Susana Arias en Anna van Delden
11/07/18	De vorderingen die we hebben gemaakt gingen goed, maar het afbakenen van het kader waarbinnen we willen onderzoeken was nog lastig.	Workshop gevolgd, plan van aanpak gemaakt, aan de inleiding gewerkt, bronnenonderzoek	4,5 uur	Comenius College	Susana Arias en Anna van Delden
7/09/18		Bronnenonderzoek	1 uur	Thuis	Susana Arias
11/09/18		Zo veel mogelijk informatie verzameld.	1 uur	Thuis	Anna van Delden
12/09/18	Gemotiveerd gewerkt, informatie gevonden die ik zocht.	TedTalks gekeken, bronnenonderzoek deelvragen bijgewerkt.	2 uur	Thuis	Susana Arias
13/09/18	Goed overleg en heldere afspraken gemaakt.	Onderzoeksvraag gespecificeerd, plan van aanpak gemaakt/bijgewerkt en gesprek begeleider voorbereid.	2 uur	Op school	Susana Arias en Anna van Delden
15/09/18	Veel contactpersonen gezocht.	Gewerkt aan deelvraag 4.	3 uur	Thuis	Anna van Delden
14/09/18	Goed overleg gehad over het begeleidings-proces en duidelijk gekregen waar we aan moeten gaan werken.	Gesprek begeleider.	1 uur	Op school	Susana Arias, Anna van Delden en begeleider
17/09/18	Goed overzichtelijk gewerkt, contact gezocht met professionals.	Contact gezocht met *the equality ombudsman*, gewerkt aan deelvraag 4.	1 uur	Thuis	Anna van Delden
19/09/18		Contact gezocht met de doorverwijzing van *the equality ombudsman*,	2 uur	Thuis	Anna van Delden

		gewerkt aan deelvraag 4. Verder contact gezocht met gender equality agency.			
20/09/18	Na even zoeken vond ik de informatie die ik zocht	Gewerkt aan deelvraag 5: emancipatiebeleid onderwijs in Nederland.	1 uur	Thuis	Susana Arias
21/09/18		Gewerkt aan deelvraag 5: emancipatiebeleid onderwijs in Nederland.	1,5 uur	Thuis	Susana Arias
25/09/18		PWS-middag op school: gewerkt aan deelvragen.	2 uur	School	Susana Arias en Anna van Delden
25/09/18		Gewerkt aan deelvraag 5: emancipatiebeleid onderwijs in Nederland.	1 uur	Bibliotheek	Susana Arias
25/09/18		Gewerkt aan deelvraag 4.	3 uur	Thuis	Anna van Delden
2/10/18		Gewerkt aan deelvraag 5: emancipatiebeleid onderwijs in Nederland en contact gezocht voor interviews.	1 uur	Bibliotheek	Susana Arias
2/10/18	Geen contact kunnen krijgen met zweedse school.	Reactie ontvangen Zweedse kleuterschool en deze verwerkt.	30 minuten	Thuis	Anna van Delden
7/10/18		Gewerkt aan deelvraag 5: emancipatiebeleid onderwijs in Nederland.	1 uur	Thuis	Susana Arias
7/10/18	Contact gezocht met experts.	Gewerkt aan deelvraag 4, *Swedish National Agency for education* gemailt.	2 uur	Thuis	Anna van Delden
10/10/18	Contact met experts.	Reactie ontvangen en uitgewerkt. Gewerkt aan deelvraag 1 en 4.	2 uur	Thuis	Anna van Delden
11/10/18	Contact gezocht met experts.	Gewerkt aan deelvraag 1 en 4.	3 uur	Thuis	Anna van Delden
11/10/18		Gewerkt aan deelvraag 5: emancipatiebeleid onderwijs in Nederland.	1 uur	Thuis	Susana Arias
12/10/18	Geconcentreerd gewerkt.	Gewerkt aan deelvraag 1.	3 uur	Thuis	Anna van Delden
14/10/18		Gewerkt aan deelvraag 1.	1 uur	Thuis	Anna van Delden

14/10/18	Overleg met Anna via whatsapp ging goed!	Gewerkt aan deelvraag 2,4 en 5.	4 uur	Thuis	Susana Arias
27/10/18	Goed overzicht gemaakt.	Gewerkt aan deelvraag 1 (waarom hokjesdenken goed is).	2 uur	Kantoor	Anna van Delden
28/10/18		Gewerkt aan deelvraag 2.	2 uur	Thuis	Susana Arias
28/10/18	Goede informatie gevonden.	Documentaires gekeken over onderwerp (‘no more boys and girls’).	1 uur	Kantoor	Anna van Delden
29/10/18		Gewerkt aan deelvraag 2 en 5 + documentaire gekeken.	3 uur	Thuis	Susana Arias
29/10/18	Goed informatie verwerkt.	Gewerkt aan deelvraag 1, documentaires afgekeken.	4 uur	Thuis	Anna van Delden
30/10/18		Gewerkt aan deelvraag 5.	1 uur	Thuis	Susana Arias
01/11/18	Contact gezocht met de heer Wigboldus (Radboud Universiteit)	Gewerkt aan deelvraag 1, deze zo ver mogelijk afgemaakt. Ook een to-do lijst gemaakt voor alles wat we vóór onze afgesproken deadline af willen hebben.	1 uur	Thuis	Anna van Delden
02/11/18	Contact gezocht met Gijs Bijlstra	Gewerkt aan deelvraag 1.	2 uur	Thuis	Anna van Delden
02/11/18		Gewerkt aan deelvraag 5.	2 uur	Thuis	Susana Arias
04/11/18		Gewerkt aan hele PWS. Zo veel mogelijk afgemaakt.	2 uur	Thuis	Anna van Delden
04/11/18	Contact gezocht met psycholoog en goed overleg.	Samen alles doorgelopen, lijst gemaakt met wat we nog moeten doen.	2,5 uur	Anna’s huis	Anna van Delden en Susana Arias
07/11/18		Voorbereiden experiment, deelvragen 2, 3 en 5.	3 uur	Thuis	Susana Arias
07/11/18		Gewerkt aan het afronden van een aantal deelvragen. Gegevens uit de documentaire verwerkt in deelvragen.	2 uur	Thuis	Anna van Delden
08/11/18		Gewerkt aan het afronden van een aantal deelvragen. Gegevens uit de documentaire verwerkt in deelvragen.	2 uur	Thuis	Anna van Delden
08/11/18		Overleg gehad met PWS-begeleider. Alles wat	1 uur	School	Susana Arias, Anna van

		we tot nu toe hebben aan haar gegeven.			Delden en begeleider
09/11/18		Experiment gedaan op Paulusschool Hilversum.	2 uur	Paulusschool	Anna van Delden en Susana Arias
26/11/18		Voorbereiden onderzoek eerste klassen.	1 uur	Thuis	Susana Arias
27/11/18	Weer een goed overzicht gemaakt van wat we nog moeten doen voordat we ons PWS moeten inleveren.	Op school gewerkt aan PWS.	2 uur	School	Anna van Delden en Susana Arias
27/11/18		Gewerkt aan deelvraag 4; beleid in Zweden.	3 uur	Thuis	Anna van Delden
27/11/18		Gewerkt aan deelvraag 5:	1 uur	Thuis	Susana Arias
28/11/18		Uitgevoerd experiment in eerste klassen.	1 uur	School	Anna van Delden en Susana Arias
29/11/18		Uitwerken gegevens experimenten.	2 uur	Bij Anna thuis	Anna van Delden en Susana Arias
29/11/18		Experiment tabellen en conclusie, deelvraag 2.	4 uur	Thuis	Susana Arias
30/11/18		Gewerkt aan deelvraag 4.	1 uur	Thuis	Anna van Delden
1/12/18		Deelvraag 2.	1 uur	Thuis	Susana Arias
2/12/18		Deelvraag 2 en deelvraag 3.	1 uur	Thuis	Susana Arias
2/12/18		Gewerkt aan deelvraag 4.	2 uur	Thuis	Anna van Delden
2/12/18		Alles doorgenomen.	2 uur	Bij Anna thuis	Susana Arias en Anna van Delden
2/12/18		Zoveel mogelijk afgerond en voorlopige PWS klaargemaakt om in te leveren.	2 uur	Thuis	Anna van Delden
21/12/18		Gesprek gehad met begeleider Erna van Zwol over het voorlopige PWS.	1 uur	Op school	Susana Arias, Anna van Delden en mevrouw van Zwol

31/12/18	Goed de kritiek op het voorlopige PWS gebruikt voor het officiële PWS.	Plan gemaakt voor het verwerken van de verbeterpunten, het afronden van PWS en taken hiervoor verdeeld.	2 uur	Café	Susana Arias en Anna van Delden
2/01/19		Gewerkt aan deelvraag 1.	2 uur	Thuis	Anna van Delden
3/01/19	Ik vond het lastig om nieuwe bronnen te vinden om informatie te zoeken, veel van de bronnen hadden wij immers eerder al een keer gebruikt.	Gewerkt aan deelvraag 1 en 5.	5 uur	Thuis	Susana Arias
3/01/19		Gewerkt aan deelvraag 1 en 2.	5 uur	Thuis	Anna van Delden
5/01/19	Goede concentratie.	Gewerkt aan deelvraag 3.	5 uur	Thuis	Susana Arias
5/01/19	Goede structuur erin gekregen.	Gewerkt aan deelvraag 1, 2, 3, 4, en 5 + alles gecheckt.	5 uur	Thuis	Anna van Delden
8/01/19		Gewerkt aan het afronden van PWS.	1 uur	School	Anna van Delden en Susana Arias
9/01/19	Goed overleg gehad	Gewerkt aan hoofdstuk 6 en conclusie	2,5 uur	Bibliotheek	Anna van Delden en Susana Arias
9/01/19		Gewerkt aan de conclusie en eigen mening	0,5 uur	Thuis	Anna van Delden
11/01/19		Gewerkt aan conclusie en profielwerkstuk doorgelezen	1 uur	Thuis	Susana Arias
11/01/19		Begin aan afronding profielwerkstuk	3 uur	Bij Susana thuis	Anna van Delden en Susana Arias
12/01/19		Opmaak bijwerken, conclusie schrijven	1 uur	Thuis	Susana Arias
12/01/19	Goede samenwerking en hele leuke afronding van het PWS.	Hele profielwerkstuk afgerond.	6 uur	Bij Anna thuis	Anna van Delden en Susana Arias

Anna van Delden 101 uur
Susana Arias 88 uur

Bijlage 10
Reflectie

Op het moment dat wij een onderwerp moesten kiezen voor ons profielwerkstuk hadden wij net een onderzoek afgerond voor het vak maatschappijwetenschappen. Dit onderzoek ging over genderneutraal taalgebruik. Om meer over dit onderwerp te weten te komen besloten wij ook voor ons profielwerkstuk een onderwerp te kiezen dat te maken had met genderneutraliteit. Ditmaal kozen wij voor het onderwerp genderneutraal onderwijs omdat wij graag meer wilde leren over genderneutraliteit op een ander terrein, namelijk onderwijs.

Waar we mee begonnen

Wij begonnen ons profielwerkstuk met het verzamelen van veel informatie om ons onderwerp te kunnen specificeren. In het begin hadden we moeite met het afbakenen van de informatie die wij gebruikten aangezien er met het onderwerp genderneutraal onderwijs alle kanten op kan worden gegaan. Om dit makkelijker te maken stelden wij algemene hoofd- en deelvragen op die wij later nog konden bijscherpen. Daarna maakten we een planning en verdeelden wij de taken. Dit verliep erg soepel.

Het proces

Ook tijdens het proces was het soms moeilijk om de rode draad in ons profielwerkstuk te houden. We kwamen er ook achter dat het vinden van bronnen op het internet en in boeken over genderneutraliteit soms erg lastig was, omdat genderneutraliteit een redelijk recent onderwerp is en er nog niet veel literatuur over geschreven is. Daarom besloten wij contact te zoeken met mensen die ons met ons onderzoek konden helpen. Dit ging erg goed, de contactpersonen reageerden snel en konden ons goed opweg brengen. Ondertussen hielden wij nauw contact met onze begeleider en spraken wij met haar over onze voortgang.

Experiment

Om het literatuuronderzoek dat wij al gedaan hadden concreter te maken en dichter bij onszelf te brengen, besloten wij ook een experiment te doen op twee verschillende scholen. Het was erg leuk om ons onderwerp nu ook de praktijk te zien. Hoewel ons onderzoek kleinschalig is, denken wij wel dat het een bijdrage levert aan ons profielwerkstuk. En hebben wij veel geleerd over hoe je zelf een experiment uitvoert.

Voorlopige versie

Begin december leverden wij de voorlopige versie van ons profielwerkstuk in bij onze begeleider. Enkele weken later hadden wij een gesprek met haar over de inhoud van ons werkstuk. Er bleek dat we nog veel werk moesten verrichten en dat de rode draad er nog niet in zat. In de vakantie spraken wij daarom met elkaar af om een nieuwe planning te maken en om op een rijtje te zetten wat er allemaal nog gedaan moest worden. We konden veel met de verbeterpunten die onze begeleider ons had meegegeven. In de vakantie hebben wij er dan ook hard aan gewerkt om ons profielwerkstuk af te ronden. Gedurende het hele proces hielden wij met de begeleider en met elkaar goed contact en overleg om uiteindelijk een zo goed mogelijk resultaat te leveren.

Bijlage 11
GENDERNEUTRAAL TAALGEBRUIK
Onderzoek doen

Maatschappijwetenschappen tertiaal 2 5 VWO
27-03’18

Anna van Delden en Susana Arias

WAT IS GENDERNEUTRALITEIT?

Gender: De verzameling eigenschappen, gedragingen en rollenpatronen die een maatschappij voor elk geslacht heeft bepaald.[1]

Genderidentiteit: Iemands persoonlijke beleving van zijn/haar/hen gender.[2]

Genderexpressie: Hoe iemand zijn/haar/hen gender uit. [3]

Genderneutraal/sekseneutraal: Geen onderscheid makend tussen de seksen en de daaraan toegeschreven eigenschappen, gedragingen en voorkeuren:
'een genderneutraal toilet te gebruiken door vrouwen, mannen en transgenders'[4]

Transgender: mensen die zich niet, of niet helemaal, thuis voelen in de geslachtsrol die past bij de uiterlijke geslachtskenmerken die ze bij hun geboorte hebben meegekregen.[5]

De officiële benaming voor dit verschijnsel is **genderdysforie**[6]. Genderdysforie is het diepe gevoel van onbehagen dat iemand ervaart als geboortegeslacht en genderidentiteit niet overeenkomen. Het is door de WereldGezondheidsOrganisatie (WHO) aangeduid als een aandoening in medische zin.

Non-binair: Een non-binair persoon is iemand die zich niet thuis voelt in de binaire gendercategorieën man of vrouw en zich beter voelt bij een andere, niet-binaire, genderidentiteit. [7]

GENDERNEUTRALITEIT IN HET NIEUWS/ DE ACTUALITEIT

[1] Gay-Straight Alliance Netwerk (2018). *Begrippenlijst: Gender.* Geraadpleegd op 9 januari 2018. Via: https://www.gsanetwerk.nl/begrippenlijst/

[2] Gay-Straight Alliance Netwerk (2018). *Begrippenlijst: Genderidentiteit.* Geraadpleegd op 9 januari 2018. Via: https://www.gsanetwerk.nl/begrippenlijst/

[3] Gay-Straight Alliance Netwerk (2018). *Begrippenlijst: Genderexpressie.* Geraadpleegd op 9 januari 2018. Via: https://www.gsanetwerk.nl/begrippenlijst/

[4] Van Dale Uitgevers (2018). *Betekenis 'genderneutraal'.* Geraadpleegd op 9 januari 2018 via: http://www.vandale.nl/gratis-woordenboek/nederlands/betekenis/genderneutraal

[5] Vereniging genderdiversiteit (2018). *Wat zijn transgender mensen?* Geraadpleegd op 29 januari 2018. Via: https://www.vereniging-genderdiversiteit.nl/wat-zijn-transgender-mensen/

[6] VUmc (2018). *Wat is genderdysforie?* Geraadpleegd op 29 januari 2018. https://www.vumc.nl/afdelingen/zorgcentrum-voor-gender/algemeen/genderdysforie/

[7] Transgender infopunt (2018). *Non-binair.* Geraadpleegd op 14 februari 2018. https://transgenderinfo.be/m/identiteit/variaties/non-binair/

- *Nog een plan van Rutte III: genderneutrale overheden*. (Elsevier) [8]
  'Het kabinet Rutte III (VVD, CDA, D66, ChristenUnie) wil dat alle overheden zoveel mogelijk genderneutraal te werk gaan.'
  'Artikel 1 van de grondwet moet worden aangevuld, daarin moet worden opgenomen dat discriminatie op basis van een handicap of seksuele oriëntatie niet meer mag.'
  'Het is ook de bedoeling dat provincies en het Rijk niet zomaar gaan vragen naar geslacht als dat niet nodig is.'

- *NS vervangt 'dames en heren' door reizigers*. (NRC Handelsblad) [9]
  'Als op 10 december de nieuwe dienstregeling ingaat, gebruikt de NS niet meer 'beste dames en heren' als begin van een omroepbericht. Die aanhef wordt vervangen door 'beste reizigers''.
  'Topman Roger van Boxtel van de NS in een verklaring over de wijziging: 'Een kleine wijziging, maar tegelijkertijd is het toch ook heel logisch om onze reizigers aan te spreken met wat ze voor ons zijn? Namelijk beste reizigers. Onze mensen op de trein willen graag dat iedereen zich welkom voelt.'

- *Hema kiest voor genderneutrale kinderkleding: 'jongen' en 'meisje' verdwijnen van labels.* (Volkskrant)[10]
  'Hema schrapt als eerste Nederlandse winkelketen alle geslachtsaanduidingen van kinderkleding. Vanaf eind dit jaar verdwijnen 'jongen' en 'meisje' van Hema's verpakkingen en kledinglabels.'

- *Genderneutrale toiletten in het Stedelijk en Rijksmuseum.* (Het Parool) [11]
  'In navolging van het Amsterdamse stadhuis, Amsterdam Museum en de UvA krijgt het Stedelijk Museum over een maand een genderneutraal toilet. Het Rijksmuseum volgt later dit jaar of volgend jaar.'
  'Het Rijksmuseum wil een 'inclusief' museum zijn, waar iedereen zich welkom voelt, aldus de woordvoerder.'

GENDERNEUTRAAL TAALGEBRUIK

[8] Reijner, T. (2017). Elsevier: *Nog een plan van Rutte III: genderneutrale overheden*. Geraadpleegd op 21 januari 2018 via https://www.elsevierweekblad.nl/nederland/achtergrond/2017/10/rutte-iii-overheden-moeten-genderneutraal-te-werk-547415/
[9] Bolle, J. (2017). NRC Handelsblad: *NS vervangt 'dames en heren' door reizigers*. Geraadpleegd op 21 januari 2018 via https://www.nrc.nl/nieuws/2017/07/28/ns-vervangt-dames-en-heren-door-reizigers-a1568177
[10] Witteman, J. (2017). Volkskrant. *Hema kiest voor genderneutrale kinderkleding: 'jongen' en 'meisje' verdwijnen van labels.* Geraadpleegd op 21 januari 2018. via https://www.volkskrant.nl/mode-en-mooi/hema-kiest-voor-genderneutrale-kinderkleding-jongen-en-meisje-verdwijnen-van-labels~a4517468/
[11] Ketellaper, O. (2017). Het Parool. *Genderneutrale toiletten in het Stedelijk en Rijksmuseum.*via https://www.parool.nl/amsterdam/genderneutrale-toiletten-in-het-stedelijk-en-rijksmuseum~a4509089/

Filmpje RTLnieuws over de invoering van genderneutraal taalgebruik:
https://www.rtlnieuws.nl/nederland/coc-niemand-heeft-last-van-genderneutraal-taalgebruik

Genderneutraal taalgebruik is taalgebruik waarin geen onderscheid tussen de seksen wordt gemaakt. Teksten met genderneutraal taalgebruik zijn op zo'n manier geschreven dat alle lezers zich er in zouden moeten kunnen herkennen, en niet alleen vrouwen of mannen.[12]

Voorstanders van genderneutraal taalgebruik vinden het van belang dat alle lezers zich in hun teksten kunnen herkennen; vrouwen, mannen, en mensen die zich niet in één van deze identiteiten thuis voelen.

Ook wijzen de voorstanders van genderneutraal taalgebruik op de negatieve effecten van niet genderneutraal taalgebruik doordat het traditionele beelden over rollen van mannen en vrouwen weerspiegelt. Genderneutraal taalgebruik kan deze stereotypen doorbreken, en hiermee een bijdrage leveren aan gelijke kansen voor iedereen[13]

Genderneutraal taalgebruik implementeren in de Nederlandse/Engelse taal:
Taal die niet genderneutraal is komt meestal in een van de volgende vormen[14]:

- Vrouwelijk achtervoegsel wordt achter het woord geplakt om aan te geven dat het over een vrouw gaat. Voorbeelden zijn: directeur wordt directrice[15], acteur wordt actrice en leraar wordt lerares.
  In het geval van genderneutraal taalgebruik kun je deze achtervoegsels weglaten en de mannelijke vorm gebruiken voor zowel mannen als vrouwen.
  Enkele voorbeelden uit het Engels:

Geslachtsbepalende woorden	Genderneutraal
Man	Person, individual
Mankind	Persons, people, humankind, human beings
Mailman	Mail carrier
Policeman	Police officer
Steward/ -ess	Flight attendant
Manpower	Personnel, human resources
Chairman	Chair
Wife, husband	Spouse
Draftsman	Drafter, writer

- Persoonlijke voornaamwoorden. Bijvoorbeeld hij of zij. Dit kan vervangen worden door zij/hen/hun of door het proberen te vermijden van de persoonlijke voornaamwoorden[16]. Of door alternatieven/meervoud te gebruiken.

[12] Madave (2018). *Wat is de betekenis van genderneutraal?* Geraadpleegd op 28 februari 2018. Via: https://www.madave.nl/blog/wat-is-de-betekenis-van-genderneutraal-
[13] Roets, A. (2007) *'Klaar voor klare taal'* Geraadpleegd op 12 februari 2018. Via: http://www.k-point.be/uploads/2/3/9/2/23924438/rapport_enquete_klare_taal.pdf
[14] Bales, R.A. (2002) *Gender neutral language. Bench & Bar Kentucky, Vol 66. No 3.* Geraadpleegd op 18 januari 2018. Via: https://poseidon01.ssrn.com/delivery.php?ID=155119021069073126124116117009105011000056041004079034011122124091083117025089005106005026024030117063044083110088073080031121033055032065102122086116070110116047089039064096023125113092102001070127102091010022107110123105023126003026082106121094&EXT=pdf
[15] Taalunie (2018). *Vrouwelijke beroepsnamen.* Geraadpleegd op 31 januari 2018. Via: http://taaladvies.net/taal/advies/vraag/886/vrouwelijke_beroepsnamen/

- Mannelijke of vrouwelijke vorm. Bijvoorbeeld ober/serveerster of man/vrouw.

Er worden momenteel al enkele dingen gedaan in Nederland:
- De NS spreekt haar passagiers voortaan met ‘beste reizigers’ aan.
- Gemeente Amsterdam heeft de genderneutrale taalgids uitgebracht

Hier gaan we in het momenteel gevoerde beleid verder op in.

- In Zweden genderneutraal voornaamwoord hen

PROBLEEMSTELLING

[16] Harman (2016). *Genderneutraal taalgebruik: hij of zij of…* Geraadpleegd op 31 januari 2018. Via: http://taaleidoscoop.nl/blog/genderneutraal/

ONS HUIDIGE TAALGEBRUIK MET DAARIN MANNELIJKE OF VROUWELIJKE WOORDEN/AANSPREEKVORMEN ZORGT ERVOOR DAT NIET IEDEREEN ZICH AANGESPROKEN VOELT.

Door mannelijke of vrouwelijke woorden te gebruiken wordt er een tweedelig onderscheid gemaakt tussen genders[17]. Je bent namelijk ofwel man, ofwel vrouw. Door dit soort taalgebruik benoem je niet dat er meer opties zijn dan alleen man of vrouw. De gevolgen hiervan zijn daarom de volgende; Niet iedereen voelt zich aangesproken[18], non-binaire personen[19]voelen zich namelijk in geen van deze categorieën thuis[20]. Hier gaan wij bij de gevolgen nog verder op in, maar dit benoemen we nu ook om het probleem duidelijker te maken.

Vaak wordt er dus geen rekening gehouden met de mogelijkheid dat het ook anders kan. Iemands gender en gender identiteit komen niet altijd overeen. Hierdoor voelen deze mensen zich vaak niet aangesproken, niet welkom of beledigd door het tweedelige onderscheid.

Dat er hier geen rekening mee wordt gehouden, kan leiden tot het ontstaan van taboes voor onderwerpen als genderneutraliteit of transgenders[21]. Gebrek aan acceptatie en de problemen die daaruit voortkomen kunnen dan eventueel leiden tot psychiatrische problemen bij met name non-binaire personen.

Daarbij kan niet-genderneutrale taal ook ervoor zorgen dat de traditionele rolpatronen tussen man en vrouw in stand worden gehouden. Hier komen we bij de oorzaken van genderneutraal taalgebruik nog op terug, maar is niet perse het probleem waar wij ons op gaan richten.

GENDERNEUTRAAL TAALGEBRUIK IN ZWEDEN

[17] Marije Willems (2017) *" 'Geachte dames en heren?' Liever niet, adviseert genderneutrale taalgids"* Geraadpleegd op: 18 januari 2018 via: https://www.nrc.nl/nieuws/2017/07/26/geachte-dames-en-heren-nee-liever-niet-12257592-a1568036

[18] De schone schrijfster (2017) *" 'Beste bewoner' - over genderneutrale taal"* Geraadpleegd op: 18 januari 2018 via: http://deschoneschrijfster.nl/blog/beste-bewoner-over-genderneutraletaal/

[19] Transgenderinfo.be (2018) *"Non-Binair"* Definitie non-binair. Geraadpleegd op 14 februari 2018 via: https://transgenderinfo.be/m/identiteit/variaties/non-binair/

[20] Judith Van Schuylenbergh (2017) *"Gender non-binaire personen"* Geraadpleed op: 18 januari 2018 via https://transgenderzorg.be/psychische-zorg/gender-non-binaire-personen

[21] M. Willems (26 juli 2017) *"'Geachte dames en heren?' Liever niet, adviseert genderneutrale taalgids"* Nrc.nl. Geraadpleegd op 18 januari 2018 via: https://www.nrc.nl/nieuws/2017/07/26/geachte-dames-en-heren-nee-liever-niet-12257592-a1568036

Sinds 2015 is aan de officiële Zweedse woordenlijst een genderneutraal voornaamwoord toegevoegd.[22] In het Zweeds kun je naar een man verwijzen met het voornaamwoord *han* (hij) en naar een vrouw met *hon* (zij). Naast deze twee persoonlijke voornaamwoorden kent Zweden nu ook het genderneutrale 'hen'.

Naast het gebruik door transseksuelen kan het woord ook gebruikt worden in gevallen dat men het geslacht van een persoon niet weet: dus als vervangen van de constructie met 'hij of zij'. [23]
In personeelsadvertenties bijvoorbeeld: 'We zoeken een nieuwe webmaster, X moet beschikken over de volgende eigenschappen'. Het zou in Zweden niet kunnen alleen *han* (hij) op de plaats van de X te gebruiken. Vervangen door *han/hon* (hij/zij) of *hon/han* (zij/hij) is een optie, maar dan houd je de discussie over welk geslacht voorop dient te staan. Dat probleem heb je niet met het nieuwe voornaamwoord *hen*. [24]
Helemaal nieuw is het woord *hen* overigens niet. Al in 1966 was er een voorstel van een taalkundige om dit voornaamwoord in te voeren. Lange tijd vond de Zweedse bevolking dit niet nodig, maar na het jaar 2000 begon het woord populairder te worden en werd het in 2015 aan de officiële woordenlijst toegevoegd.

De discussie omtrent genderneutraal taalgebruik draait in Zweden naast de gelijkwaardigheid van mannen en vrouwen en hun gelijke rechten ook om volledige gelijkheid. Om dit te bereiken moeten alle verschillen tussen mannen en vrouwen worden weggevaagd. Er is een groeiende steun om voor dit doel wetten te maken, bestaande wetten aan te passen en gedragscodes in te voeren.
De introductie van het woord 'hen' is dan ook politiek beladen. Het woord kan gebruikt worden als het ideologisch niet wenselijk is een geslacht te noemen, daarnaast kan het ook gebruikt worden voor transseksuelen. Nu gebruiken vooral mensen die gelijkheid nastreven het woord, zo heeft de groene partij 'Miljöpartiet' het verkiezingsprogramma in de hen-vorm geschreven. Wel gaan steeds meer mensen het gebruiken, zo blijkt uit onderzoek dat tien procent van de studenten het woord inmiddels gebruikt in opstellen. Ook in de rechtbank wordt het gebruikt en in de kranten is steeds vaker genderneutraal taalgebruik te vinden. [25]
Språkrådet, een Zweeds overheidsorgaan dat over het taalgebruik waakt, zegt anderzijds dat mensen voorzichtig moet zijn met het gebruik van het nieuwe woord. Het gebruik van 'hen' kan provocerend overkomen. "De feministische taalpolitiek waar het deel van uitmaakt, wekt gevoelens op. 'Hen' is een symbool geworden voor een grotere discussie en wie het woord gebruikt, kiest positie", stelt Språkrådet.

OMVANG VAN HET PROBLEEM

[22] Van Den Outenaar, D. (2018) *Zweedse kerk wil toegankelijker worden en maakt Jezus onzijdig.* Geraadpleegd op 12 februari 2018. Via: https://www.volkskrant.nl/buitenland/zweedse-kerk-wil-toegankelijker-worden-en-maakt-jezus-onzijdig~a4552230/
[23] Redactie (2014). *Transseksueel in Zweden krijgt eigen voornaamwoord.* Geraadpleegd op 12 februari 2018. Via: https://www.volkskrant.nl/binnenland/transseksueel-in-zweden-krijgt-eigen-voornaamwoord~a3705934/
[24] Van Dale Uitgevers (2014). *Nieuw voornaamwoord in grammatica Zweeds* Geraadpleegd op 12 februari 2018. Via: http://www.vandale.nl/node/1351#.WoFQ5JPOXq0
[25] De Jong, M. (2014) *Taal van de Zweden steeds meer sekseneutraal.* Geraadpleegd op 12 februari 2018. Via: http://denieuwezweed.com/2014/08/20/taal-van-zweden-steeds-meer-sekseneutraal/

- Aantal inwoners van Nederland in 2017[26]: 17.081.507
- Aantal mannen van Nederland in 2017[27]: 8.475.102
- Aantal vrouwen van Nederland in 2017[28]: 8.606.405

Het Sociaal en Cultureel PLanbureau[29] (SCP) stelt dat er 4% van de Nederlandse vrouwen zich niet kan vinden in hun genderidentiteit. Voor de mannen is dit percentage iets hoger, namelijk 5,7%. Maar slechts 0,3% van deze mensen ondergaat een operatie waarbij hun lichaam wordt omgebouwd tot het andere geslacht.

Aangezien mensen vaak niet uitkomen voor hun seksuele geaardheid, en deze ook kan veranderen gedurende het leven, is het precieze aantal non-binaire personen moeilijk meetbaar. Om toch een beeld te geven benoemen we de cijfers uit een onderzoek onder een grote groep studenten in Rotterdam. Uit het onderzoek blijkt dat 3% van hen zich niet of niet volledig in het hokje man of vrouw thuis voelt.

Uit een onderzoek onder 80.000 jongeren in Amerika kwam ongeveer hetzelfde resultaat. Wetenschapper mark Hommes zegt dat het zelfs om 6% van de bevolking gaat.

OORZAKEN

[26] Centraal Bureau voor de Statistiek (2017) *Bevolking: kerncijfers (bevolking naar geslacht, totale bevolking)* Geraadpleegd op 6 maart 2018. Via: http://statline.cbs.nl/Statweb/publication/?VW=T&DM=SLNL&PA=37296ned&D1=a&D2=0,10,20,30,40,50,60,(l-1),l&HD=171228-1934&HDR=G1&STB=T

[27] Centraal Bureau voor de Statistiek (2017) *Bevolking: kerncijfers (bevolking naar geslacht, mannen)* Geraadpleegd op 6 maart 2018. Via: http://statline.cbs.nl/Statweb/publication/?VW=T&DM=SLNL&PA=37296ned&D1=a&D2=0,10,20,30,40,50,60,(l-1),l&HD=171228-1934&HDR=G1&STB=T

[28] Centraal Bureau voor de Statistiek (2017) *Bevolking: kerncijfers (bevolking naar geslacht, vrouwen)* Geraadpleegd op 6 maart 2018. Via: http://statline.cbs.nl/Statweb/publication/?VW=T&DM=SLNL&PA=37296ned&D1=a&D2=0,10,20,30,40,50,60,(l-1),l&HD=171228-1934&HDR=G1&STB=T

[29] L. Kuyper & W. van den Berghe (mei 2017) *''Transgender personen in Nederland"* Sociaal en Cultureel Planbureau. Geraadpleegd op 30 januari 2018 via: https://www.scp.nl/Zoekresultaten?searchbase=0&searchrange=10&searchpage=1&freetext=transgender&submit=Zoeken

In de jaren 70 van de vorige eeuw tijdens de tweede feministische golf[30]schreven Casey Miller en Kate Swift *'The handbook of Nonsexist writing'*[31]*.* Hierin pleitten ze bijvoorbeeld voor het gebruik van genderneutrale functienamen (dus bijvoorbeeld directeur voor zowel man als vrouw) en het veralgemeniseren van het persoonlijk voornaamwoord 'he/she'.

Iemand die in die tijd in Nederland onderzocht hoe de verschillende, door samenleving aan mannen en vrouwen opgelegde rolpatronen, ook in de taal tot uitdrukking kwamen was Agnes Verbiest[32], hoogleraar genderlinguïstiek aan de vakgroep Nederlands in Leiden. Behalve onderzoek deed ze ook concrete voorstellen tot taalverandering.
Haar wetenschappelijke overtuiging was dat taal behalve de bestaande rolverschillen tussen man en vrouw tot uitdrukking bracht ook die verschillen in stand hield.
Taal bepaalt het denken en doen. Als je de taal verandert, verander je ook de maatschappij.

In Nederland werd het in de jaren 70 en 80 gebruikelijk om namen van beroepen te neutraliseren. [33] Constructies als 'medewerk(s)ter' en 'bibliothecaris/-resse' waren niet meer nodig. Wat eerst de mannelijke vorm was, werd een genderneutrale term: leraar, directeur, agent, enzovoort. En woorden als bijvoorbeeld vroedvrouw en verpleegster werden verloskundige en verpleegkundige. Het argument hiervoor was dat het er niet toe deed of het werk door een man of vrouw werd uitgevoerd. Sekse hoefde dus niet benadrukt te worden. Aanvankelijk riepen deze vormen veel weerstand op.

In 1991 kwam ook genderneutraal taalgebruik binnen de Rooms-Katholieke kerk ter discussie, er werd geconstateerd dat vrouwen zich niet gelijkwaardig voelden als bepaalde mannelijke termen gebruikt werden. Er werd dan bijvoorbeeld ook aanbevolen om niet meer te spreken over 'Zijn wil' maar over 'Gods wil'. In de Willibrordvertaling werd dan ook vrouwonvriendelijk taalgebruik geweerd. [34]

Tegenwoordig is de aandacht voor het vermijden van 'dames/heren' en 'meneer/mevrouw' nieuw. Er wordt vaker rekening gehouden met mensen die zich niet per se man of vrouw voelen. Denk bijvoorbeeld aan de opkomst van genderneutrale toiletten, of het afschaffen van sekseregistratie. 'Man' of 'vrouw' staat niet meer op de ov-chipkaart of de stempas van vorige week. Bestuurslid Brand Berghouwer van Transgender Netwerk Nederland zei dat de Nederlandse Spoorwegen het eerste grote bedrijf zijn dat deze stap neemt, dan volgen er altijd meer. [35]

GEVOLGEN

[30] Geheugen van Nederland, de koninklijke bibliotheek (2018). *Vrouwen in actie! > Tweede feministische golf.* Geraadpleegd op 2 maart 2018. Via: http://www.geheugenvannederland.nl/nl/geheugen/pages/collectie/Vrouwen+in+actie%21/Tweede+feministische+golf

[31] Miller, C & Swift, K. (1980) *The Handbook of NONSEXIST WRITING : for writers, editors and speakers.* Geraadpleegd op 2 maart 2018. Via: https://books.google.es/books?hl=nl&lr=&id=KY_XiQa5PhMC&oi=fnd&pg=PR5&dq=handbook+of+nonsexist+writing&ots=ApLGjd6B6B&sig=kfKpoAPs2obOIu4_j_ILmWaAWEY#v=onepage&q=handbook%20of%20nonsexist%20writing&f=false

[32] Van der Bles (2001). *Piloot of pilote?* Geraadpleegd op 2 maart 2018. Via: https://www.trouw.nl/cultuur/piloot-of-pilote-~acdd1be4/

[33] De schone schrijfster (2017). *'Beste bewoner' - over genderneutrale taal* Geraadpleegd op 2 maart 2018. Via: http://deschoneschrijfster.nl/blog/beste-bewoner-over-genderneutraletaal/

[34] NRC Handelsblad (1995) *Simonis neemt herziene bijbelvertaling in ontvangst; Vertalers hebben vrouwonvriendelijk taalgebruik geweerd* Geraadpleegd op 2 maart 2018. Via: https://www.nrc.nl/nieuws/1995/10/28/simonis-neemt-herziene-bijbelvertaling-in-ontvangst-7286088-a812302

[35] De schone schrijfster (2017). *'Beste bewoner' - over genderneutrale taal* Geraadpleegd op 2 maart 2018. Via: http://deschoneschrijfster.nl/blog/beste-bewoner-over-genderneutraletaal/

Aangezien genderneutrale taal nog niet op veel plekken is ingevoerd, zijn de gevolgen van genderneutrale taal zelf nog niet helemaal duidelijk. De verwachtingen zijn echter dat met name non-binaire personen zich nu minder vaak beledigd zullen voelen.

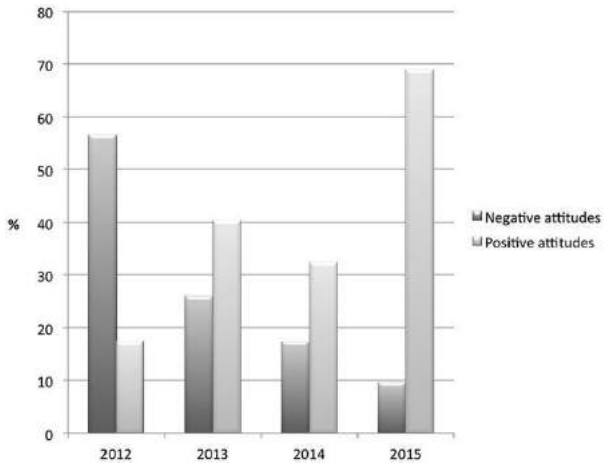
In Nederland komt er steeds meer aandacht voor het een feit dat de veelgebruikte tweedeling man/vrouw vaak niet meer overeenkomt met de werkelijkheid. Deze aandacht leidt tot veel discussies.

Een ander gevolg, en vooral een gevolg van de discussies die op dit moment over genderneutraliteit worden gevoerd, is dat de taboes doorbroken kunnen worden. Jan Willem Duyvendak, een Nederlandse socioloog, filosoof en hoogleraar, zegt dat mensen over genderneutraliteit en soortgelijke onderwerpen moeten praten om zo deze taboes te doorbreken en om een manier te vinden om iedereen tevreden te houden. Met taboes bedoelen we vooral dat mensen zulke onderwerpen vaak vermijden, of er lacherig over doen zodra het aan de orde komt.

Volgens Transgender Netwerk Nederland zijn er steeds meer organisaties die zich bezig houden of inzetten voor het eventuele gebruik van genderneutrale taal. Zo ook de Amsterdamse en Utrechtse gemeente, hierover later meer.

Maar de discussies een maatregelen leiden ook tot veel kritiek. Veel mensen vinden het onzin of overdreven omdat het maar om een relatief kleine groep mensen gaat. Maar ook sommige transgenders hebben kritiek. Zo zeggen sommigen, dat je als je dan eindelijk een operatie bent ondergaan, dat je dan ook graag met dat geslacht aangesproken wilt worden. Of dat genderneutrale neutrale aanspreekvormen een stuk minder persoonlijk zijn.

Als we kijken naar genderneutrale taal in Zweden, zien we dat uit onderzoek[36] van Zweedse onderzoekers blijkt dat een meerderheid van mensen in het jaar 2012, toen het genderneutrale persoonlijk voornaamwoord ‘hen’ werd ingevoerd, negatief tegen dit voornaamwoord aankijkt. Na verloop van tijd zie[37] je dat dit verandert. Terwijl eerst maar 17% van de mensen positief tegen dit woord aankijkt, is dat in 2015 al bijna 70%.

MOMENTEEL

[36] Gustafsson Sendén, Bäck and Lindqvist. (2015) *Introducing a gender-neutral pronoun in a neutral gender language: the influence of time on attitudes and behavior* Geraadpleegd op 1 maart 2018. Via: https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4486751/

[37] Gustafsson Sendén, Bäck and Lindqvist. (2015) *Introducing a gender-neutral pronoun in a neutral gender language: the influence of time on attitudes and behavior: Figure 1, Polarization of attitudes toward hen was reversed from 2012 to 2015.* Geraadpleegd op 1 maart 2018. Via: https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4486751/figure/F1/

GEVOERDE BELEID

Enkele voorbeelden van het momenteel gevoerde beleid:

- *NS vervangt 'dames en heren' door reizigers*.[38]
  Als op 10 december de nieuwe dienstregeling ingaat, gebruikt de NS niet meer 'beste dames en heren' als begin van een omroepbericht. Die aanhef wordt vervangen door 'beste reizigers'. Topman Roger van Boxtel van de NS in een verklaring over de wijziging: 'Een kleine wijziging, maar tegelijkertijd is het toch ook heel logisch om onze reizigers aan te spreken met wat ze voor ons zijn? Namelijk beste reizigers. **Onze mensen op de trein willen graag dat iedereen zich welkom voelt.'**

- *Gemeente Amsterdam komt met regenboogtaalgids voor ambtenaren*[39]
  Een woordvoerder[40] van de gemeente Amsterdam zegt dat Amsterdam als stad en werkgever **inclusief** [41] wil zijn. "Een aanspreekvorm als 'beste Amsterdammers' in plaats van 'dames en heren' past daar volgens ons bij. Die is respectvol naar mannen en vrouwen en ook naar mensen die zich niet als man of vrouw identificeren." 'In de regenboogtaalgids staan enkele genderneutrale alternatieven.' [42]
  Ambtenaren zijn niet verplicht om deze taal dan ook daadwerkelijk te gebruiken, maar ze worden wel attent gemaakt op de mogelijkheid om genderneutrale woorden te gebruiken. Verder worden brieven aan de Amsterdamse burgers nu niet meer begonnen met "Geachte dames en heren", maar met "Geachte bewoners". [43]

[38] Bolle, J. (2017). NRC Handelsblad: *NS vervangt 'dames en heren' door reizigers*. Geraadpleegd op 21 januari 2018 via https://www.nrc.nl/nieuws/2017/07/28/ns-vervangt-dames-en-heren-door-reizigers-a1568177
[39] Gemeente Amsterdam; afdeling Diversiteit, Onderwijs, Jeugd en Zorg (2017). *Regenboog Taaltips: Handreiking voor respectvolle en inclusieve communicatie* Geraadpleegd op 31 januari 2018. Via: http://tpo.nl/wp-content/uploads/2017/07/regenboogtaaltips_03.pdf
[40] Visser, B. (2017) *Amsterdamse gids met regenboogtaaltips* Geraadpleegd op 31 januari 2018. Via: https://www.amsterdam.nl/bestuur-organisatie/organisatie/sociaal/onderwijs-jeugd-zorg/diversiteit/nieuwsbrief/gemeente-schaft-af/
[41] Boots, A. (2017) *"Dit kun jij leren van de genderneutrale taalgids van gemeente Amsterdam"*. Geraadpleegd op 25 januari 2018 via: https://www.ondertussen.nl/dit-kun-jij-leren-van-de-genderneutrale-taalgids-van-gemeente-amsterdam/
[42] RTL Nieuws (2017) *Niet 'vaders en moeders' maar 'ouders': Amsterdam voert genderneutrale taal in.* Geraadpleegd op 31 januari 2018. Via: https://www.rtlnieuws.nl/nederland/niet-vaders-en-moeders-maar-ouders-amsterdam-voert-genderneutrale-taal-in
[43] Willems, M. (26-7-2017) *"Geachte dames en heren?' Liever niet, adviseert genderneutrale taalgids"* NRC. Geraadpleegd op 30 januari 2018 Via: https://www.nrc.nl/nieuws/2017/07/26/geachte-dames-en-heren-nee-liever-niet-12257592-a1568036

- In de toekomst zullen ook de stempassen voor verkiezingen, studentenpassen en schoolformulieren niet meer een geslacht aangeven. Het kabinet vindt dat in Nederland oog is voor de problemen van sommige groepen die samenhangen met sekseregistratie. Zij zal de activiteiten die leiden tot een grote **bewustwording van dit onderwerp** blijven stimuleren. [44]

- Op internationaal niveau is er in Londen besloten dat er in de metro's "Everyone" wordt gezegd in plaats van "ladies and gentlemen". De medewerkers van de ondergrondse van Londen hebben de verandering doorgevoerd **om ervoor te zorgen dat alle passagiers zich welkom voelen in de metro**. 'Wie hebben ons taalgebruik voor aankondigingen en dergelijke en willen dat die helemaal compleet is en de grote verscheidenheid aan mensen in Londen weerspiegelt', aldus Mark Evers, directeur van TransportForLondon. [45]

[44]Rijksoverheid (2016) *Overheid kiest voor minder registratie van geslacht* Geraadpleegd op 28 februari 2018. Via: https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2016/12/23/overheid-kiest-voor-minder-registratie-van-geslacht

[45] Heyer, D. (2017) *Londense metro krijgt genderneutrale aankondigingen.* Geraadpleegd op 28 februari 2018. Via: https://www.metronieuws.nl/nieuws/buitenland/2017/07/londense-metro-krijgt-genderneutrale-aankondigingen

EVENTUEEL TE VOEREN BELEID

- Transgender Netwerk Nederland (TNN)[46], de Nederlandse belangenorganisatie voor Transgenders, hield in 2016 een verkiezing voor het non-binaire persoonlijke voornaamwoord voor de Nederlandse taal. Dit omdat TNN vindt dat we onze taal open moeten stellen voor non-binaire personen. Non-binaire mensen voelen zich in de mannelijke noch de vrouwelijke vorm erkend en daarom was het volgens hen groot tijd om ook in de Nederlandse taal een non-binair voornaamwoord te implementeren. [47]
  Na onderzoek gedaan te hebben onder de achterban kwam TNN met twee mogelijkheden[48], hen en hun. TNN vindt dit een belangrijke stap.
  De Nederlandse taal is altijd in beweging geweest het woord transgender kenden we ook niet eens in Nederland. Met de toenemende zichtbaarheid van transgender personen en dus ook non-binaire personen wordt het volgens hen tijd dat de taal mee ontwikkelt. TNN heeft met de verkiezing de eerste stap gezet in het inclusief maken van de Nederlandse taal voor non-binaire trans personen. Nu komt de bal bij TNN's achterban, media, publiek, politiek en het onderwijs te liggen.

- Hoogleraar sociologie Willem Duyvendak aan de Universiteit van Amsterdam vindt het belangrijk dat gender in taal minder belangrijk wordt gemaakt. [49] De manier waarop de overheid ons aanspreekt zet mensen vast op identiteit. Naar zijn idee zijn hier geen verliezers, want volgens hem wordt er gekwetst als je zegt 'beste aanwezigen'. De overheid moet dus meer aandacht besteden aan de manier waarop zij haar burgers aanspreekt omdat dat grote invloed heeft. Bij lokale overheden zoals de gemeente Amsterdam gebeurt het al, maar het kan nog verder uitgebreid worden.

- Bregtje Visser van GenderTalent Nederland, vindt het belangrijk om juist oog te hebben voor alle meningen en gevoelens, niet bijvoorbeeld alle toiletten in het algemeen genderneutraal maken of iedereen genderneutraal aanspreken. Maar om mensen de keuze te geven. Volgens haar is juist een breed draagvlak essentieel voor de duurzaamheid van emancipatie van transpersonen op de lange termijn. [50]

[46] Harman (2016) *Genderneutraal* Geraadpleegd op 6 maart 2018. Via: http://taaleidoscoop.nl/blog/genderneutraal/
[47] TNN (2016) *Verkiezing van het non-binaire voornaamwoord* Geraadpleegd op 6 maart 2018. Via: https://www.transgendernetwerk.nl/verkiezing-non-binaire-voornaamwoord/
[48] TNN (2016) *Zo maak je na toiletten ook taal genderneutraal* Geraadpleegd op 6 maart 2018. Via: https://www.transgendernetwerk.nl/non-binair-voornaamwoord-uitslag/
[49] Willems, M. (26-7-2017) *"Geachte dames en heren?' Liever niet, adviseert genderneutrale taalgids"* NRC. Geraadpleegd op 30 januari 2018 Via: https://www.nrc.nl/nieuws/2017/07/26/geachte-dames-en-heren-nee-liever-niet-12257592-a1568036
[50] B, Visser (2017). *Amsterdamse gids met regenboogtaaltips.* Geraadpleegd op 18 maart 2017. Via: https://www.amsterdam.nl/bestuur-organisatie/organisatie/sociaal/onderwijs-jeugd-zorg/diversiteit/nieuwsbrief/gemeente-schaft-af/

Maar er klinken ook juist andere geluiden:

- Non-binair Anne zegt in een artikel van Jalta, een opiniewebsite, op de korte termijn sceptisch te zijn over de nieuwe aanspreekvormen. Anne merkt dat er nog veel onbegrip is in de samenleving jegens deze nieuwe aanspreekvormen. Hoewel er veranderingen zijn, vergroten deze op de korte termijn het draagvlak niet en dragen deze juist niet bij aan de acceptatie en begrip. Veranderingen moeten uit de samenleving komen en niet uit een ambtenarenhokje. Er moet dus eerst bewustwording gecreëerd worden onder de burgers. Op de langere termijn staat Anne wel positief tegenover de ontwikkelingen.[51]

[51] de Jong, R. (2017). *Transgenders en andere lhbt's over genderneutrale* Geraadpleegd op 1 maart 2018. Via: https://jalta.nl/binnenland/transgenders-en-lhbts-genderneutrale-aanspreekvormen/

STANDPUNTEN POLITIEKE PARTIJEN

Politieke partij:	**Voor/tegen genderneutraal taalgebruik:**
SP	Voor
Partij voor de Dieren	Voor
GroenLinks	Voor
DENK	Geen standpunt
PvdA	Voor
D66	Voor
CDA	Tegen
VVD	Voor
ChristenUnie	Geen standpunt
SGP	Tegen
Forum voor Democratie	Tegen
PVV	Tegen

SP: Voor genderneutraal taalgebruik. " Zo hebben SP wethouders op verschillende plekken in het land ook genderneutrale toiletten geopend."[52]
Partij voor de Dieren: 'Ziet de verschillen tussen mannen en vrouwen het liefst voor het grootste gedeelte verdwijnen, daar horen dus ook de aanspreekvormen bij.'[53]
GroenLinks: GroenLinks Amsterdam kwam in samenwerking met de D66 fractie met de regenboogtaalgids. Een taalgids met daarin enkele genderneutrale alternatieven. [54]
PvdA: Voor genderneutraal taalgebruik. Jeltje van Nieuwenhoven [55] PvdA-raadslid van de gemeente Den Haag vindt dat taal het begin is van de verandering. [56] In de omschrijving van een vacature die werd uitgebracht voor een nieuwe beleidsmedewerker stond naast de m voor man

[52] Zie bijlage 2
[53] de Jong, R. (2017) *Transgenders en andere LHBT'S over genderneutrale aanspreekvormen.* Geraadpleegd op 6 maart 2018. Via: https://jalta.nl/binnenland/transgenders-en-lhbts-genderneutrale-aanspreekvormen/
[54] Sommer, B. (2017)*NS ruilt 'Dames en heren' in voor genderneutraal alternatief* Geraadpleegd op 28 februari 2018. Via: https://www.elsevierweekblad.nl/nederland/achtergrond/2017/07/ns-ruilt-dames-en-heren-in-voor-genderneutraal-alternatief-527112/
[55] PvdA, Den Haag. (2018). *Jeltje van Nieuwenhoven.* Geraadpleegd op 14 februari 2018. Via: https://denhaag.pvda.nl/wieiswie/jeltje-van-nieuwenhoven/
[56] Telegraaf. (2017). *PvdA zoekt genderneutrale medewerker.* Geraadpleegd op 14 februari 2018. Via: https://www.telegraaf.nl/nieuws/285172/pvd-a-zoekt-genderneutrale-medewerker

en v voor vrouw ook de letter x voor genderneutraal. Het ligt volgens haar voor de hand dat ze ook genderneutrale mensen bedoelen, maar taal is vaak het begin van de verandering.'
D66: Voor genderneutraal taalgebruik. Jan-Bert Vroege is gemeenteraadslid voor D66 in Amsterdam en zet zich in die hoedanigheid vaak in voor de positie van LHBT's. Hij is erg blij met de genderneutrale aanspreekvormen in 'zijn' Amsterdam. "Taalgebruik en dus ook omgangs- en aanspreekvormen veranderen met de tijd. Vroeger sprak je een minister aan met Excellentie en was Albert Mol een homofiel. Nu de maatschappij meer bewust is geworden van intersekse en transpersonen is stap naar genderneutraal taalgebruik ook logisch. Dat gemeente Amsterdam en NS hierin voorop gaan is mooi. Ik vermoed dat over 1-2 jaar niemand meer snapt waarom het nu zoveel ophef geeft."[57]
CDA: Tegen genderneutraal taalgebruik. [58]Fractievoorzitter Diederik Boomsma van CDA Amsterdam vindt het idee genderneutrale taalgids zorgelijk. Volgens hem voed je door hierin mee te gaan als overheid de aanstellerij van mensen die zich hierdoor gekwetst voelen. Je bevestigt dat je transgenders niet erkent als je 'dames en heren' blijft gebruiken, terwijl de rest van de samenleving dat wel doet. Hij vindt dat pas onwenselijk, het gaat om een hele kleine minderheid en die moet zich aanpassen aan de norm.
VVD: Voor genderneutraal taalgebruik. De VVD heeft gezegd zich tijdens de kabinetsformatie zich actief in te zetten voor de promotie van een genderneutraal beleid. [59]
SGP: Tegen genderneutraal taalgebruik. Uit een e-mail van Willem Goudriaan van de SGP op dinsdag 6 maart bleek dat: "De SGP verzet zich tegen de tendens om het belang van het natuurlijke gezin te relativeren, de begrippen vader en moeder uit onze wetgeving te weren, en om in naam van genderneutraliteit overdreven allergisch te reageren op het man-vrouw onderscheid."[60]
Forum voor Democratie: Annabel Nanninga lijsttrekker Forum voor Democratie in Amsterdam vindt de invoering van genderneutraal taalgebruik in die gemeente een treurig dieptepunt van de radeloos verloren fatsoenspoel aan het IJ. Volgens haar heeft de stad wel belangrijker zaken aan te pakken, zoals overvallen, zakkenrollerij en aanranding. [61]
PVV: Tegen genderneutraal taalgebruik.[62] Volgens de PVV is de NS na het invoeren van genderneutraal taalgebruik 'totaal de weg kwijt'. De vervoerder kan zich beter richten op het op tijd laten rijden van treinen, meldde de PVV-leider Geert Wilders via twitter.

---

[57] Sommer, B. (2017)*NS ruilt 'Dames en heren' in voor genderneutraal alternatief* Geraadpleegd op 28 februari 2018. Via: https://www.elsevierweekblad.nl/nederland/achtergrond/2017/07/ns-ruilt-dames-en-heren-in-voor-genderneutraal-alternatief-527112/
[58] Willems, M. (2017)'*Geachte dames en heren' nee liever niet* Geraadpleegd op 30 januari 2018. Via: https://www.nrc.nl/nieuws/2017/07/26/geachte-dames-en-heren-nee-liever-niet-12257592-a1568036
[59] Van der Bas, P. (2017) *Mark Rutte zet zich in voor genderneutraal beleid bij formatieonderhandelingen* Geraadpleegd 1 maart 2018. Via: http://www.dagelijksestandaard.nl/2017/08/mark-rutte-zet-zich-in-voor-genderneutraal-beleid-bij-formatie-onderhandelingen/
[60] Zie bijlage 3
[61] Nanninga, A. (2017) *Amsterdam haat werkelijkheid zo erg dat het burgers dwingt in een enclave te leven* Geraadpleegd 1 maart 2018. Via: http://nieuws.tpo.nl/2017/07/26/amsterdam-haat-werkelijkheid-zo-erg-dat-het-burgers-dwingt-in-een-1984-enclave-te-leven/
[62] Isitman, E. (2017) *Genderneutraal omroepen van ns zorgt voor storm van reacties* Geraadpleegd op 30 januari 2018. Via: https://www.elsevierweekblad.nl/nederland/achtergrond/2017/07/genderneutraal-omroepen-van-ns-zorgt-voor-storm-van-reacties-527312/

DE MAATSCHAPPIJ IN

Om de maatschappij in te gaan hebben wij met verschillende mensen contact gezocht die ons iets konden vertellen over genderneutraal taalgebruik. Na vele organisaties en partijen gevraagd te hebben ons bij ons onderzoek te helpen hebben uiteindelijk de volgende drie onze vragen beantwoordt:

- Nederlandse Spoorwegen
    - Anita Middelkoop (woordvoerder NS)
    - Telefonische klantenservice
    - Klantenservice op station Hilversum
    - Facebook contact
- Madeline Lutjeharms (prof. aan de Vrije Universiteit Brussel, specialisatie genderlinguïstiek)
- Francien de Groot (Support Group, GenderTalent)

Deze drie partijen konden ons op verschillende manieren een kijk geven op ons onderwerp omdat zij namelijk op andere wijze betrokken zijn bij genderneutraal taalgebruik.

ONDERZOEK DOEN

Onderzoeksvraag: “Wat is de invloed van de mate waarin mensen in aanraking komen met genderneutraal taalgebruik op het oordeel van mensen daarover?”

Hypothese (*Veronderstelling omtrent de werkelijkheid):* “Mensen die vaker in aanraking komen met genderneutraal taalgebruik zijn daar positiever over dan mensen die daar minder vaak mee in aanraking komen.”

Onafhankelijke variabele: Hoe vaak mensen in aanraking komen met genderneutraal taalgebruik.

- Indicatoren: vaak met de trein, meer dan drie keer per week.

Afhankelijke variabele: Oordeel genderneutraal taalgebruik.

- Indicatoren: gemiddeld een hoger rapportcijfer dan de mensen die minder vaak met de trein reizen.

OPERATIONALISEREN:

Invalshoek:
Het probleem van ons taalgebruik met daarin mannelijke of vrouwelijke woorden en aanspreekvormen die ervoor zorgt dat niet iedereen zich aangesproken voelt is een sociaal-cultureel probleem. Het is een sociaal-cultureel probleem omdat het te maken heeft met het culturele aspect gender, namelijk of je je man of vrouw voelt.

We hebben dit onderzocht door zowel kwalitatief als kwantitatief onderzoek te doen. Kwalitatief onderzoek: interviews met Francien de Groot, Madeline Lutjeharms en de NS. Daarnaast door kwantitatief onderzoek door middel van een onderzoek op het station.

KWALITATIEF ONDERZOEK

Nederlandse Spoorwegen

Met de Nederlandse Spoorwegen (NS) hebben wij op verschillende manieren contact gezocht. Het leek ons relevant ook de NS te ondervragen over genderneutraal taalgebruik omdat zij ook haar passagiers genderneutraal aanspreken. Als eerste zochten wij contact met de woordvoerder van de NS, Anita Middelkoop. Met haar hebben wij via de e-mail contact gehad maar uiteindelijk heeft zij onze vragen niet kunnen beantwoorden. Vervolgens spraken wij met de telefonische klantenservice van de NS die ons doorverwees naar de klantenservice op het station. [63] Bij de klantenservice op het station zijn wij uiteindelijk ook weer doorverwezen naar de woordvoerder. Uiteindelijk hebben wij via Facebook[64] contact gezocht, daar kregen we antwoord op deze vragen.

'De hoofdreden van het instellen van genderneutraal taalgebruik is geweest dat wij iedereen welkom willen laten voelen in onze treinen en stations. Wanneer er maar een kleine minderheid is die zich niet prettig voelt met het aanspreken van meneer of mevrouw, zijn wij niet de minste om onze vocabulaire hier op aan te passen. Daarnaast zijn de NS een vooruitstrevend bedrijf, en past meneer/mevrouw/jongedame/jongeman niet meer in hun vocabulaire anno 2018.' Er is geen grootschalig onderzoek gedaan om over te stappen op deze genderneutrale aanspreekvormen.

'De eerste reactie was heel erg verschillend. Een grotere groep mensen reageerde schokkend op het nieuws dat wij reizigers gingen aanspreken met (als snel voorbeeld) "geachte reizigers". Er zijn zelfs meerdere mensen geweest die hun abonnement hebben opgezegd omdat ze het simpele kul vonden. Maar... Aan de andere kant hebben wij enorm hartverwarmende berichten er voor teruggekregen dat mensen zich gehoord voelden. Een gevoel dat ze niet gauw hadden verwacht van een groot bedrijf als NS.'

'Ook de werknemers hebben net als de klanten, een verschillende mening over het veranderen van aanspreken. NS heeft er voor gekozen om medewerkers er langzaam aan te laten wennen. Daarom gebeurt het nog vaak dat er een bericht binnenkomt over een conducteur of machinist die het nog niet gebruikt.'

De NS heeft het idee dat het de mensen die vaak reizen niet uitmaakt hoe ze worden aangesproken. Er zijn natuurlijk veel verschillende meningen, maar de wereld verandert continu, de één kan zo'n situatie wat sneller accepteren dan de ander.

Madeline Lutjeharms

Wij hebben telefonisch[65] contact gehad met professor Madeline Lutjeharms gespecialiseerd in genderlinguïstiek.
De invloed van taal over hoe mensen denken over gender is volgens haar lastig te onderzoeken. Er is een zekere invloed maar hoe en waar die vanaf hangt is een moeilijk probleem waar geen eenduidig antwoord op te geven is.
Het volgens haar is een goed idee dat de NS de reizigers genderneutraal aanspreekt. Het is een vorm die iedereen omvat.
Volgens Lutjeharms is het alleen bij een heel ongebruikelijke vorm zo dat mensen positiever denken over genderneutraliteit, 'beste reizigers' zal volgens haar niet opvallen omdat dat vrij normaal klinkt. Als er een ongebruikelijke vorm is, of een afleiding dan heb je kans dat mensen daarbij stilstaan. Maar een vorm als 'beste reizigers' is dermate geautomatiseerd dat je niet let op de vormen die je al kent tenzij je dat jezelf voorneemt.

[63] Zie bijlage 14
[64] Zie bijlage 15
[65] Zie bijlage 16

Francien de Groot

Via de e-mail[66] hebben wij contact gehad met Francien de Groot van supportgroup GenderTalent. Wij stelden haar enkele vragen over de manier waarop de NS haar passagiers aanspreekt en

Ze was bekend met de manier waarop de NS haar passagiers op 10 december 2017 aanspreekt en vindt het prima, maar eigenlijk heeft ze er geen mening over. Ze merkt zelf ook dat er verschillende meningen omtrent genderneutraal taalgebruik zijn. Francien vraagt zich af waar de tegenstanders bang voor zijn, ze snapt wel dat de meerderheid van de mensen zich 'gewoon' man of vrouw voelt en dat zij ook zo aangesproken willen worden, je kunt namelijk niet altijd iedereen includeren. 'Maar in het algemeen bij zoiets kleins zoals het omroepen bij de NS denk ik dat het een prima oplossing is om de aanspreekvorm neutraal te houden.'

De Groot ziet geen verband in de mate waarin mensen met genderneutraal taalgebruik in aanmerking komen met genderneutraal taalgebruik en hun mening daarover omdat zij daar nog nooit op heeft gelet. Wel weet ze uit ervaring dat mensen door het vaker blootstellen aan dingen daaraan zullen wennen en er dus makkelijker mee omgaan, volgens haar zal dit ook voor taalgebruik gelden.

[66] Zie bijlage 13

KWANTITATIEF ONDERZOEK

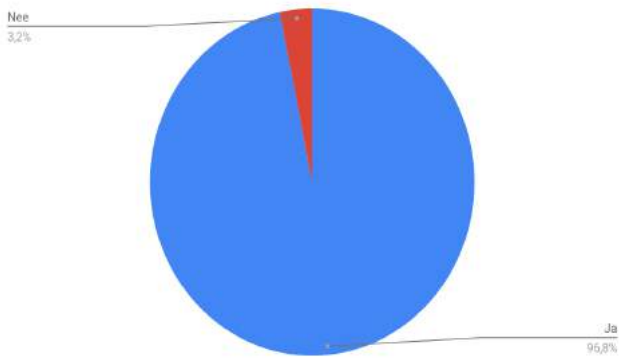
Het kwantitatieve onderzoek hebben wij op het station gedaan, dit omdat de passagiers daar in de trein daar ook te maken krijgen met genderneutraal taalgebruik en wij benieuwd waren naar de invloed daarvan.
Dit hebben we onderzocht door een onderzoek te houden onder 62 passagiers van de NS, op het station Hilversum op woensdag 7 maart en vrijdag 9 maart.
Wij stelden de passagiers enkele vragen, met als doel erachter te komen hoe vaak zij met de trein reizen en wat hun oordeel over genderneutraal taalgebruik uitgedrukt in een rapportcijfer van 1 tot 10 was. Behalve deze vragen, stelden wij hen ook andere vragen over bijvoorbeeld leeftijd, woonplaats en de invloed van genderneutrale taal.[67] De gestelde vragen hebben wij gebaseerd op de normvraagstelling van MOA. [68]

Onderzoeksresultaten kwantitatief onderzoek
Voor ons onderzoek hebben wij 50% mannen en 50% vrouwen ondervraagd.[69] De gemiddelde leeftijd van de ondervraagde mensen was 34,72 jaar. 54,8% van de ondervraagde mensen was hoger opgeleid, 38,7% midden en 6,5% laag opgeleid.[70]

96,8% van de ondervraagde mensen wist wat genderneutraal taalgebruik is. En 90,6% van de mensen was bekend met de nieuwe maatregel van de NS.

Weet u wat genderneutraal taalgebruik is?[71]

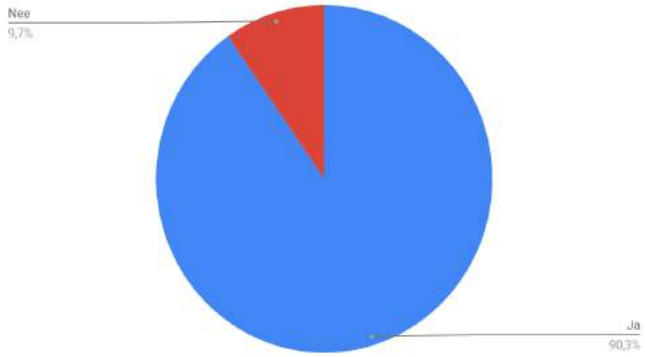
- 96,8% van de ondervraagde mensen wist dit wel
- 3,2% niet

[67] Zie bijlage 4
[68] Moa (2018). *Normvraagstelling.* Geraadpleegd op 7 maart 2018 Via: https://www.moaweb.nl/normvraagstelling.html
[69] Zie bijlage 8
[70] Zie bijlage 11
[71] Zie bijlage 5

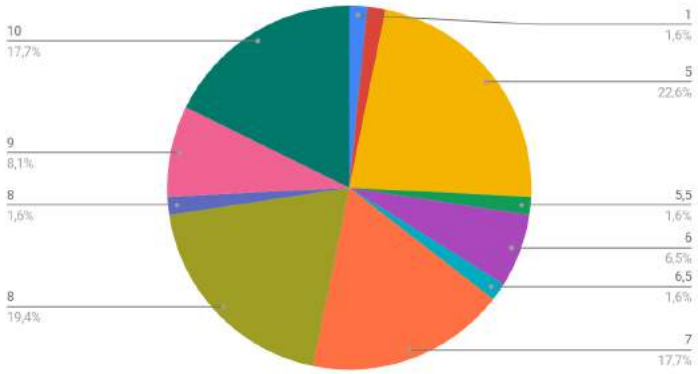
Bent u bekend met de nieuwe maatregel van de NS?[72]

- 90,3% wel
- 9,7% niet

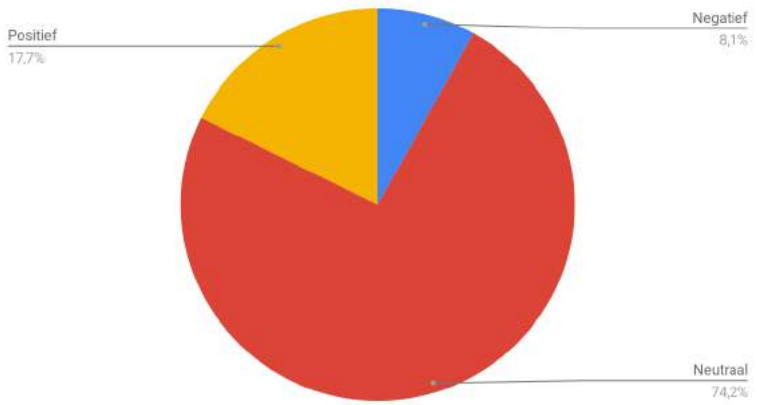
Als u in een rapportcijfer uw mening over genderneutraal taalgebruik zou moeten uitdrukken met 1 als zeer negatief en 10 zeer positief, welk rapportcijfer zou u dan geven?

- Gemiddelde rapportcijfer genderneutraal taalgebruik: 7,202
- Redelijk verdeeld

Wat is de invloed van dat u door de NS wordt met '*beste reiziger*' in plaats van '*beste dames/heren*'?

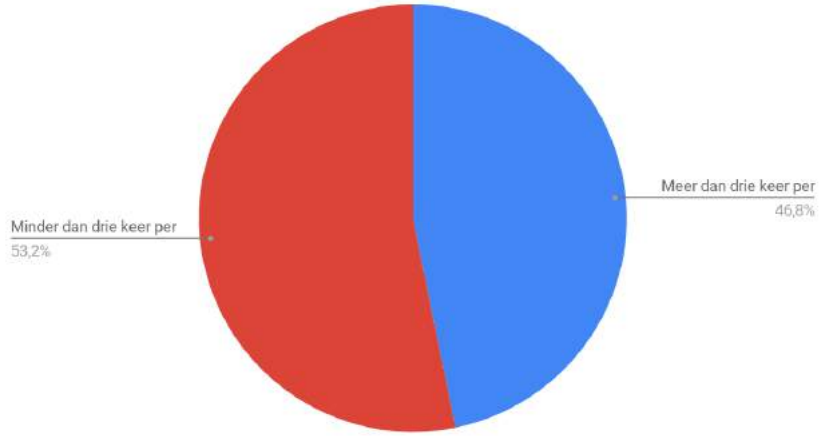
- 8,1% negatief
- 74,2% neutraal
- 17,7% positief

[72] Zie bijlage 6

Hoe vaak reist u gemiddeld met de trein?

- 53,2% minder dan drie keer per week
- 46,8% meer dan drie keer per week

Gemiddelde reisfrequentie	**Gemiddelde rapportcijfer**
Minder dan 3 keer per week	6,924
3 keer per week of vaker	7,517

De groep mensen die minder dan 3 keer per week reist geeft genderneutraal taalgebruik gemiddeld een 6,9. De groep die 3 keer per week of vaker met de trein reist geeft dit gemiddeld 7,5. Er is dus een verschil van 0,6 tussen deze twee groepen. Er is hier geen sprake van statistische significantie, de groep die wij ondervraagd hebben was niet groot genoeg. Er is sprake van correlatie, maar we kunnen hier geen algemeen geldende uitspraken over doen.

REPRESENTATIVITEIT, BETROUWBAARHEID EN VALIDITEIT

Ons onderzoek bestaat uit een kwantitatief en kwalitatief deel.

Representativiteit
Het kwalitatieve deel van ons onderzoek is representatief. We hebben geprobeerd van zoveel mogelijk kanten onderzoek te doen. We spraken iemand van de NS, die dus beleid voert. Iemand van Stichting GenderTalent, die veel afweten over mensen die eventueel baat hebben bij genderneutraal taalgebruik. Tot slot spraken we Madeline Lutjeharms, gespecialiseerd professor genderlinguïstiek die wetenschappelijke informatie bezit over de invloed van taal op gender.
Het kwantitatieve deel van ons onderzoek is niet representatief genoeg om algemene conclusies te kunnen trekken omdat de groep die ondervraagd hebben te klein is.

Betrouwbaarheid
Het kwalitatieve deel waarbij we interviews hebben gehouden met mensen met expertise op dit vlak is betrouwbaar, de mensen die wij gesproken hebben komen met hun werk dagelijks in aanmerking met genderneutraliteit waardoor zij genoeg ervaring hebben om hier uitspraken over te doen.
Het kwantitatieve deel, was echter minder betrouwbaar. We hebben nauwkeurige en consequente vragen gesteld en metingen gedaan. Maar, als we dit dit onderzoek nogmaals zouden herhalen zouden we niet dezelfde resultaten behalen omdat de groep die wij ondervraagd hebben te klein is.

Validiteit
Bij zowel het kwalitatieve deel als het kwantitatieve deel kunnen we niet zeggen dat het valide is. Het oordeel van mensen over genderneutraal taalgebruik hangt namelijk van meer factoren af, dan enkel de mate waarin zij daarmee in aanmerking komen. Daardoor hebben wij niet precies kunnen meten wat we wilden meten.

CONCLUSIE

Onze hypothese was: ‘“Mensen die vaker in aanraking komen met genderneutraal taalgebruik zijn daar positiever over dan mensen die daar minder vaak mee in aanraking komen.” Dit hebben wij onderzocht door kwalitatief en kwantitatief onderzoek te doen.

Hieruit trokken wij de volgende conclusies:

- Nederlandse Spoorwegen: Het oordeel over genderneutraliteit heeft niet alleen te maken met de mate waarin je ermee wordt aangesproken, maar verschilt van persoon tot persoon.
- Madeline Lutjeharms: Alleen bij een ongebruikelijke vorm van genderneutraal taalgebruik gaan mensen erover nadenken, anders valt het ze namelijk niet op. Daarbij is de invloed van taal nog steeds niet volledig duidelijk.
- Francien de Groot: Mensen wennen aan genderneutraal taalgebruik wanneer ze er vaker mee in aanmerking komen, waardoor ze er dan makkelijker mee omgaan.
- Kwantitatieve onderzoek: Ja, vaker in aanraking (vaker reizen) zorgt voor een positievere manier van denken.

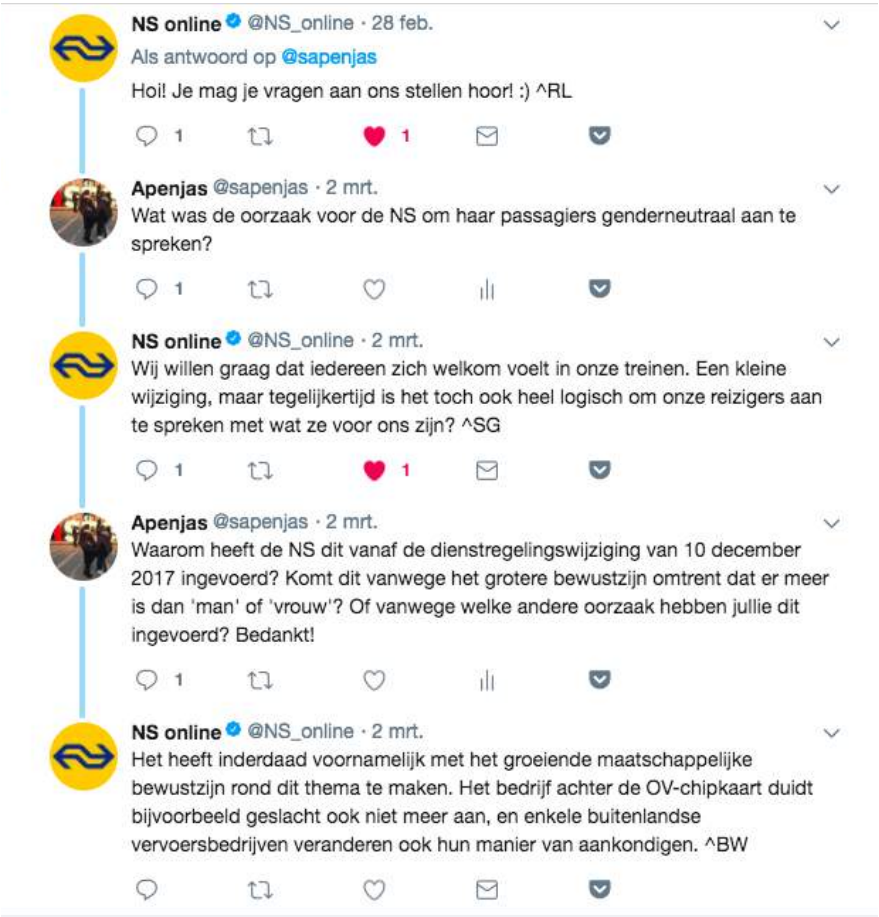
Zoals professor Lutjeharms zei is het niet duidelijk welke invloed taal op het denken van mensen heeft. Daarbij is taal niet iets wat enkel afhangt van de mate waarmee je er in aanmerking komt, maar spelen ook andere factoren een rol. Van persoon tot persoon kan de mening en invloed verschillen, wat ook te zien was in ons kwantitatieve onderzoek. Wij adviseren daarom nader onderzoek.

BIJLAGEN

Bijlage 1:

Vragen gesteld op 28 februari 2018 en 2 maart 2018. Via: https://twitter.com/sapenjas/status/968883733284737024

Vragen aan de NS over de invoering het genderneutraal aanspreken van haar passagiers.

Bijlage 2:
E-mail met Ben van Gils (SP) op 1 en 9 maart 2018.
Geachte heer/mevrouw,

Wij zijn Susana Arias en Anna van Delden, voor een onderzoek van het vak maatschappijwetenschappen doen wij onderzoek naar genderneutraal taalgebruik. Voor dit onderzoek is ook het standpunt van politieke partijen omtrent dit onderwerp heel erg belangrijk.
Wat vindt de SGP van genderneutraal taalgebruik?
Is deze partij ervoor? (denk hierbij bijvoorbeeld aan het genderneutraal aanspreken in brieven). Of juist niet?

Alvast heel erg bedankt!
Met vriendelijke groet,

Susana Arias en Anna van Delden

Beste Susana en Anna,

Hartelijk dank voor uw e-mail aan de SP Tweede Kamerfractie. Wij zijn voor het gebruik van genderneutraal taalgebruik. Zo hebben SP wethouders op verschillende plekken in het land ook genderneutrale toiletten geopend. Succes met jullie werkstuk.

Met vriendelijke groet,

Ben van Gils
Medewerker SP Tweede Kamerfractie

Bijlage 3:

E-mail met Willem Goudriaan (SGP) op 1 en 6 maart 2018.

Geachte heer/mevrouw,

Wij zijn Susana Arias en Anna van Delden, voor een onderzoek van het vak maatschappijwetenschappen doen wij onderzoek naar genderneutraal taalgebruik. Voor dit onderzoek is ook het standpunt van politieke partijen omtrent dit onderwerp heel erg belangrijk.
Wat vindt de SGP van genderneutraal taalgebruik?
Is deze partij ervoor? (denk hierbij bijvoorbeeld aan het genderneutraal aanspreken in brieven). Of juist niet?

Alvast heel erg bedankt!
Met vriendelijke groet,

Susana Arias en Anna van Delden

Antwoord:

> Beste Anna en Susana,
>
> Dank voor jullie vragen. bij het debat over de regeringsverklaring heeft de SGP bij monde van Kees van der Staaij zich al kritisch uitgelaten over de genderneutraliteit. Hij verwoordde het als volgt: “De SGP verzet zich tegen de tendens om het belang van het natuurlijke gezin te relativeren, de begrippen vader en moeder uit onze wetgeving te weren, en om in naam van genderneutraliteit overdreven allergisch te reageren op het man-vrouw onderscheid.”

Met vriendelijke groet,

Willem Goudriaan
Adviseur Communicatie, Voorlichting & Vorming

SGP-partijbureau
Dinkel 7
3068 HB
ROTTERDAM

T 010-7200777
I www.sgp.nl

Bijlage 4:
Vragenlijst op het station

Onderzoek genderneutraal taalgebruik

Hallo! Zouden wij u wat mogen vragen?
Wij doen voor het vak maatschappijwetenschappen op school onderzoek naar genderneutraliteit en zouden u hier wat vragen over willen stellen. Het duurt ongeveer 3 minuutjes. Bedankt!

1. Weet u wat genderneutraal taalgebruik is?

Genderneutraal taalgebruik is taalgebruik waarin geen onderscheid tussen man of vrouw wordt gemaakt. Deze teksten zijn op zo'n manier geschreven dat alle lezers zich erin zouden moeten herkennen, en niet alleen mannen of vrouwen maar ook bijvoorbeeld mensen die zich in geen van beide geslachten thuisvoelen.

2. Bent u hiermee bekend?
   Ja / Nee

Sinds de ingang van de nieuwe dienstregeling op 10 december 2017 spreekt de NS haar passagiers aan met '*beste reizigers*' in plaats van '*dames en heren*'.

3. Bent u hiermee bekend?
   Ja / Nee

4. Als u in een rapportcijfer uw mening over genderneutraal taalgebruik zou moeten uitdrukken met 1 als zeer negatief en 10 zeer positief, welk rapportcijfer zou u dan geven?
   1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
   (weet niet/wil niet zeggen)

5. Wat is de invloed van dat u door de NS wordt aangesproken met *'beste reiziger'* in plaats van '*beste dames en heren'?*
   a. Ik word er negatief door beïnvloed
   b. Ik word er niet door beïnvloed
   c. Ik word er negatief door beïnvloed

6. Hoe vaak reist u gemiddeld met de trein?
   a. Is dat meer dan 5 keer per week
   b. 1-4 keer per week
   c. 1 keer per maand
   d. Minder dan 1 keer per maand

Dan zouden we u tot slot nog een paar algemene vragen willen stellen

7. Wat is de hoogste opleiding die u heeft afgemaakt?
   1. Geen of basisonderwijs
   2. LBO / VMBO (kader- of beroepsgericht) / MBO 1 / VBO
   3. MAVO / HAVO of VWO (overgegaan naar 4e klas) / VMBO (theoretisch of gemengd) / (M)ULO
   4. MBO 2, 3, 4 of MBO vóór 1998
   5. HAVO of VWO (met diploma afgerond) / HBS / MMS
   6. HBO of universitair

8. Wat is uw woonplaats?

9. Wat is uw leeftijd?

10. Man/vrouw?

Heeft u nog zelf opmerkingen hierover?

Bedankt voor uw tijd

Bijlage 5:

Tabel uitwerking vraag 1: ‘Weet u wat genderneutraal taalgebruik is?’

Antwoord	Frequentie	Procent
Ja	60	96,8%
Nee	2	3,2%

Cirkeldiagram uitwerking vraag 1: ‘Weet u wat genderneutraal taalgebruik is?’

Bijlage 6:

Tabel uitwerkingen vraag 3: ‘Bent u bekend met de nieuwe maatregel van de NS?’

Antwoord	Frequentie	Procent
Ja	56	90,3%
Nee	6	9,7%

Bijlage 7:

Tabel uitwerking vraag 4: Als u in een rapportcijfer uw mening over genderneutraal taalgebruik zou moeten uitdrukken met 1 als zeer negatief en 10 zeer positief, welk rapportcijfer zou u dan geven?

Antwoord	Frequentie	Procent
1,0	1	1,6%
3,0	1	1,6%
5,0	14	22,6%
5,5	1	1,6%
6,0	4	6,5%
6,5	1	1,6%
7,0	11	17,7%
8,0	12	19,4%
8,5	1	1,6%
9,0	5	8,1%
10,0	11	17,7%

Gemiddelde rapportcijfer: 7,202

Bijlage 8:

Tabel uitwerking vraag 5: Wat is de invloed van dat u door de NS wordt aangesproken met *'beste reiziger'* in plaats van '*beste dames en heren'?*

Oordeel	**Frequentie**	**Procent**
Negatief	5	8,1%
Neutraal	46	74,2%
Positief	11	17,7%

Bijlage 9:

Tabel uitwerking vraag 10: Wat is uw geslacht?

Geslacht	**Frequentie**	**Procent**
Man	31	50%
Vrouw	31	50%

Bijlage 10:

Tabel uitwerkingen gemiddelde reisfrequentie:

Aantal	**Frequentie**	**Procent**
Minder dan drie keer per week	33	53,2%
3 keer per week of vaker	29	46,8%

Bijlage 11:

Tabel uitwerkingen opleidingsniveau:

Opleidingsniveau	**Frequentie**	**Procent**
Laag	4	6,5%
Midden	24	38,7%
Hoog	34	54,8%

Bijlage 12:
Tabel uitwerking samenhang afhankelijke en onafhankelijke variabelen

Gemiddelde reisfrequentie	Gemiddelde rapportcijfer	Frequentie
minder dan 3 keer per week	6,924	33
3 keer per week of vaker	7,517	29
Total	7,202	62

Bijlage 13:
Email-contact met Francien de Groot van Supportgroup Gendertalent:

Onze e-mail:
Beste heer/mevrouw,

Wij zijn Anna van Delden en Susana Arias en doen voor het vak maatschappijwetenschappen op school onderzoek naar de invloed van genderneutraal taalgebruik, en willen hier waarschijnlijk ook ons profielwerkstuk van maken (we doen momenteel 5-vwo).
We onderzoeken de invloed van de mate waarmee mensen in aanraking komen met genderneutraal taalgebruik en hun mening daarover.
Omdat de NS haar passagiers ook genderneutraal aanspreekt sinds 10 december afgelopen jaar, zouden wij u graag de volgende vragen willen stellen:

- Bent u bekend met de manier waarop de NS haar passagiers sinds 10 december 2017 aanspreekt? Zo ja, wat vindt u daarvan?

De NS spreekt haar passagiers sinds 10 december 2017 genderneutraal aan, de passagiers worden nu niet meer 'dames en heren' maar 'beste reizigers' genoemd.

- Bent u bekend met de verschillende meningen omtrent deze nieuwe aanspreekvorm van de NS? Zo ja, wat vindt u daarvan?
- Bent u bekend met (wetenschappelijke) onderzoeken die ondersteunen dat genderneutraal taalgebruik belangrijk is?
- Ziet u een verband tussen de mate waarin mensen in aanraking komen met genderneutraal taalgebruik en hun mening daarover?

Alvast heel erg bedankt! Wij hopen van u te horen!
Met vriendelijke groet,

Susana Arias en Anna van Delden

Antwoord:
Helemaal goed. Ik zal het even doorzetten naar onze medewerkers.

Voor mijzelf geldt:

1. Ik ben er bekend mee en ik vind het prima. Ik heb er eigenlijk geen mening over.
2. Ik hoor wel eens negatieve geluiden daarover inderdaad. Daarop vraag ik me vaak af waar mensen bang voor zijn, wat het probleem is van gender neutrale benamingen. Aan de andere kant snap ik ook dat het grote gros van de mensen zich man of vrouw voelt en dat het daarom ook niet zo erg is om die benamingen te houden. Je kunt nu eenmaal niet iedereen bij alles includeren. Maar in het algemeen bij zoiets kleins zoals het omroepen bij de ns, denk ik dat het een prima oplossing is om de aanspreekvorm neutraal te houden.
3. Nee, daar ben ik niet bekend mee
4. Ik zie daar geen verband in, omdat ik er nog nooit op gelet heb en het in mijn omgeving niet zo'n issue is. Wel weet ik uit ervaring dat mensen sowieso door het vaker blootstellen aan dingen, daaraan wennen en dus makkelijker mee omgaan. Dus dat zal ook voor dit taalgebruik gelden.

Succes met jullie onderzoek!

Groeten Francien

Bijlage 14:
Interview met de klantenservice op het station Hilversum, 25 maart 2018.

Susana: Goedemiddag, wij doen onderzoek naar genderneutraal taalgebruik, zouden wij u hier enkele vragen over mogen stellen?

Baliemedewerker NS: Nee, dat lijkt mij niet handig. Het punt is dat wij altijd moeten doorverwijzen naar de woordvoerder wij mogen dus niet zelfstandig een mening laten doorfentileren naar buiten. Die kan invloed hebben op de NS dus ik denk dat het niet handig is dat ik daar wat over ga zeggen. Ik zou jullie doorverwijzen naar de woordvoerder, dat is de enige die hier wat over kan zeggen.

Bijlage 15:
Antwoord NS op onze vragen via Facebook, 26 maart

Onze vragen:
- Wat was voor de NS de hoofdreden voor het instellen van genderneutraal taalgebruik in de trein? Voor wie was dit met name bedoeld? En wat was de oorzaak van het invoeren van deze aanspreekvorm?
- Is het genderneutraal aanspreken van passagiers gebaseerd op wetenschappelijke onderzoeken? Zo ja, welke?
- Wat was de eerste reactie op deze verandering?
- Merkte de NS een verschil in de meningen die mensen hadden omtrent 'Beste reizigers'?
- Wat vinden de werknemers van de NS zelf van deze aanspreekvorm?
- Ziet u een verband tussen mensen die vaak reizen en hun mening over genderneutraal taalgebruik?

Antwoord NS:
Hoi Susana, wat tof dat je hier aandacht aan besteedt! Ik ga proberen je vragen zo volledig mogelijk te beantwoorden:
- De hoofdreden van het instellen van genderneutraal taalgebruik is geweest dat wij iedereen welkom willen laten voelen in onze treinen en stations. Wanneer er maar een kleine minderheid is die zich niet prettig voelt met het aanspreken van meneer of mevrouw, zijn wij niet de minste om onze vocabulaire hier op aan te passen. Daarnaast zijn wij van NS een vooruitstrevend bedrijf, en past meneer/mevrouw/jongedame/jongeman niet meer in onze vocabulaire anno 2018.
- Na mijn weten is er verder geen grootschalig onderzoek gedaan om onszelf over te schakelen naar genderneutraliteit.
- De eerste reactie was heel erg verschillend. Een grotere groep mensen reageerde schokkend op het nieuws dat wij reizigers gingen aanspreken met (als snel voorbeeld) "geachte reizigers". Er zijn zelfs meerdere mensen geweest die hun abonnement hebben opgezegd omdat ze het simpele kul vonden. Maar... Aan de andere kant hebben wij enorm hartverwarmende berichten er voor teruggekregen dat mensen zich gehoord voelden. Een gevoel die ze niet gauw hadden verwacht van een groot bedrijf als NS.
- We merkten duidelijke meningsverschillen over (dus inderdaad) "geachte reizigers". (hierboven beschreven waarom).
- Onze werknemers hebben net als onze klanten, een verschillende mening over het veranderen van aanspreken. NS heeft er voor gekozen om medewerkers er langzaam aan te laten wennen. Daarom gebeurt het nog vaak dat we een bericht binnenkrijgen over een conducteur of machinist die het nog niet gebruikt. Ik kan hier uiteraard niet over oordelen zonder dat ik de feiten heb, alleen dit zijn de algemene indrukken die ikzelf heb ondervonden.
- Zelf heb ik het idee dat de mensen die vaak reizen, het niet enorm veel kan schelen. De wereld verandert continu, de één kan zo'n situatie wat sneller accepteren dan de ander.
Ik hoop dat je wat hebt aan deze antwoorden. Ik wil er nog wel even bij zeggen dat ik deze antwoorden heb gegeven uit mijn eigen ervaringen. Mocht je nog andere vragen hebben dan hoor ik het graag!

Vriendelijke groet, Nathan

Bijlage 16:
Telefonisch interview met Madeline Lutjeharms

Susana: Hallo, goedemiddag. Spreek ik met Madeline Lutjeharms?

Madeline Lutjeharms: Ja, zegt u maar waarvoor u informatie wilt hebben.

Susana: Wat is volgens u de invloed van taal op hoe mensen over gender denken?

Madeline Lutjeharms: Ja de invloed van het denken ten opzichte van taal en omgekeerd is een moeilijk probleem daar kun je zomaar geen eenduidig antwoord op geven. Want het is niet omdat bijvoorbeeld er in een taal geen vrouwelijke vormen zijn dat je die niet ziet dat een vrouw een bepaald beroep heeft en dat valt natuurlijk vooral op als het een heel erg zeldzaam beroep is. Omgekeerd hetzelfde geldt ook voor mannen, bij een kleuteronderwijzer is hetzelfde als ik de mannelijke vorm gebruik ziet men meestal geen man. Er is een zekere invloed maar hoe en waar en waar die vanaf hangt is heel moeilijk te onderzoeken.

Susana: Bent u bekend met de maatregel van de NS?

Madeline Lutjeharms: Nee, dat heb ik in uw mail gezien en daar weet ik niks van nee.

Susana: In Nederland spreken ze nu bij de trein de reizigers aan met ‘beste reiziger’ in plaats van ‘dames en heren’ om zo zo inclusief mogelijk te zijn. Wat vindt u hiervan?

Madeline Lutjeharms: Wow, dat is een goed idee. Dat is wel een vorm die iedereen omvat. Ik neem aan dat dat te maken heeft met de hele transgender discussie.

Susana: Is het zo dat wanneer mensen vaker met genderneutraal taalgebruik te maken hebben dat ze daar positiever over nadenken?

Madeline Lutjeharms: Ik denk dat dat alleen maar het geval is als het een heel ongebruikelijke vorm is, en ‘beste reizigers’ zal niet opvallen want dat klinkt vrij normaal maar als er een heel ongebruikelijke vorm is of een nieuwe afleiding ofzo dan heb je kans dat mensen daarbij stilstaan maar dat is dermatig geautomatiseerd dat alle vormen die je al kent dat je daar niet op let als je niet jezelf voorneemt om er op te letten.

Susana: Bedankt!

BRONNEN

1. Gay-Straight Alliance Netwerk (2018). *Begrippenlijst: Gender.* Geraadpleegd op 9 januari 2018. Via: https://www.gsanetwerk.nl/begrippenlijst/
2. Gay-Straight Alliance Netwerk (2018). *Begrippenlijst: Genderidentiteit.* Geraadpleegd op 9 januari 2018. Via: https://www.gsanetwerk.nl/begrippenlijst/
3. Gay-Straight Alliance Netwerk (2018). *Begrippenlijst: Genderexpressie.* Geraadpleegd op 9 januari 2018. Via: https://www.gsanetwerk.nl/begrippenlijst/
4. Van Dale Uitgevers (2018). *Betekenis 'genderneutraal'.* Geraadpleegd op 9 januari 2018 via: http://www.vandale.nl/gratis-woordenboek/nederlands/betekenis/genderneutraal
5. Vereniging genderdiversiteit (2018). *Wat zijn transgender mensen?* Geraadpleegd op 29 januari 2018. Via: https://www.vereniging-genderdiversiteit.nl/wat-zijn-transgender-mensen/
6. VUmc (2018). *Wat is genderdysforie?* Geraadpleegd op 29 januari 2018. https://www.vumc.nl/afdelingen/zorgcentrum-voor-gender/algemeen/genderdysforie/
7. Transgender infopunt (2018). *Non-binair.* Geraadpleegd op 14 februari 2018. https://transgenderinfo.be/m/identiteit/variaties/non-binair/
8. Reijner, T. (2017). Elsevier: *Nog een plan van Rutte III: genderneutrale overheden*. Geraadpleegd op 21 januari 2018 via https://www.elsevierweekblad.nl/nederland/achtergrond/2017/10/rutte-iii-overheden-moeten-genderneutraal-te-werk-547415/
9. Bolle, J. (2017). NRC Handelsblad: *NS vervangt 'dames en heren' door reizigers*. Geraadpleegd op 21 januari 2018 via https://www.nrc.nl/nieuws/2017/07/28/ns-vervangt-dames-en-heren-door-reizigers-a1568177
10. Witteman, J. (2017). Volkskrant. *Hema kiest voor genderneutrale kinderkleding: 'jongen' en 'meisje' verdwijnen van labels.* Geraadpleegd op 21 januari 2018. via https://www.volkskrant.nl/mode-en-mooi/hema-kiest-voor-genderneutrale-kinderkleding-jongen-en-meisje-verdwijnen-van-labels~a4517468/
11. Ketellaper, O. (2017). Het Parool. *Genderneutrale toiletten in het Stedelijk en Rijksmuseum.*via https://www.parool.nl/amsterdam/genderneutrale-toiletten-in-het-stedelijk-en-rijksmuseum~a4509089/
12. Marije Willems (2017) *" 'Geachte dames en heren?' Liever niet, adviseert genderneutrale taalgids"* Geraadpleegd op: 18 januari 2018 via: https://www.nrc.nl/nieuws/2017/07/26/geachte-dames-en-heren-nee-liever-niet-12257592-a1568036
13. Madave (2018). *Wat is de betekenis van genderneutraal?* Geraadpleegd op 28 februari 2018. Via: https://www.madave.nl/blog/wat-is-de-betekenis-van-genderneutraal-
14. Roets, A. (2007) *'Klaar voor klare taal'* Geraadpleegd op 12 februari 2018. Via: http://www.k-point.be/uploads/2/3/9/2/23924438/rapport_enquete_klare_taal.pdf
15. Bales, R.A. (2002) *Gender neutral language. Bench & Bar Kentucky, Vol 66. No 3.* Geraadpleegd op 18 januari 2018. Via: https://poseidon01.ssrn.com/delivery.php?ID=155119021069073126124116117009105011000056041004079034011122124091083117025089005106005026024030117063044083110088073080031121033055032065102122086116070110116047089039064096023125113092102001070127102091010022107110123105023126003026082106121094&EXT=pdf
16. Taalunie (2018). *Vrouwelijke beroepsnamen.* Geraadpleegd op 31 januari 2018. Via: http://taaladvies.net/taal/advies/vraag/886/vrouwelijke_beroepsnamen/
17. Harman (2016). *Genderneutraal taalgebruik: hij of zij of…* Geraadpleegd op 31 januari 2018. Via: http://taaleidoscoop.nl/blog/genderneutraal/
18. De schone schrijfster (2017) *" 'Beste bewoner' - over genderneutrale taal"* Geraadpleegd op: 18 januari 2018 via: http://deschoneschrijfster.nl/blog/beste-bewoner-over-genderneutraletaal/
19. Judith Van Schuylenbergh (2017) *"Gender non-binaire personen"* Geraadpleed op: 18 januari 2018 via https://transgenderzorg.be/psychische-zorg/gender-non-binaire-personen
20. Van Den Outenaar, D. (2018) *Zweedse kerk wil toegankelijker worden en maakt Jezus onzijdig.* Geraadpleegd op 12 februari 2018. Via: https://www.volkskrant.nl/buitenland/zweedse-kerk-wil-toegankelijker-worden-en-maakt-jezus-onzijdig~a4552230/

21. Redactie (2014). *Transseksueel in Zweden krijgt eigen voornaamwoord.* Geraadpleegd op 12 februari 2018. Via: https://www.volkskrant.nl/binnenland/transseksueel-in-zweden-krijgt-eigen-voornaamwoord~a3705934/
22. Van Dale Uitgevers (2014). *Nieuw voornaamwoord in grammatica Zweeds* Geraadpleegd op 12 februari 2018. Via: http://www.vandale.nl/node/1351#.WoFQ5JPOXq0
23. De Jong, M. (2014) *Taal van de Zweden steeds meer sekseneutraal.* Geraadpleegd op 12 februari 2018. Via: http://denieuwezweed.com/2014/08/20/taal-van-zweden-steeds-meer-sekseneutraal/
24. Centraal Bureau voor de Statistiek (2017) *Bevolking: kerncijfers (bevolking naar geslacht, totale bevolking)* Geraadpleegd op 6 maart 2018. Via: http://statline.cbs.nl/Statweb/publication/?VW=T&DM=SLNL&PA=37296ned&D1=a&D2=0,10,20,30,40,50,60,(l-1),l&HD=171228-1934&HDR=G1&STB=T
25. Centraal Bureau voor de Statistiek (2017) *Bevolking: kerncijfers (bevolking naar geslacht, mannen)* Geraadpleegd op 6 maart 2018. Via: http://statline.cbs.nl/Statweb/publication/?VW=T&DM=SLNL&PA=37296ned&D1=a&D2=0,10,20,30,40,50,60,(l-1),l&HD=171228-1934&HDR=G1&STB=T
26. Centraal Bureau voor de Statistiek (2017) *Bevolking: kerncijfers (bevolking naar geslacht, vrouwen)* Geraadpleegd op 6 maart 2018. Via: http://statline.cbs.nl/Statweb/publication/?VW=T&DM=SLNL&PA=37296ned&D1=a&D2=0,10,20,30,40,50,60,(l-1),l&HD=171228-1934&HDR=G1&STB=T
27. L. Kuyper & W. van den Berghe (mei 2017) *''Transgender personen in Nederland''* Sociaal en Cultureel Planbureau. Geraadpleegd op 30 januari 2018 via: https://www.scp.nl/Zoekresultaten?searchbase=0&searchrange=10&searchpage=1&freetext=transgender&submit=Zoeken
28. Geheugen van Nederland, de koninklijke bibliotheek (2018). *Vrouwen in actie! > Tweede feministische golf.* Geraadpleegd op 2 maart 2018. Via: http://www.geheugenvannederland.nl/nl/geheugen/pages/collectie/Vrouwen+in+actie%21/Tweede+feministische+golf
29. Miller, C & Swift, K. (1980) *The Handbook of NONSEXIST WRITING : for writers, editors and speakers.* Geraadpleegd op 2 maart 2018. Via: https://books.google.es/books?hl=nl&lr=&id=KY_XiQa5PhMC&oi=fnd&pg=PR5&dq=handbook+of+nonsexist+writing&ots=ApLGjd6B6B&sig=kfKpoAPs2obOIu4_j_ILmWaAWEY#v=onepage&q=handbook%20of%20nonsexist%20writing&f=false
30. Van der Bles (2001). *Piloot of pilote?* Geraadpleegd op 2 maart 2018. Via: https://www.trouw.nl/cultuur/piloot-of-pilote-~acdd1be4/
31. De schone schrijfster (2017). *'Beste bewoner' - over genderneutrale taal* Geraadpleegd op 2 maart 2018. Via: http://deschoneschrijfster.nl/blog/beste-bewoner-over-genderneutraletaal/
32. NRC Handelsblad (1995) *Simonis neemt herziene bijbelvertaling in ontvangst; Vertalers hebben vrouwonvriendelijk taalgebruik geweerd* Geraadpleegd op 2 maart 2018. Via: https://www.nrc.nl/nieuws/1995/10/28/simonis-neemt-herziene-bijbelvertaling-in-ontvangst-7286088-a812302
33. De schone schrijfster (2017). *'Beste bewoner' - over genderneutrale taal* Geraadpleegd op 2 maart 2018. Via: http://deschoneschrijfster.nl/blog/beste-bewoner-over-genderneutraletaal/
34. Gustafsson Sendén, Bäck and Lindqvist. (2015) *Introducing a gender-neutral pronoun in a neutral gender language: the influence of time on attitudes and behavior* Geraadpleegd op 1 maart 2018. Via: https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4486751/
35. Gustafsson Sendén, Bäck and Lindqvist. (2015) *Introducing a gender-neutral pronoun in a neutral gender language: the influence of time on attitudes and behavior: Figure 1, Polarization of attitudes toward hen was reversed from 2012 to 2015.* Geraadpleegd op 1 maart 2018. Via: https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4486751/figure/F1/

36. Bolle, J. (2017). NRC Handelsblad: *NS vervangt 'dames en heren' door reizigers*. Geraadpleegd op 21 januari 2018 via https://www.nrc.nl/nieuws/2017/07/28/ns-vervangt-dames-en-heren-door-reizigers-a1568177
37. Gemeente Amsterdam; afdeling Diversiteit, Onderwijs, Jeugd en Zorg (2017). *Regenboog Taaltips: Handreiking voor respectvolle en inclusieve communicatie* Geraadpleegd op 31 januari 2018. Via: http://tpo.nl/wp-content/uploads/2017/07/regenboogtaaltips_03.pdf
38. Visser, B. (2017) *Amsterdamse gids met regenboogtaaltips* Geraadpleegd op 31 januari 2018. Via: https://www.amsterdam.nl/bestuur-organisatie/organisatie/sociaal/onderwijs-jeugd-zorg/diversiteit/nieuwsbrief/gemeente-schaft-af/
39. Boots, A. (2017) *''Dit kun jij leren van de genderneutrale taalgids van gemeente Amsterdam"*. Geraadpleegd op 25 januari 2018 via: https://www.ondertussen.nl/dit-kun-jij-leren-van-de-genderneutrale-taalgids-van-gemeente-amsterdam/
40. RTL Nieuws (2017) Niet 'vaders en moeders' maar 'ouders': Amsterdam voert genderneutrale taal in. Geraadpleegd op 31 januari 2018. Via: https://www.rtlnieuws.nl/nederland/niet-vaders-en-moeders-maar-ouders-amsterdam-voert-genderneutrale-taal-in
41. Rijksoverheid (2016) Overheid kiest voor minder registratie van geslacht Geraadpleegd op 28 februari 2018. Via: https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2016/12/23/overheid-kiest-voor-minder-registratie-van-geslacht
42. Heyer, D. (2017) Londense metro krijgt genderneutrale aankondigingen. Geraadpleegd op 28 februari 2018. Via: https://www.metronieuws.nl/nieuws/buitenland/2017/07/londense-metro-krijgt-genderneutrale-aankondigingen
43. Harman (2016) Genderneutraal Geraadpleegd op 6 maart 2018. Via: http://taaleidoscoop.nl/blog/genderneutraal/
44. TNN (2016) Verkiezing van het non-binaire voornaamwoord Geraadpleegd op 6 maart 2018. Via: https://www.transgendernetwerk.nl/verkiezing-non-binaire-voornaamwoord/
45. TNN (2016) Zo maak je na toiletten ook taal genderneutraal Geraadpleegd op 6 maart 2018. Via: https://www.transgendernetwerk.nl/non-binair-voornaamwoord-uitslag/
46. B, Visser (2017). Amsterdamse gids met regenboogtaaltips. Geraadpleegd op 18 maart 2017. Via:https://www.amsterdam.nl/bestuur-organisatie/organisatie/sociaal/onderwijs-jeugd-zorg/diversiteit/nieuwsbrief/gemeente-schaft-af/.
47. de Jong, R. (2017). Transgenders en andere lhbt's over genderneutrale Geraadpleegd op 1 maart 2018. Via: https://jalta.nl/binnenland/transgenders-en-lhbts-genderneutrale-aanspreekvormen/
48. de Jong, R. (2017) Transgenders en andere LHBT'S over genderneutrale aanspreekvormen. Geraadpleegd op 6 maart 2018. Via: https://jalta.nl/binnenland/transgenders-en-lhbts-genderneutrale-aanspreekvormen/
49. Sommer, B. (2017)NS ruilt 'Dames en heren' in voor genderneutraal alternatief Geraadpleegd op 28 februari 2018. Via: https://www.elsevierweekblad.nl/nederland/achtergrond/2017/07/ns-ruilt-dames-en-heren-in-voor-genderneutraal-alternatief-527112/
50. PvdA, Den Haag. (2018). Jeltje van Nieuwenhoven. Geraadpleegd op 14 februari 2018. Via: https://denhaag.pvda.nl/wieiswie/jeltje-van-nieuwenhoven/
51. Telegraaf. (2017). PvdA zoekt genderneutrale medewerker. Geraadpleegd op 14 februari 2018. Via: https://www.telegraaf.nl/nieuws/285172/pvd-a-zoekt-genderneutrale-medewerker
52. Sommer, B. (2017)*NS ruilt 'Dames en heren' in voor genderneutraal alternatief* Geraadpleegd op 28 februari 2018. Via: https://www.elsevierweekblad.nl/nederland/achtergrond/2017/07/ns-ruilt-dames-en-heren-in-voor-genderneutraal-alternatief-527112/
53. Van der Bas, P. (2017) *Mark Rutte zet zich in voor genderneutraal beleid bij formatieonderhandelingen* Geraadpleegd 1 maart 2018. Via: http://www.dagelijksestandaard.nl/2017/08/mark-rutte-zet-zich-in-voor-genderneutraal-beleid-bij-formatie-onderhandelingen/
54. Nanninga, A. (2017) *Amsterdam haat werkelijkheid zo erg dat het burgers dwingt in een enclave te leven* Geraadpleegd 1 maart 2018. Via:

http://nieuws.tpo.nl/2017/07/26/amsterdam-haat-werkelijkheid-zo-erg-dat-het-burgers-dwingt-in-een-1984-enclave-te-leven/
55. Isitman, E. (2017) *Genderneutraal omroepen van ns zorgt voor storm van reacties* Geraadpleegd op 30 januari 2018. Via: https://www.elsevierweekblad.nl/nederland/achtergrond/2017/07/genderneutraal-omroepen-van-ns-zorgt-voor-storm-van-reacties-527312/
56. Moa (2018). *Normvraagstelling.* Geraadpleegd op 7 maart 2018 Via: https://www.moaweb.nl/normvraagstelling.html